МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ВІСНИК КРЕДИТНО-ЕКОНОМІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Збірник наукових праць

Заснований 2010 р.

Виходить двічі на рік

Випуск 1

Київ – КНЕУ – 2011

УДК 336

Засновник та видавець:
Державний вищий навчальний заклад Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Адреса редакційної колегії: 03680, м. Київ, проспект Перемоги 54/1,
Державний вищий навчальний заклад
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
тел. (044) 455-6907; (044) 371-6248

Редакційна колегія: ***Диба М.І.,*** д-р. екон. наук (відповідальний ред.); ***Примостка Л.О.,*** д-р. екон. наук (заст. відповідального ред.); ***Осадчий Є.С.,*** канд. екон. наук (відповідальний секретар); члени ред. колегії доктора економічних наук: ***Мороз А.М., Герасимович А.М., Алексеєнко М.Д., Савлук М.І. ,Івасів І.Б.;*** члени ред. колегії кандидати економічних наук: ***Майорова Т.В., Смірнова О.О., Онікієнко С.В., Нікітін А.В., Конопатська Л.В., Лисенок О.В., Боришкевич О.В., Краснова І.В., Зубок М.І., Остапишин Т.П., Чуб П.М., Ходачевич С.І., Білошапка В.С., Пуховкіна М.Ф., Кірєєва К.О., Заболотна Н.Г..***

Рекомендовано до друку Вченою радою КНЕУ.
Протокол № 8 від 07квітня 2011 р.

Вісник кредитно-економічного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана: Зб. наук. праць / Відп. ред. М.І. Диба. – К.: КНЕУ, 2011. Вип. 1 – 221 с.

© КНЕУ, 2011

З М І С Т

Диба М.І. Передмова……5

Василенко В.В. Повернення до золотого стандарту: утопія чи майбутнє?.....6

Герасимович А.М. Коефіцієнтний аналіз ліквідності балансу банку……17

Гладчук К.М. Правові засади захисту прав інвесторів в процесі IPO українських компаній……..27

Івасів І.Б. Сучасний банк — криза ідентичності…….……...36

Ковриженко Л.О. Теоретичні засади стратегічного управління конкурентоспроможністю банку……..52

Красножон С.В. Аналіз факторів індивідуальної інвестиційної діяльності……66

Левицька В.М., Диба О.М. Норма обов'язкових резервів як один із монетарних інструментів управління грошово-кредитним ринком……..……75

Майорова Т.В. Залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації……89

Момот О.М. Основні проблеми банківської діяльності в Україні під час фінансової кризи та післякризовий період……102

Нагорна О.В., Диба М.І. Концесія як ефективний інструмент залучення інвестицій в комунальне господарство……109

Нікітін А.В., Рибалка П.В. Ф'ючерсний контракт української біржі на індекс українських акцій……118

Онишко С.В., Власова І.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку в Україні……130

Онікієнко С.В. Використання системного підходу в аналізі організації управління в економіці……138

Осадчий Є.С., Осадча Т.І. Інтеграція міжнародного капіталу в банківську систему України……152

Петренко І. П. Особливості залучення інвестиційного капіталу шляхом емісії корпоративних облігацій……163

Поліщук Є.А. Роль функціональних учасників в інвестиційному процесі……170

Правик Ю.М. Оптимізація доходів карткового бізнесу банку……184

Примостка Л.О., Козлов В.І. Моделювання ризику та прибутковості кредитного портфеля банку……192

Шварц О.В. Інтегроване управління активами і пасивами як філософія управління сучасним банком……202

Яременко С.М. Комплексна система економічної безпеки банку та її структура 212

CONTENTS

Duba M. Some words from editor-in-chief……...5
Vasylenko V. Returning to the gold standard: utopia or the future?.....6
Gerasumovuch A. Liquidity coefficient analysis of bank statement……17
Gladchuk K. Legal basis of investor rights protection in the process of Ukrainian companies……27
Ivasiv I. Modern bank - crisis of identity……36
Kovryzhenko L. Theoretical principles of strategic management of bank's competitiveness……
52
Krasnozon S. Analysis of factors of individual investment activity……66
Levucka V., Duba O. Norm of obligatory backlogs as one of monetary instruments of management money-and-credit market……75
Mayorova T. Bringing in of foreign investments is in the conditions of globalization..89
Momot O. Basic problems of bank activity in Ukraine during financial crisis and after crisis period……102
Nagorna O., Duba M. Concession as effective instrument of bringing in of investments is in communal economy……...109
Nikitin A., Rybalka P. Futures contract on the UX index……118
Onyshko S., Vlasova I. Financial provision of innovative development in Ukraine…130
Onikiienko S. Usage of systemic approach in the managerial structure analysis in economy……138
Osadchuy E., Osadcha T., Integration of international capital in banking system of Ukraine……..152
Petrenko I. Particularities of invested capital formation by means of corporate bonds issue……...163
Polischuk E. Role of functional participants in investment process……....170
Pravuk Y. Optimization of incomes of card business of bank……184
Prumostka L., Kozlov V. Bank's credit portfolio design of risk and profitability……192
Shvarc O. Computer-integrated management of assets and passive voices as philosophy of management modern bank……202
Yaremenko S. Complex system of economic security of bank and its structure …….212

ПЕРЕДМОВА

Розвиток ринкової економіки будь-якої країни світу неможливий без стабільної фінансової та банківської системи. Це довела світова фінансова криза, що внесла значні корективи у розуміння ролі кредитно-фінансових інститутів та забезпечення економічної і соціальної стабільності суспільства. Важливим елементом ефективного функціонування господарського механізму є вирішення актуальних питань раціонального застосування грошей, кредиту та фінансів в якісно нових економічних умовах.

На кредитно-економічному факультеті у структурі Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана було сформовано потужну науково-дослідницьку школу, яка займається питаннями кредитно-фінансового сектору України та Світу. З метою ознайомлення широкого кола економістів з науковим доробком викладацько-професорського складу факультету, аспірантів факультету, студентів факультету було прийнято рішення Вченою радою університету започаткувати видання наукового електронного збірника статей «Вісник кредитно-економічного факультету Київського національного економічного факультету імені Вадима Гетьмана». Що в свою чергу дозволить активніше залучати молодих вчених факультету до вирішення теоретичних та практичних питань банківської галузі. Проблеми що висвітлюються у статтях присвяченні наступним темам: грошово-кредитна політика в сучасних умовах, ефективність управління ресурсами та активами банку, банківський нагляд, регулювання та контроль банківської діяльності.

Ми надіємось, що даний збірник наукових праць набуде широкого кола прихильників як серед читачів, так і співавторів.

Відповідальний редактор – декан кредитно-економічного факультету,
доктор економічних наук, професор **Михайло Іванович Диба**

УДК 336.742:336.717

В.В. Василенко,
аспірант, ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»

ПОВЕРНЕННЯ ДО ЗОЛОТОГО СТАНДАРТУ: УТОПІЯ ЧИ МАЙБУТНЄ?

В современном мировом денежном обращении усиливаются тенденции к девальвации основных резервных валют по отношению к банковскому золоту. Рост инвестиционного спроса на данный актив негативно влияет на процессы монетарного регулирования денежных систем ведущих стран мира и на мировой валютный рынок в целом. В статье рассматриваются возможности разрешения противостояния между современными деньгами и золотом за выполнение функций денежной массы.

Ключевые слова: денежная система, деньги, информационные технологии, денежное обращение, золото, мировая экономика.

The modern world money turnover is characterized with strengthening tendencies of major reserve currencies devaluation in relation to bullion gold. The increase of investment demand for this asset is negatively influencing the monetary regulation process of world leading countries' monetary systems and the world currency market as a whole. The possibilities of solving the conflict between modern money and gold for the execution of the monetary functions are observed in the article.

Key words: monetary system, money, information technologies, money turnover, gold, world economy.

У сучасному світовому грошовому обігу посилюються тенденції до девальвації основних резервних валют по відношенню до банківського золота. Зростання інвестиційного попиту на даний актив негативно впливає на процеси монетарного регулювання грошових систем провідних країн світу та на світовий валютний ринок в цілому. В статті розглядаються можливості розв'язання суперечності між сучасними грошима та золотом за виконання функцій грошової маси.

Ключові слова: грошова система, гроші, інформаційні технології, грошовий обіг, золото, світова економіка.

Сучасний стан світових фінансів характеризується зростанням недовіри учасників фінансового ринку до економічної стабільності країн лідерів світової економіки, і як наслідок до їх грошових знаків. Дана тенденція знайшла своє відображення в періодичному оновленні цінових максимумів на ринку банківського золота, що на світовому ринку котується проти долара США, як основної резервної валюти світу. При чому, багато спеціалістів ринку банківських металів передрікають подальше зростання цін на благородний метал, яке буде поєднуватись зі зростанням інвестиційного попиту внаслідок залучення широкого кола нових інвесторів. Такий стан речей призводить до посилення інфляційних очікувань, що в свою чергу має негативний вплив на стабільність функціонування основних грошових систем світової економіки. Розгляд можливостей вирішення суперечності між необхідністю підтримання купівельної спроможності сучасних грошей і зростанням цін на банківське золото, що поступово перебирає на себе виконання функції грошей, як засобу нагромадження, пропонується в даному матеріалі.

Проблемам функціонування грошових систем присвячено роботи багатьох вітчизняних і іноземних науковців. Це такі фахівці як, Ф. Мішкін, М. Фрідмен, Г. Кассель, С. Борисов, А. Мороз, Г. Шпаргало та інші. Можна констатувати, що генеральні напрямки досліджень форм організації грошового обігу та ролі в них банківського золота вказаних і багатьох інших теоретиків і практиків фінансової справи розходяться. Однак, в основному, золото в якості елементу грошової системи, розглядається як рудимент минулих етапів розвитку грошей. В той же час, сучасні світові тенденції розвитку фінансових ринків та інформаційних технологій дають можливість говорити про необхідність реорганізації існуючих грошових систем та наявність для цього відповідних технологічних можливостей. Дана потреба в реорганізації сфери грошового обігу включає в себе необхідність створення грошової системи, яка зможе ефективно обслуговувати світову економіку, уникнути суперечностей багатополярного світового валютного ринку, а

також забезпечити можливість використання в ній банківського золота, в якості основного структурного елемента.

Останнє десятиліття поклало край намаганням теоретичної думки та монетарних властей світу звести роль банківського золота в світовій економіці до ролі звичайного товарного активу. Зростання нестабільності в фінансовій та політичній сферах, а також введення в обіг Євро, яке призвело до створення потужного конкурента гегемонії долара США на світових фінансових ринках поклали початок новому циклу зростання цін на банківське золото. Зростання цін у вказаному періоді відбулося з рівня близько 280 дол. США за трійську унцію в жовтні 2000 р. до понад 1350 дол. США в жовтні 2010 року, що становить в середньому близько 48% за календарний рік. Такий показник є дуже привабливим в інвестиційному плані, що безперечно мало наслідком підвищення попиту на даний актив на світовому ринку.

Як вказує В. Савіна, формально золото не входить у склад грошових систем сучасних країн та наддержавних валютних об'єднань. Проте, воно постійно накладає свій відбиток на процеси, які відбуваються у світовій валютній системі і національних грошових системах, що є її складовими. Ціни на золото певною мірою виступають індикатором стабільності світової економіки і їх зростання є ознакою певного розладу міжнародних фінансів [1. с. 514].

Разом з тим, структура резервів Центральних банків країн світу свідчить, що дані учасники ринку банківських металів приділяють значну увагу золоту в процесі формування золотовалютних резервів. За даними World Gold Council частка золота в резервах провідних країн в березні 2010 року складала: 68.7% в США, 64.6% у Німеччині, 63.4% в Італії, 64.2% у Франції, 51.7% в Нідерландах та 28.8% у Швейцарії.

Відомий шведський економіст Г. Кассель після 1-ї світової війни намагався проаналізувати майбутнє золота, спираючись на власні дослідження процесів функціонування грошових систем, які мали досвід використання золота в грошовому обігу. Він стверджував, що з теоретичної точки зору, було ймовірним, щоб більшість країн дивились на відновлення золотої валюти й відновлення золотих

платежів, як на дійсний вихід з безнадійного хаосу тогочасної грошової системи. В такому разі в загальному інтересі для всіх було б запобігання підняттю вартості золота. Другою головною проблемою світового золотого питання на початку XX ст. на його думку, було забезпечення найбільш можливої стійкості золота по відношенню до товарної маси в майбутньому. Г. Кассель зазначав, що якщо буде прийняте рішення користуватися золотом в якості валютної основи, то необхідно прийняти всі міри для стабілізації вартості даного металу. Також він стверджував, що при використанні золота в грошовій системі необхідно не лише запобігти грошовому попиту на нього в старих обсягах, а й поступово скорочуючи регулювати його, як цього може вимагати зростаюча скудність золотого постачання [2. с. 49-50].

Як ми знаємо, сучасне вирішення питань стабілізації вартості та зменшення інвестиційного попиту на банківське золото є ускладненим, про що свідчать і прогнозні дані учасників ринку. За результатами екстенсивного опитування 96 провідних аналітиків, про яке повідомив Інтернет ресурс Gold in Mind 22 вересня 2010 року, всі вони вважають, що золото досягне ціни $2,500/oz в недалекому майбутньому, а 55 з них навіть передбачають ціну золота більше $5,000/oz. Як бачимо, стійкість долара США проти золота в якості інвестиційного активу та засобу нагромадження ставиться під серйозний сумнів експертами.

В той же час, за твердженням С. Борисова, виконання національною валютою функції світових грошей забезпечує значні прибутки підприємствам та установам країни-емітента, здійснюючим посередницькі операції банкам, біржам і страховим компаніям. В такому випадку на базі національних грошово-кредитних ринків формуються міжнародні фінансові центри, що обслуговують світову клієнтуру. Разом з тим, підтримання статусу валюти з міжнародними функціями вимагає від країн-емітентів особливої уваги та відповідальності. С. Борисов стверджує, що світовий ринок відвернеться від валюти, яка не буде спиратися на політичну стабільність в країні, більш-менш збалансовану економіку, порівняну стійкість грошово-кредитної і фінансової системи, достатність матеріальних і валютних резервів [3. с. 19]. Зважаючи на існуючі тенденції в розвитку світових фінансів

реальним є факт того, що учасники валютного ринку почали «відвертатися» від долара США, як виконавця функції світових грошей.

Тим не менш, світова економіка та її складові на сучасному етапі розвитку є вповні зацікавленими в наявності та стабільному функціонуванні грошової системи, яка змогла б повноцінно реалізувати функцію світових грошей. Правильно організована та функціонуюча грошова система стимулює кругообіг доходів і витрат, який уособлює всю економіку, сприяє повній зайнятості та стабілізації цін. І навпаки, деформована грошова система може стати головною причиною безробіття, інфляційних процесів, різких коливань рівня виробництва, недовикористання основних фондів та інших негативних явищ [4. с. 500].

Слід сказати, що провідні країни світу вже замислюються над створенням оновленої грошової системи, яка змогла б ефективно забезпечити розвиток світового господарства в глобальному вимірі. Чи має така грошова система бути однополярною, чи багатополярною, як зараз? Очевидно, що принцип мультивалютності національних економік надає певні валютні альтернативи її суб'єктам при виникненні кризових явищ. В той же час за умови стабільного середовища та ефективного регулювання вона є суттєвим недоліком. Окрім заміщення валют, мультивалютність включає в себе заміщення немонетарних фінансових активів, тобто передбачає використання іноземної валюти для виконання функції засобу нагромадження. З точки зору державного регулювання мультивалютність збільшує ризикованість середовища, в якому здійснюється грошово-кредитна політика. Оскільки на попит на гроші впливають зарубіжні економічні параметри (процентні ставки), то будь-які зміни цих параметрів, а також їх відхилення від іноземних істотно впливають на стабільність попиту на національну валюту та відповідно на цінову стабільність і стабільність обмінного курсу [5. с. 213].

Виходячи з цього, є очевидним факт того, що лідери провідних країн світу розглядають можливість введення в дію єдиної валюти на основі економік країн з розвиненою ринковою інфраструктурою й стабільним демократичним суспільством. Уже сьогодні світові гроші перетворились на самостійну форму грошей, яка

отримала змогу розвиватись на власній, адекватній своєму змістові вартісні основі. Це по суті процес якісної трансформації світових грошей, і на цій базі відбувається розвиток складного і ефективного процесу структурної інтернаціоналізації всієї системи грошових відносин, а за аналогією з національними економіками і формування певної «автономності» монетарної сфери, фінансових ринків у рамках світової економіки [6. с. 33].

Разом з тим, на сьогодні світова монетарна система стала практично незалежною від державного контролю та регулювання. Рівня національних держав і звичних багатосторонніх конвенцій про їх поведінку у цій сфері вже явно недостатньо. Каркас глобальної контролюючої та регулюючої системи повинен спиратись на дві опори – національні держави як основні низові регулятори та окрему наддержавну структуру, що координує та спрямовує дії останніх, виступає як диригент «оркестру» цих низових регуляторів. Практична система ГАТТ/ ВТО та ЄС свідчить, що ніяка система багатосторонніх домовленостей не може працювати без наддержавного координуючого механізму. Функції такого механізму повинні взяти на себе структури МВФ, Світовий Банк, Базельський комітет з банківського нагляду та Міжнародна організація органів нагляду за фінансовими ринками. Лідери країн «Групи 7» заявляють, що МВФ повинен відігравати центральну роль у забезпеченні макроекономічної та фінансової стабільності, недопущенні фінансових криз [6. с. 36]. Як бачимо, світовий управлінський досвід вже виробив нові механізми регулювання й навіть окреслив основу для майбутнього управління світовою монетарною системою, це - МВФ.

Однак, світова практика управління показує, що значна концентрація владних повноважень в одному органі свідчить про перехідний стан економіки, який може бути використаний з елементами непропорційної вигоди. Більше того, глобальна монетарна система повинна надати суспільству грошову одиницю, що буде задовольняти його історичні вимоги до грошей, користуватися його довірою. Основним претендентом на роль власника такої довіри є золото.

Чому світове господарство відмовилося від виконання золотом грошових функцій на попередніх етапах розвитку? Адже перевагою грошової системи, що

використовує дорогоцінні метали в якості грошей, незалежно від її монометалічної або біметалічної організації, є те, що вона в такому випадку має ознаки саморегулюючої системи, коли грошовий товар обертається і виконує всі функції грошей [7. с. 63].

Золотий стандарт виявився непрацездатним тоді, коли внутрішні платіжні труднощі в провідних промислових державах (спочатку в Австрії й Німеччині, затим у Великобританії й, нарешті в США) породили панічну гонитву за ліквідними цінностями, що призвели до загального попиту на валютні резерви, роль яких на той час переважно виконувало золото. В цих умовах міжнародна платіжна система розвалилася. Валюти у своїй більшості стали неконвертованими, іноземні рахунки були заблоковані, а закордонні перекази обмежені [8. с. 20]. Отже, падіння довіри до паперових грошей, за наявності золотого стандарту, призвело до їх краху за умови відсутності в окремих учасників світового господарства достатніх обсягів золотих резервів.

Поновлення конвертованості світових валют у період після 2-ї світової війни було однією з найбільш актуальних проблем світової економічної політики. Найбільш бажаними були системи саморегульованого золотого стандарту, однак в той період повернення до цього ідеалу було вже неможливим. Руйнація золотої бази грошей і тенденції до демонетизації золота зайшли настільки далеко, що завдання налагодження механізму міжнародних платежів на засадах валютної конвертованості практично могли розв’язуватися лише в координатах кредитно-паперового господарства [3. с. 25]. Як бачимо, повернення до золотого стандарту не відбулося для того, щоб забезпечити повноцінне включення до світової економіки країн, що не мали можливість підтримувати його в достатньому обсязі.

Світова практика функціонування грошових систем свідчить про те, що основним недоліком золотого стандарту є неможливість економічно відсталих країн проводити власну валютно-грошову політику, так як при знеціненні власних грошових знаків їм потрібно розраховуватись з іншими країнами золотом [4. с. 504]. Слід зазначити, що нерівномірність обсягів резервів країн світу, деномінованих в банківському золоті спостерігається і зараз. Спробуємо запропонувати концепцію

побудови грошової системи, яка зможе розв'язати дану проблему. Графічно таку концепцію наведено на Мал.1.

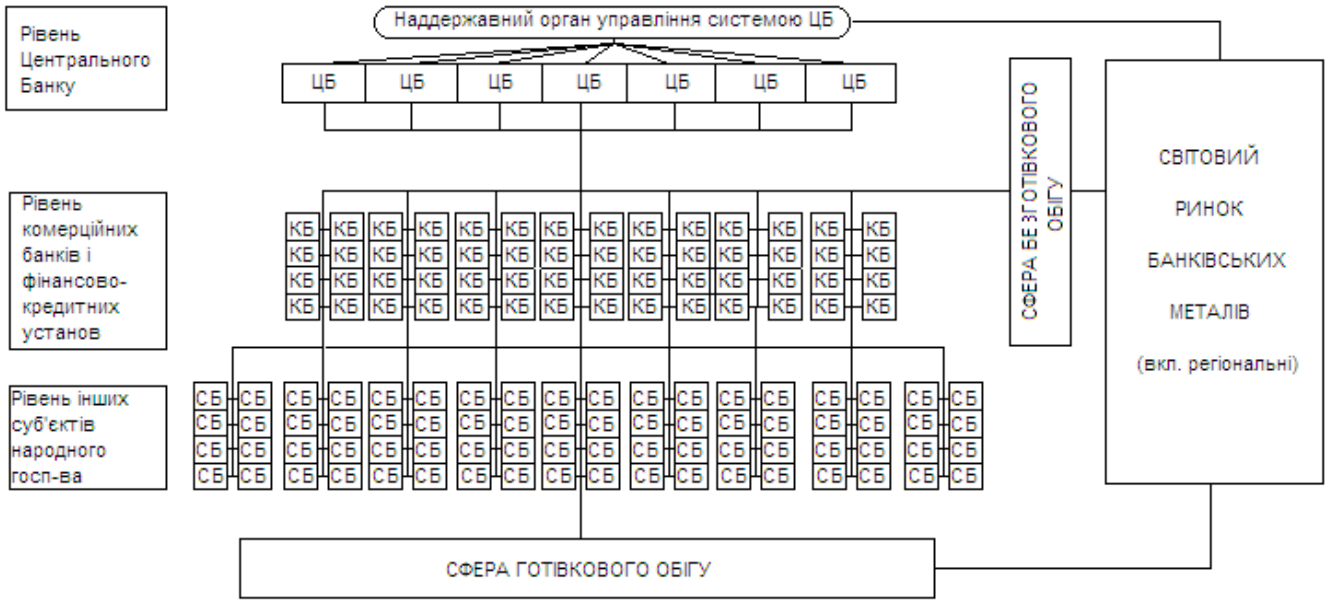

Мал.1. Грошова система з застосуванням безготівкового золотого стандарту.

Як відомо з позиції сучасної теорії, будь-яка національна грошова система складається з двох секторів. Перший сектор державний, в особі таких державних інституцій, як центральний банк, державне казначейство та державний монетний двір. Кожна складова державного сектору національної грошової системи відповідає за рух певного виду грошей: банкнот, казначейських білетів, розмінної монети. Другий сектор – це так званий комерційний сектор, який формується разом з державним сектором; до його складу входять, по-перше, комерційні банки як основна ланка комерційного сектору національної грошової системи, по-друге, ощадні банки, які обслуговують здебільшого населення, по – третє, небанківські фінансові установи, до яких належать пенсійні та інвестиційні фонди, кредитні спілки й асоціації, страхові та трастові компанії. У комерційному секторі формуються безготівкові гроші (кредитні чи депозитні). В ньому діють установи, які не мають права на емісію готівкових (паперових) грошей [9. с. 3-4]

Особливостями функціонування моделі грошової системи, запропонованої на Мал. 1. є наступні:

1.Державне регулювання та розвиток інформаційних технологій забезпечують максимальне використання безготівкового грошового обігу в спільному господарстві країн-учасників грошової системи;

2. Золотий стандарт грошового обігу передбачає можливість отримання юридичними та фізичними особами тільки тих обсягів банківського золота, які було внесено на їх рахунки, або використано в розрахунках шляхом попередньої фізичної поставки;
3. Сфера готівкового грошового обігу є незначною, і може використовувати паперові гроші, або за умови введення біметалічного обігу - срібні монети;
4. Обіг банківського золота і срібла здійснюється за параметрами вагового вмісту, а не за номіналами наднаціональної грошової одиниці, що в свою чергу забезпечить належний рівень прозорості й довіри до даної грошової системи з боку її учасників;
5. Світовий ринок банківських металів розподіляється на сектори:

А) операцій за готівку; Б) операцій за безготівку в частині раніше внесеного з фізичною поставкою банківського золота; В) іноземного ринку банківських металів, де укладаються угоди купівлі – продажу банківських металів за національні валюти країн, що не приймають участь в даній грошовій системі.

При використанні срібних монет в готівковому обігу, наднаціональний ринок банківських металів в системі безготівкового золотого стандарту буде передбачати функціонування сектору конвертаційних операцій срібла в золото, за фактичним ринковим курсом обміну. В такому випадку сфери готівкового і безготівкового обігу будуть значною мірою функціонувати автономно одна від одної, та підлягати окремим заходам монетарного регулювання.

Як стверджує К. Макконнел, у країнах з розвиненими економіками грошовий оборот у зв’язку з високим рівнем товарно-грошових відносин набуває рис всезагальності. Згідно з відомими концепціями сучасного макроекономічного аналізу грошові системи є складовою частиною кругообігу доходів та продуктів, в якому об’єднуються всі ринкові структури національної економіки: ринки ресурсів, ринки продуктів, фінансовий та грошовий ринок, сімейні господарства та держава

[10. с. 57]. Всезагальність грошового обігу при переході до безготівкового золотого стандарту повинна забезпечити ефективне усунення тіньової економіки, шляхом легалізації її певних галузей, з тим щоб поступово згорнути чи цивілізувати їх, а також максимально забезпечити реалізацію фіскальної функції держави, на рівні, що загально сприймався б некримінальним економічним середовищем. Слід зазначити, що всезагальне впровадження інформаційних технологій у розрахунки за будь-які товари у всіх місцях їх реалізації, з необхідністю забезпечення достатніх ступенів захисту приватної інформації є досяжним на сучасному етапі розвитку електронних форм грошового обігу.

У сучасній ринковій економіці платіжні засоби представлені грошима та квазігрошима. В той же час серед платіжних засобів постійно зростає частка квазігрошей. В структурі останніх можна виділити такі інструменти грошового обігу, як депозитні сертифікати комерційних банків, казначейські векселі держави, банківські акцепти та інші. Види квазігрошей в розвинених економіках дуже різноманітні, проте у процесі інтеграції світової економіки відбувається їх постійна уніфікація [11. с. 208]. В пропонованій системі грошового обігу, обіг квазігрошей має обслуговуватися виключно безготівковим електронним обігом. Необхідність розширення сфери обігу та використання електронних грошей, підтверджується й В. Савіною. На її думку будь-яка інша форма грошей, крім електронних не спроможна забезпечити сучасні потреби світової економіки. З іншого боку, нові форми електронних грошей є передумовою для початку нового етапу розвитку світової фінансової системи [1. с. 517-518]. Таким новим етапом розвитку цілком може стати побудова наднаціональної грошової системи з використанням безготівкового золотого стандарту.

Результатами запровадження даної грошової системи на наддержавному рівні будуть наступні. По-перше, розбудова глобального грошового простору на основі оптимального з точки зору історії розвитку грошових відносин базового активу. По друге, реалізація потреби в зменшенні частки тіньового сектору світової економіки й збільшенні ролі ефективного наддержавного регулюючого органу в світових економічних процесах. По-третє, розв’язання суперечності між золотом та

сучасними валютами в їх боротьбі за виконання функції засобу нагромадження, без негативних наслідків для реалізації інших функцій грошей. Органічним продовженням даного дослідження має стати вироблення механізму ефективного переходу від сучасної багатополярної валютної системи до пропонованої системи безготівкового золотого стандарту, що може стати основою для подальших процесів з інтеграції світової економіки.

Література

1. Савіна В.В. Розвиток грошових систем в сучасних економіках. // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: Вісник Нац. унів-ту «Львів. політ.». – Львів, 2001. – № 436. – С. 514–518.

2. Кассель Г. Мировые проблемы денежного обращения. – С.-Петербург: Право, 1922. – 102 с.

3. Борисов С.М. Рубль: золотой, червонный, советский, российский. Проблема конвертируемости. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 288 с.

4. Шпаргало Г.Є. Поняття та історичні етапи еволюції грошових систем // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Економічні проблеми розвитку виробництва регіону (Щорічник наук. праць). – Львів: Ін-т регіон. досл., 2001. – Вип. 31. – С. 499-506.

5. Піонтківський Р.В. Проблема доларизації в контексті України. // Стратегія монетарної політики: проблеми вибору та застосування: зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф. – К.: Ін-т екон. прогнозув., 2003. – С. 213-216.

6. Нікіфоров П.О. Глобалізація системи грошових відносин і нові підходи в регулюванні монетарної сфери світової економіки // Наук. вісник Чернівец. ун-ту: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2002. – Вип. 141–142. – С. 33–37.

7. Сігайов А.О. Про функції грошей та системи грошового обігу. // Формування ринкових відносин в Україні: зб. стат. мол. уч. і асп. – К., 1997. – Вип. 3. – С. 60–64.

8. The Challenge of International Finance / Ed. By Guenter Reimann and Edwin F. N.Y. Wigglesworth, 1966. - P. 20.

9. Національна грошова система і проблеми формування номінальної і реальної вартості грошей / Г.І. Башнянін, Д.П. Богиня, В.С. Загорський та ін. // Фінанси України. – 1999. – № 1. – С. 3–11.

10. Макконнел К.Л. Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. – Т.1 – М.: Республика, 1992. – 399 с.

11. Шевченко С.Г. Структура грошових систем. // Вісн. Львів. держ. фінанс. акад. – Львів: ЛДФА. – 2007. – № 12. – С. 203–212.

12. Рузавин Г. Самоогранизация как основа эволюции экономических систем // Вопросы экономики. – 1996. – № 3. – С. 103–114.

13. Кривень В.М. Про природу грошей // Фінанси України. – 1996. – № 12. – С. 48–50.

14. Войтюк Д. Грошові потоки: класифікація та вплив на грошову масу і грошову базу // Економіка України. – 1999. – № 5. – С. 22–29.

УДК 336

Герасимович А.М.,
д.е.н., професор,професор кафедри менеджменту банківської діяльності

КОЕФІЦІЄНТНИЙ АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ БАЛАНСУ БАНКУ

Раскрывается сущность понятий ликвидности банка и баланса банка и системы важнейших показателей - коэффициентов, которые характеризуют их уровень. Их расчетами, на примере баланса конкретного банка, показано, что каждый из них раскрывает определенную сторону ликвидности (исходя из своего назначения),

Essence of concepts of liquidity of bank and bank and system of major indexes statement opens up - coefficients which characterize their level. Them calculation, on the example of concrete bank statement, it is rotined that each of them exposes the certain side of liquidity (coming from setting) which forms general liquidity of bank and him the financial state.

Розкривається сутність понять ліквідності банку і балансу банку та системи найважливіших показників – коефіцієнтів, які характеризують їх рівень. Їх розрахунками, на прикладі балансу конкретного банку, показано, що кожний із них розкриває певну сторону ліквідності (виходячи зі свого призначення), що формує загальну ліквідність банку та його фінансовий стан.

которая формирует общую ликвидность банка и его финансовое состояние.

Ключові слова: ліквідність банку, ліквідність балансу, коефіцієнти ліквідності, нормативи ліквідності.

Ліквідність банку — це його здатність своєчасно та в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах.

Ліквідність банку тісно пов'язана з поняттям ліквідності балансу. Цей показник визначається співвідношенням вимог (статей активу) та зобов’язань (статей пасиву) на певний момент часу. Отже, ліквідність банківського балансу є складовою загальної ліквідності банку, а відтак процедура визначення ліквідності балансу є необхідним етапом аналізу рівня ліквідності банку.

Таким чином, ліквідність банку – це можливість використовувати його активи в якості наявних коштів або швидко перетворювати їх в такі.

Баланс вважається ліквідним, якщо його стан дозволяє за рахунок швидкої реалізації коштів по активу покривати термінові зобов'язання по пасиву. Можливість швидкого перетворення активів банку в грошову форму для виконання його зобов'язань визначається рядом чинників, серед яких вирішальним є відповідність термінів розміщення коштів термінам залучення ресурсів. Інакше кажучи, який пасив по терміну, таким повинний бути й актив. Тоді забезпечується рівновага в балансі між сумою і терміном вивільнення коштів по активу в грошовій формі і сумою і терміном майбутнього платежу по зобов’язаннях банку.

На ліквідність балансу банку впливає структура його активів: чим більше частка першокласних ліквідних коштів у загальній сумі активів, тим вище ліквідність банку. Активи банку за ступенем їхньої ліквідності можна розділити на три групи:

1. Ліквідні кошти, що знаходяться в негайній готовності, або першокласно ліквідні засоби. В їхньому числі - каса, кошти на коррахунку, першокласні векселі і державні цінні папери.

2. Ліквідні засоби в розпорядженні банку, що можуть бути перетворені в кошти. Мова йде про кредити й інші платежі на користь банку з термінами виконання в найближчі 30 днів, умовно реалізованих цінних паперах, зареєстрованих на біржі (як і участь в інших підприємствах і банках), і інших цінностях (включаючи нематеріальні активи).

3. Неліквідні активи – це прострочені кредити і ненадійні борги, будинки і спорудження, що належать банку і відносяться до основних фондів.

Крім того, ліквідність банку залежить від ступеня ризику окремих активних операцій: чим більша частка високоризикових активів у балансі банку, тим нижче його ліквідність. Так, у сформованій практиці до надійних активів прийнято відносити наявні кошти, а до високоризикових – довгострокові кладення банків. Ступінь кредитоспроможності позичальників банку робить істотний вплив на своєчасне повернення позичок і тим самим на ліквідність балансу банку: чим більше частка високоризикових кредитів у кредитному портфелі банку, тим нижча його ліквідність. Ліквідність залежить також від структури пасивів балансу. Якщо по вкладах до запитання вкладники вправі зажадати гроші в будь-який момент, то строкові вклади знаходяться в розпорядженні банку більш-менш тривалий період, і, отже, за інших рівних умов, підвищення питомої ваги вкладів до запитання і зниження частки строкових вкладів знижує банківську ліквідність.

Надійність депозитів і позик, отриманих банком від інших кредитних установ, також впливає на рівень ліквідності балансу. Ліквідність балансу банку оцінюється за допомогою розрахунку спеціальних показників, що відображають співвідношення активів і пасивів, структуру активів. У міжнародній банківської практиці частіше усього з цією метою використовуються коефіцієнти ліквідності. Останні являють собою співвідношення різноманітних статей активу балансу кредитної установи з визначеними статтями пасиву або, навпаки, пасивів з активами. Показники ліквідності в різних країнах мають різноманітні назви,

неоднакові методики їх визначення , що пов'язано зі сформованою практикою, і традиціями і залежать від спеціалізації і величини банків, проведеної політики в області кредиту і ряду інших обставин.

Звичайно, для оцінки ліквідності застосовуються коефіцієнти короткострокової і середньострокової ліквідності. Вони обчислюються як відношення короткострокових ліквідних активів або середньострокових активів до відповідних по термінах пасивів.

У ряді країн ринкової економіки, банки зобов'язані підтримувати коефіцієнти ліквідності не нижче визначеного рівня, названого нормою ліквідності. Норми ліквідності в одних країнах встановлюються органами банківського і валютного контролю, в інших – банківським законодавством. Їхня величина визначається з урахуванням накопиченого досвіду і конкретних місцевих умов. У нашій країні, з метою контролю за ліквідністю комерційних банків, також були введені норми ліквідності. Оцінка рівня ліквідності банку досягається шляхом зіставлення значення коефіцієнтів ліквідності конкретного банку з установленими нормами.

Підтримка ліквідності на необхідному рівні здійснюється за допомогою проведення визначеної політики банку в області пасивних і активних операцій, залученої з урахуванням конкретних умов грошового ринку, специфіки клієнтури, особливостей здійснюваних операцій, можливостей виходу на нові ринки і розвитку банківських послуг.

У процесі аналізу ліквідності балансу комерційного банку ставиться завдання визначення фактичної ліквідності, відповідність її нормативам, виявлення чинників, що викликали відхилення фактичного значення коефіцієнтів ліквідності від установлених Національним банком.

Нами . на підставі власного досвіду та літературних джерел узагальнено в наступні таблиці найбільш використовувані коефіцієнти, що з різних сторін характеризують і розкривають на певну дату як ліквідність банку так і його балансу, тобто його фінансовий стан, який є результатом досягнутої ліквідності.

Таблиця 1

Система коефіцієнтів ліквідності балансу банку

1. Економічний зміст коефіцієнта	2. Формула розрахунку
1. Коефіцієнт співвідношення позик і депозитів (Ксппд) Цей коефіцієнт характеризує здатність банку залучати депозити для підтримки своїх кредитних операцій і надавати їх у кредит. Високе значення цього коефіцієнта традиційно асоціюється з більшим ризиком, оскільки свідчить про слабшу ліквідність та вразливість щодо дії кредиторів, несприятливі економічні умови чи наслідки швидкого вилучення депозитів. Низьке значення цього коефіцієнта вказує на неможливість прийняти існуючий ризик у кредитуванні та ймовірність збитків від кредитної діяльності в майбутньому. Оптимальне значення даного коефіцієнта - 70%- 80%. Це межа оптимального співвідношення між дохідністю і ліквідністю	$К_{сппд} = \frac{Всі\ позикові\ активи}{Основні\ депозити}$ Оптимум 70-80%
2. Коефіцієнти миттєвої ліквідності (Кмл) встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках) протягом одного дня. Нормативне значення нормативу Кмл має бути не менше 20%, тобто ризику можуть бути піддані не більше 80% зобов'язань банку, або не менше 20% зобов'язань мають покриватися високоліквідними активами. Іншими словами, норматив миттєвої ліквідності допомагає оцінити спроможність банку одночасно погасити всі свої зобов'язання. За рівня Кмл 20% клієнти банку можуть бути впевненими у вільному доступі до коштів, що перебувають в управлінні банку .	$К_{мл} = \frac{Кошти\ на\ кор.\ рахунках}{Зобов'язання\ на\ поточних\ рахунках}$ Оптимум не < 20%
та його установ. Оперативний аналіз динаміки цього нормативу менеджери установи банку та його головної контори здійснюють щоденно. Під час оперативного аналізу миттєвої ліквідності можливі три ситуації: коли Кмл >20%, коли Кмл =20%, коли Кмл <20%. Якщо фактичне середньозважене значення Кмл Під час оперативного аналізу миттєвої ліквідності можливі три ситуації: коли Кмл >20 %, коли Кмл - 20 %, коли Кмл <20 %. Якщо фактичне середньозважене значення Кмл вище за нормативне й ця тенденція спостерігається кілька днів місяця, то банк може нагромаджувати кошти для надання позичок чи здійсненні інвестицій, у нього недопустимо велика частка	

зобов'язань до запитання, і він остерігається раптового їх відпливу, спостерігаються тимчасові труднощі з підпроцентним розміщенням залучених коштів, управління ліквідністю неналежно організовано. Якщо ж ситуація свідчить про непокриття нормативу, то банк може мати проблеми з використанням зобов'язань перед клієнтами, покривати стрімкий відплив коштів з депозитів, допускати невчасну проплату рахунків клієнтів, а отже, його фінансове становище катастрофічно погіршується	

Продовження таблиці 1

3. Коефіцієнт ліквідності за строковими зобов'язаннями (Клсз). Він показує, яку частину страхових зобов'язань може бути погашено з гарантією, в разі призупинення банком проведення операцій. Цей показник є від'ємним і вказує на те , що погашення строкових зобов'язань можливе тільки за рахунок погашення наданих позичок у міру їх повернення. Його допустиме значення мінус 25%, а критичне дорівнює 50%. Звісно, на повернення позик впливає якість кредитного портфеля. Тому ця обставина завжди береться до уваги як фактор обмеження.	 Оптимум 25-30%
4. Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзагл) – чи є що реалізувати , щоб погасити зобов'язання.	$К_{загл} = \frac{Активи\ всього}{Зобов'язання}$ Оптимум не < 100%
5. Співвідношення високоліквідних активів (Ва) до робочих активів (Ра) Оптимальне значення даного показника має бути не менше ніж – 20%. Оперативний аналіз коефіцієнта співвідношення високоліквідних і робочих активів подібний до методики аналізу інших нормативів ліквідності. Не покриття, як і надлишок коштів понад нормативне значення - явище негативне. Недотримання свідчить про втрату банком майбутніх доходів. Це пов'язано з тим, що різницю між робочими й високоліквідними активами та основними засобами становлять підпроцентні активи. Тому зростання частки високоліквідних	$\frac{В_а}{Р_а} = \frac{Високоліквідні\ активи}{Робочі\ активи}$ Оптимум не < 20%

активів супроводжується зниженням частки доходних активів (кредитів), і навпаки, якщо частка знерухомлених та подібних їм активів у структурі робочих активів не змінюється. Тому в	
управлінні ліквідністю банку намагаються підтримувати цей показник у межах, близьких до оптимального.	
6. Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Визначається як співвідношення активів первинної (гроші) та використаної ліквідності (кредити+ЦП)	$К_{пл} = \frac{\text{Активи первинної та вторинної ліквідності}}{\text{Зобов'язання до 30 дн}}$ Оптимум не < 40%
7. Норматив короткострокової ліквідності (Ккл) встановлюються для контролю за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Він показує чи достатньо ліквідних активів для погашення всіх своїх зобов'язань. Ліквідність банку підтримується завдяки залученню коштів на депозитні рахунки, надходженню платежів і перерахувань за позичками й цінними паперами, укладанню РЕПО- угод, запозичень на міжбанківському ринку та в Національного банку України (ломбардні, аукціонні кредити та інші). Оскільки кредити та інші банківські інвестиції, що мають конкретний строк погашення, забезпечують природній і сталий прилив грошей, то ліквідність прямо залежить від оборотності складових кредитно – інвестиційного портфеля.	$К_{кл} = \frac{\text{Активи високоліквідні (гроші+кредити)}}{\text{Зобов'язання до 1 рок}}$ Оптимум не < 20%

Продовження таблиці 1

8. В основі управління ризиком ліквідності лежить аналіз відносних показників і грошового потоку. Серед коефіцієнтів ключовими є: а) відношення залучених коштів до власних. б) відношення кредитів до строкових депозитів. Ці показники зосереджують увагу не лише на активності залучення коштів на грошовому ринку та вигідному розміщенні їх, а й засвідчують здатність банку набувати ліквідності шляхом залучення коштів із зовні та надходження платежів і перерахувань.	$К_{здатності} = \frac{\text{Всі зобов' язання}}{\text{Власний капітал}}$ (свідчить про активність залучення коштів на грошовому ринку) $К_{залучення} = \frac{К_н (\text{кредити надан}}{Д_с (\text{депозити строк}}$ (свідчить про активність розміщення строкових депозитів у кредити)
9. Коефіцієнт мобільності високоліквідних активів (К моб.вла) визначається відношенням абсолютно ліквідних до високоліквідних активів: Він показує, якою часткою грошової наявності можна скористуватися для негайного виконання чи погашення зобов'язань і боргів безпосередньо в установах даного банку.	$К_{мобл.вла} = \frac{\text{Абсолютно ліквідні активи}}{\text{Активи високоліквідні}}$
10. Коефіцієнт мобільності гривневої (інвалютної) (Кмоб.інв) складової високоліквідних активів визначається діленням гривневих (інвалютних) готівкових коштів на сукупні високоліквідні.Він уточнює частку гривневих коштів у касі та на коррахунках у наявних високоліквідних активах і свідчить про активність валютних операцій.	$К_{моб.інв.} = \frac{\text{Інвалютні активи}}{\text{Активи високоліквідні сукупні}}$

11. Коефіцієнт трансформації залучених коштів (Ктзл) визначається діленням різниці між зобов'язаннями і підпроцентними активами на зобов'язання банку. Він розкриває рівень використання залучених коштів (сукупних зобов'язань) для погашення платежів, видач готівкою,переказів та інших вилучень і перерахувань.	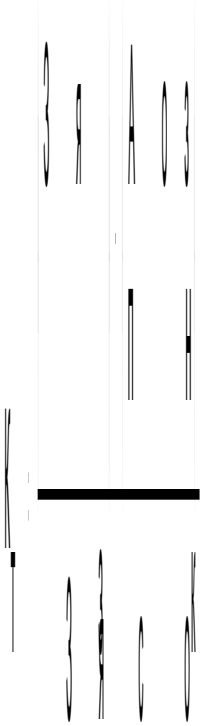
12. Коефіцієнт ліквідних активів (Кла) визначається додаванням міжбанківських активів(МБА) до активів високоліквідних (Авл) та відніманням міжбанківських кредитів (МБК) від НБУ та діленням на робочі активи (Ар). Цей показник розкриває намагання банку поліпшити свою ліквідність коштами міжбанківських запозичень. Цей показник у США й Канаді становить 24 %. Методику його розрахунку рекомендував банк міжнародних розрахунків.	$К_{ла} = \frac{(МБА + А_{вл}) - МБК}{А_р}$
13. Коефіцієнт співвідношення короткострокових кредитів (Кк) і строкових депозитів (Дс). Засвідчує про ефект оборотності активів, які сформовані зі стабільного джерела ресурсів. Це означає, що строкові депозити здійснюють максимальне число оборотів відповідною масою прибутків без завдання шкоди платоспроможності . Безпечна зона такого кредитування встановлюється банком і складає, як правило, до 50 %.	$К_с = \frac{Кк\ (кредити\ короткостр\ с}{Д_с\ (депозити\ строков}$ Оптимум до 50%

Використовуючи вищенаведену в табл.1 методику, нами, на прикладі балансу конкретного банку (табл.3) здійснено розрахунок фактичних рівнів коефіцієнтів ліквідності досягнутих банком станом на 1 січня 2008 та 2009 року. Рівень кожного коефіцієнту (виходячи з його призначення) розриває певну сторону ліквідності балансу банку та в сукупності характеризують його фінансовий стан.

Таблиця 2

Рівень показників ліквідності банку «Вимпел»

№ п/п	Назва показників	Нормативне або оптимальне значення	Фактично станом	
			на 01.01.2008	на 01.01.2009
1.	Коефіцієнт співвідношення позик і депозитів (Ксппд)	0,70-0,80	0,59	0,89
2.	Коефіцієнт миттєвої ліквідності (Кмл)	не <0,20	1,85	1,02
3.	Коефіцієнт ліквідності за строковими зобов'язаннями (Клсз)	0,25-0,30	0,61	0,36
4.	Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзагл)	не < 1,0	1,78	1,89
5.	Співвідношення високоліквідних активів до робочих активів	не <0,20	0,76	0,65
6.	Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	не < 0,40	3,43	1,97
7.	Коефіцієнт короткострокової ліквідності (Ккл)	не <0,20	0,85	1,09
8.	Коефіцієнти грошового потоку: а)коефіцієнт відношення залучених коштів до власних (про активність залучення коштів на грошовому ринку) б) коефіцієнт відношення кредитів до строкових депозитів (про активність розміщення строкових депозитів у кредити)	в межах 1,0	1,28	1,12
		<1,0	0,86	3,66
9.	Коефіцієнт мобільності високоліквідних активів (Кмоб.вла)	Х	0,34	0,51
10.	Коефіцієнт мобільності гривневої (інвалютної) складової високоліквідних активів (К моб.інв.)	Х	0,01	0,98
11.	Коефіцієнт трансформації залучених коштів (Ктзк)	в межах 0,50	0,59	0,80
12.	Коефіцієнт ліквідних активів (Кла)	з досвіду США і Канади 0,20- 0,25	0,83	0,67
13	Коефіцієнт співвідношення короткострокових кредитів і строкових депозитів (Кс кК,сд)	до 0,50	0,61	3,49

Якщо зупинитися на аналізі фактичного рівня кожного із коефіцієнтів ліквідності досліджуваного банку «Вимпел», на прикладі якого апробована методика, то можна переконатися, що одержаний рівень базується на методичних засадах економічного змісту коефіцієнтів розкритих нами в таблиці 1.

Загальний висновок. Розглянута система коефіцієнтів ліквідності дає підстави для використання науковцями і практиками при здійснені аналізу фінансового стану комерційного банку.

Додаток А

Баланс банку „Вимпел"

№ п/п	Статті активу балансу	На 0l.01.08	На 01.01.09	24	Дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку	1400	116260
1	2	3	4	25	Дебітори за операціями з клієнтами банку	14300	112000
	І. Грошові кошти банку			26	Витрати майбутніх періодів		2600
1	Банкноти та монета в касі банку	45050	269260	27	Нараховані але не сплачені витрати	3200	43000
2	Коррахунки в НБУ	808480	3350000	28	Резерв під можливі втрати за сумнівною дебіторською заборгованістю	1300	1000
3	Рахунки в банках нерезидентах у неконвертованій валюті	31200	750000		Разом група V(п. 24+25+26+27-28)	17600	272860
4	Коррахунки в інших банках у ВКВ	15180	53500		Баланс (активи всього) (групи I+II+III+IV+V)	6167130	17684320
5	Коррахунки в інших банках-резидентах у національній валюті *	607500	557450	№ п/п	Статті пасиву балансу	На 01.01.08	На 01.01.09
	Разом група I (п.1+2+3+4+5)	1507410	4980210	1	2	3	4
	II. Цінні папери				І. Зобов'язання		
6	Враховані банком векселі в портфелі банку	2200000	3400000	1	Коррахунки банків	45520	400000
7	Опротестовані векселі	711000	1322000	2	Депозити та кредити банків (міжбанківські кредити)	120000	295200
8	Власні акції банку в портфелі на інвестиції	40000	150000	3	Кошти до запитання (депозити до вимоги) - розрахункові та поточні рахунки клієнтів)	767250	4496650
9	Резерв під знецінення цінних паперів на інвестиції	1000	10000	4	Строкові депозити клієнтів, всього	1628450	1415910
10	Нетто цінних паперів на інвестиції	39000	140000		В тому числі:		
	Разом група II (п. 6+7+10)	2950000	4862000		Вклади і депозити юридичних осіб	827000	864100
	III. Розрахунки за операціями з клієнтами (кредитний портфель)				Вклади і депозити громадян	801450	551810
11	Короткострокові кредити суб'єктам господарської діяльності	440900	4221270	5	Інші зобов'язання, всього	902210	2718230
12	Прострочені короткострокові кредити	150000	66750		В тому числі:		
13	Пролонговані короткострокові кредити	280000	177400		Нараховані проценти	80000	110000
14	Короткострокові кредити громадянам	32100	!79600		Кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами	175210	1013230

Продовження додатку 1

15	Міжбанківські кредити	526700	538900		Доходи майбутніх періодів	400000	595000

	Разом група III (п. 11+12+13+14+15)	1429700	5183920		Кредиторська заборгованість за господарською діяльністю банку	247000	1000000
	IV. Основні засоби, нематеріальні активи та матеріали				Разом група I (зобов 'язання) (п. 1+2+3+4+5)	3463430	9325990
16	Нематеріальні активи	3500	6700		**II. Власний капітал**		
17	Зношення нематеріальних активів	500	670	6	Сплачений статутний капітал банку	1810000	6338330
18	Нетто нематеріальних активів	3000	6030	7	Несплачений статутний капітал	40000	60000
19	Господарські матеріали	52300	25000	8	Резервний фонд	173200	500000
20	Малоцінні та швидкозношувані предмети	18500	62300	9	Нерозподілені прибутки минулих років	150500	710000
21	Операційні власні основні засоби	198620	2472000	10	Прибуток звітного року до затвердження	530000	750000
22	Знос основних засобів	10000	180000		Разом група II (п. 6+7+8+9+10)	2703700	8358330
23	Нетто основних засобів	188620	2292000		Баланс (пасиви всього) (групи I+II)	6167130	17684320
	Разом група IV (п. 18+19+20+23)	262420	2385330				
	V. Інші активи						

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000

2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001, №368

3. Аналіз банківської діяльності. Підручник. (А.М. Герасимович, В.М. Кочетков, І.М. Парасій - Вергуненко та ін.За ред..д.е.н. проф. А.М. Герасимовича.- Трете видання. КНЕУ, 2010.-600с.

4. Васюренко О.В.,Волохата К.О. Економічний аналіз комерційних банків. Навч. пос. К., Знання, 2006.- 464с.

5. Раєвський К., Раєвська Т. Методичні рекомендації щодо економічного аналізу діяльності комерційного банку. Ж. Вісник Національного банку України.- 1999.-№№ 3,4

6. Тиркало Р.І., Щибиволок З.І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії , експрес- діагностика, рейтинг: Навч. посібник.-К., 1999.-233с.

УДК 336.722.8

К.М. Гладчук,
аспірантка кафедри банківських інвестицій

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНВЕСТОРІВ В ПРОЦЕСІ IPO УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЙ

В статье раскрыты правовые основы защиты прав инвесторов, которые участвуют в IPO украинских компаний, в качестве примера приведен опыт российского законодательства, выявлены факторы, которые препятствуют участию отечественных и иностранных инвесторов в IPO украинских эмитентов.

Ключевые слова: IPO, защита прав инвестора, инвестиционная деятельность, право на информацию, ответственность за правонарушения.

The article defines legal basis of protecting the rights of investors participating in Ukrainian companies' IPOs. The experience of Russian legislation is given as an example. Factors preventing from domestic and foreign investors' participation in Ukrainian issuers' IPOs are revealed.

Key words: IPO, investor rights protection, investment activity, information right, liability for wrongdoings.

У статті розкрито правові засади захисту прав інвесторів, які беруть участь в IPO українських компаній, в якості прикладу наведено досвід російського законодавства, виявлено фактори, що перешкоджають участі вітчизняних та закордонних інвесторів в IPO українських емітентів.

Ключові слова: IPO, захист прав інвестора, інвестиційна діяльність, право на інформацію, відповідальність за правопорушення.

Сучасний розвиток будь-якої національної економіки важко уявити без активної участі іноземних інвестицій. Аналізуючи негативи, які можуть постати перед інвестором, відразу можуть спасти на думку війни й революції, виразними рисами яких є експропріація й націоналізація. Чого лише варта революція 1917 р. в Російській імперії, у результаті чого серйозних фінансових збитків зазнали багато інвесторів Західної Європи. Безперечно, у сучасному глобалізованому світі все

менш імовірним вважається сценарій масштабних воєн у формі збройних конфліктів, адже набагато легше встановити контроль над окремою територією чи навіть державою за допомогою фінансово-економічних важелів.

В сучасних умовах іноземні інвестори, які вбачають економічну вигоду у виході на ринок певної держави, детально аналізують ризики, потенційні загрози й перспективи інвестування. Однією з умов, які мають принципове значення для інвестора, є законодавчо закріплений державою (потенційним реципієнтом інвестицій) механізм захисту прав інвестора, особливо при здійсненні такої транзакції, як первинне публічне розміщення акцій (IPO). Першим кроком на шляху забезпечення такого механізму є формування необхідної законодавчої бази.

Останнім часом у науковій та практичній літературі значна увага приділяється проблемі захисту прав інвесторів. Так, дослідження у даному напрямку висвітлені у працях таких авторів, як А Кот [1], К. Смоленцев, О. Щербина та ін. У той же час дуже мало робіт присвячено саме захисту прав та інтересів інвестора при здійсненні IPO українськими емітентами.

Метою даної статті є розкриття правових засад захисту прав інвесторів на вітчизняному ринку IPO, зокрема, розгляд законодавчих актів, що регламентують дане питання у нашій країні, аналіз досвіду Російської Федерації, а також виявлення чинників, що демотивують інвесторів вкладати кошти в українські підприємства.

Перш ніж розглянути правові засади захисту прав інвесторів в Україні, наведемо приклад регулювання даного питання в нашого сусіда, в Російській Федерації, де ринок IPO з кожним роком набирає все більше обертів.

У Російській Федерації захист прав інвесторів при IPO забезпечується Федеральним Законом «Про захист прав і законних інтересів інвесторів на ринку цінних паперів» [2]. Згідно з цим Законом на ринку цінних паперів забороняється публічне розміщення, реклама і пропозиція в будь-якій іншій формі необмеженому колу осіб цінних паперів, випуск яких не пройшов державну реєстрацію; вчинення власником цінних паперів будь-яких угод з належними йому цінними паперами до їх повної оплати та реєстрації звіту про підсумки їх випуску. Особи, які підписали проспект емісії цінних паперів, несуть солідарно субсидіарну відповідальність за

шкоду, заподіяну емітентом інвестору внаслідок інформації, що міститься у зазначеному проспекті та є недостовірною і (або) вводить в оману інвестора.

Емітент, а також професійний учасник, що пропонує інвестору послуги на ринку цінних паперів, зобов'язані на вимогу інвестора надати йому інформацію, визначену законодавством Російської Федерації.

З метою інформування інвесторів та попередження їх про вчинені і можливі правопорушення на ринку цінних паперів Федеральна Служба з Фінансовіх Рінків Росії (ФСФР) у своєму офіційному виданні опубліковує інформацію:

— про анулювання або призупинення дії ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів;

— про саморегулівні організації професійних учасників;

— про адміністративні стягнення, накладені ФСФР;

— про судові рішення, винесені за позовами ФСФР.

Крім державних органів захист прав інвесторів у Росії забезпечують і саморегулівні організації, які здійснюють контроль за виконанням своїми учасниками (членами) законодавства Російської Федерації про захист прав і законних інтересів інвесторів на ринку цінних паперів (як на підставі звернень державних органів, так і за скаргами і заявами інвесторів).

Інтереси та права приватних інвесторів захищаються громадськими об'єднаннями інвесторів — фізичних осіб федерального, міжрегіонального та регіонального рівнів, які вправі:

- звертатися до суду із заявами про захист прав і законних інтересів інвесторів — фізичних осіб, що зазнали збитків на ринку цінних паперів;
- здійснювати контроль за дотриманням умов зберігання та реалізації майна боржників, призначеного для задоволення майнових вимог інвесторів — фізичних осіб у зв'язку з протиправними діями на ринку цінних паперів;
- створювати власні компенсаційні та інші фонди з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів інвесторів — фізичних осіб;

- об’єднуватися в асоціації та спілки.

Також з метою реалізації Державної програми захисту прав інвесторів в частині виплати компенсацій інвесторам — фізичним особам створено федеральний компенсаційний фонд як некомерційну організацію, основними цілями діяльності якого є:

- ✓ виплати компенсацій інвесторам — фізичним особам;
- ✓ формування інформаційних баз даних та ведення реєстру інвесторів — фізичних осіб, які мають право на отримання зазначених компенсацій;
- ✓ представлення та захист майнових інтересів інвесторів — фізичних осіб, що звернулися до фонду, в суді та в ході виконавчого провадження, пред’явлення позовів про захист прав і законних інтересів невизначеного кола інвесторів — фізичних осіб;
- ✓ зберігання майна, призначеного для задоволення майнових прав інвесторів — фізичних осіб, та участь у його реалізації або забезпечення контролю з метою належного зберігання та реалізації зазначеного майна в ході виконавчого провадження.

Фонд здійснює виплати компенсацій інвесторам — фізичним особам, які не можуть отримати відшкодування за судовими рішеннями і наказами через відсутність у боржника грошових коштів та іншого майна. Право на отримання компенсацій також мають інвестори — фізичні особи у зв’язку із заподіянням їм шкоди професійним учасником, що має ліцензію на здійснення відповідного виду професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Тепер перейдемо до аналізу українського досвіду. В Україні ще у 1991 році було прийнято Закон «Про інвестиційну діяльність» [3], яким визначено загальні правові, економічні та соціальні засади інвестиційної діяльності на території України. У цьому ж році було прийнято Закон України «Про захист іноземних інвестицій в Україні» [4], яким передбачено, що іноземні інвестиції в Україні захищаються, а права інвесторів гарантуються. Водночас 19 березня 1996 року було

прийнято Закон «Про режим іноземного інвестування» [5], яким встановлено порядок і умови здійснення іноземного інвестування, права іноземних інвесторів та гарантії захисту цих прав.

Зокрема, цим Законом передбачені наступні гарантії захисту прав іноземних інвесторів:

— гарантії забезпечення рівноправного режиму;

— гарантії недопустимості примусового вилучення іноземних інвестицій;

— гарантії компенсації і відшкодування шкоди іноземним інвесторам;

— гарантії у разі припинення інвестиційної діяльності;

— гарантії безперешкодного переведення за кордон прибутків, отриманих від здійснення інвестиційної діяльності в Україні.

Важливою умовою збереження цих гарантій є норма ст. 8 вказаного Закону, згідно з якою якщо в подальшому спеціальним законодавством України про іноземні інвестиції будуть змінюватися зазначені гарантії захисту іноземних інвестицій, то протягом 10 років з дня набрання чинності таким законодавством на вимогу іноземного інвестора застосовуються державні гарантії захисту іноземних інвестицій, зазначені в цьому Законі.

У сфері захисту прав інвесторів при участі в IPO вітчизняних компаній діє новий Закон України «Про акціонерні товариства» [6].

Як правило, однією з головних цілей міноритаріїв є отримання прибутку від володіння акціями акціонерного товариства. Саме з метою захисту прав міноритаріїв, у Законі передбачено обов’язкове проходження публічним акціонерним товариством процедури лістингу, що є перевіркою фінансового стану акціонерного товариства. Також, акціонерне товариство має залишатися в біржовому реєстрі хоча б на одній біржі. Це дасть можливість оцінити перспективність і забезпечити надійність акцій при їх купівлі.

Суттєвим є питання місця проведення загальних зборів. Колись, у зв’язку з відсутністю визначення законодавством точного місця проведення загальних зборів, мали місце випадки, коли загальні збори акціонерів проводилися на віддаленій відстані від місцезнаходження самого акціонерного товариства. Проведення

загальних зборів акціонерів у недоступних для дрібних акціонерів місцях, наприклад, за межами України, часто позбавляло їх можливості взяти участь у таких загальних зборах. У зв'язку з цим, новий Закон чітко визначає, що загальні збори акціонерів проводяться на території України, в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства, крім випадків, коли на день скликання загальних зборів 100 відсотками акцій товариства володіють іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації.

Важливим є передбачене право акціонерів на інформацію про акціонерне товариство і регламентація порядку її надання. Згідно із Законом акціонерне товариство забезпечує кожному акціонеру доступ до фінансової звітності, крім документів бухгалтерського обліку, які не стосуються значних правочинів та правочинів, у вчиненні яких є заінтересованість.

Але цим же доступ до фінансових документів, зокрема бухгалтерських, і обмежується, і в акціонерів немає можливості ознайомитися з усіма даними, які їх можуть цікавити і які є необхідними для контролю за діяльністю товариства, визначення перспективності та прибутковості належних їм акцій.

У питаннях відповідальності за правопорушення при публічному розміщенні цінних паперів діє Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [7], згідно з яким одним із пріоритетних завдань Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України (далі — ДКЦПФР) є захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень.

Так, Законом застосовуються фінансові санкції за розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску, здійснення діяльності на ринку цінних паперів без спеціального дозволу (ліцензії), ненадання інвестору в цінні папери (у тому числі акціонеру) на його письмовий запит інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом, надання йому недостовірної інформації або несвоєчасне надання інформації, неопублікування, опублікування не в повному обсязі інформації та/або опублікування недостовірної інформації, нерозміщення,

розміщення не в повному обсязі інформації та/або розміщення недостовірної інформації у загальнодоступній інформаційній базі даних ДКЦПФР про ринок цінних паперів, порушення емітентом чи професійним учасником ринку цінних паперів порядку ведення системи реєстру власників іменних цінних паперів, що призвело до втрати системи реєстру (її частини), а також ухилення від внесення змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру або до системи депозитарного обліку, маніпулювання цінами під час здійснення операцій з цінними паперами, незаконне використання інсайдерської інформації.

Крім застосування фінансових санкцій, ДКЦПФР може зупиняти або анулювати ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, яку було видано такому професійному учаснику фондового ринку.

Одночасно з розвитком економіки та залученням до неї іноземного капіталу в Україні дедалі важливішим стає питання захисту прав інвесторів не лише на національному, але й на міжнародному рівні. Українське законодавство, підписані і ратифіковані Україною міжнародні договори та конвенції надають іноземним інвесторам доволі широкий вибір засобів захисту своїх інтересів у разі виникнення будь-якого роду інвестиційних спорів.

Одним з можливих варіантів є звернення до Європейського суду з прав людини. Положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами до неї [8], та практика Європейського суду з прав людини закріплюють право фізичних та юридичних осіб звертатись до Європейського суду з прав людини із заявами про порушення гарантованих Конвенцією прав з боку держави Україна. При цьому, порушеннями вимог Конвенції можуть бути визнані не тільки безпосередні дії державних органів, але й їхня бездіяльність, чи просто відсутність в національному законодавстві дієвих засобів для ефективного захисту інвестором його прав.

Найбільше значення для захисту інвестицій має норма статті 1 Протоколу №1 Конвенції, яка гарантує недоторканість та захист права власності. Найбільш значимі та резонансні рішення Європейського суду з прав людини, в яких було встановлено

порушення Україною прав інвесторів, були наслідком порушення державою саме права власності заявників [1].

Іншим потенційно ефективним засобом захисту прав іноземних інвесторів в Україні є застосування положень Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [9]. У відповідності до норм вказаної Конвенції було засновано Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів (ICSID, Вашингтон), який може розглядати інвестиційні спори, що виникли між державами-учасниками Конвенції та фізичними і юридичними особами інших держав-учасниць. Наразі кількість звернень до ICSID з позовами проти України порівняно невелика: менше десяти за весь період з моменту ратифікації конвенції Україною (2000 рік). Проте є певні підстави очікувати розширення у майбутньому практики застосування положень Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів задля захисту іноземних інвестицій в Україні.

Встановлення умов здійснення і гарантій захисту прав іноземних інвесторів є безумовним позитивом, однак через відсутність дієвих законодавчих механізмів їх реалізації права і гарантії інвесторів здебільшого залишаються деклараціями. Крім того, не слід забувати, що здійснення інвестування іноземними інвесторами в Україні регулюється не лише законодавством про інвестиційну діяльність, але й податковим, митним та іншим спеціальним законодавством. При цьому податкове та митне законодавство України жодним чином не спрямоване на захист прав інвесторів, що суттєво відрізняє його від законодавства європейських країн, основною метою якого є мінімізація податкового та митного навантаження на інвестора.

За таких умов в якості основних бар'єрів, що перешкоджають ефективному захисту прав інвесторів в процесі IPO українських компаній, слід визначити такі:

— недосконаліть законодавства в цій сфері, відсутність реальних правових механізмів здійснення прав інвесторів;

— складність та забюрократизованість процедур, пов'язаних зі здійсненням інвестування в Україні;

— значне та невиправдане податкове навантаження;

— корумпованість влади;

— перманентно нестабільна політична ситуація в Україні [1].

Захист прав і законних інтересів інвесторів на ринку цінних паперів є найважливішою умовою функціонування даного ринку. Тільки завдяки надійним механізмам державного захисту законних прав та інтересів інвесторів забезпечується їх реальне верховенство на ринку капіталу, що створює необхідні передумови для розвитку всього ринку.

Отже, в результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що сучасні правові засади захисту прав інвесторів в процесі IPO вітчизнаних компаній на практиці не відповідають загальноприйнятим стандартам, що, в свою чергу, заважає активізації діяльності з розміщення акцій українських компаній на локальних біржах. Цьому перешкоджає ряд факторів, серед яких недосконаліть законодавства з питань реалізації прав інвесторів на ринку цінних паперів, відсутність податкових пільг для інвесторів в економіку України, значні бюрократичні перепони, з якими стикаються інвестори, корумпована влада та нестабільна політична ситуація в нашій державі протягом останніх років. Показовим є приклад захисту прав інвесторів в Російській Федерації за допомогою спеціально розробленого законодавства, що висвітлює всі аспекти даного питання. В подальшому планується розгляд питання захисту прав інвесторів в інших країнах світу, а також аналіз проблеми реалізації переважного права.

Література

1. Кот А. Захист прав іноземних інвесторів при здійсненні інвестування в Україні // Юридичний клуб. — 27.07.2009. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «ЛІГА-Блоги»: <http://blog.liga.net>.

2. Федеральный Закон «О защите прав и законных интересов инвесторов на рынке ценных бумаг» от 5 марта 1999 года N 46-ФЗ. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту компанії «Консультант Плюс»: <http://www.consultant.ru>.

3. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Закон України «Про захист іноземних інвестицій в Україні» від 10 вересня 1991 року № 1540а-XII. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18 травня 1965 року. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту «Законодавство України»: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

УДК 338.46.336.7

І.Б. Івасів
д.е.н., професор кафедри банківської справи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

СУЧАСНИЙ БАНК — КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ

В работе исследован феномен банка в рамках современного финансмового ландшафта, для чего предложено понятие «современный банк». Рассмотрены ведущие тенденции развития финансовых рынков, которые привели к размыванию границ банковского сектора.

Ключевые слова: банк, глобализация, дерегулирование, финансовый рынок.

В роботі досліджено феномен банку в рамках сучасного фінансового ландшафту, для чого запроваджується поняття „сучасний банк”. Розглянуто провідні тенденції розвитку фінансових ринків, що спричинили до розмивання кордонів банківського сектора.

Ключові слова: Банк, глобалізація, дерегулювання, фінансовий ринок.

The article investigates the phenomenon of the bank in the modern financial landscape. We consider the main tendencies of development of financial markets, which led to the erosion of the boundaries of the banking industry.

Key words: bank, globalization, deregulation, financial market.

Глибинні зміни світової фінансової архітектури, фінансових ринків та його інструментарію призвели до того, що банки — раніше безумовно провідні інститути фінансового посередництва — стикнулися з проблемою визначення власної ідентичності. Мова йде про те, що в процесі ідентифікації банку потрібно дати відповідь на питання „що таке банк?”, що виявляється далеко не простим завданням. Так, ще у 1972 р. Н.Мерфі заявив, що „важко створити інтегровану теорію банківської фірми” [1, с. 101]. На проблему відсутності єдиного підходу до трактування сутності банків звертають увагу як зарубіжні, так і низка вітчизняних дослідників, зокрема О.Дзюблюк [2], Корнеєв [3]. І дійсно, порівняння банків навіть однакових розмірів часто-густо може виявити значні відмінності між окремими інститутами.

В даній роботі ми спробуємо запропонувати власний погляд на банк, в контексті модерних фінансових ринків та наявної фінансової архітектури, а також спробувати виявити особливості сучасного банку.

О.Кириченко, І.Гіленко, С.Роголь, ототожнюючи поняття „банк” та „комерційний банк”, вважають, що „Комерційний банк — це багатофункціональний фінансовий інститут, що здійснює широкий спектр послуг кредитного, страхового і платіжного характеру, а також виконує різноманітні фінансові функції....” [4, с. 28]. Основною відмінністю комерційних банків ці дослідники вважають „відсутність права емісії банкнот” [Ibid]. Однак, така дефініція фактично визначає універсальну

банківську установу, впираючись у факт, що в багатьох країнах поняття „комерційний банк" використовувалось в контексті сегментовано банківської системи, як наприклад у США, а історично традиційною функцією комерційних банків було короткострокове кредитування [5, с. 613]. Зокрема, Д.Форсайт та Д.Вердьє в своїй книзі використовують термін „комерційний банкінг", в якості антоніму „універсального банкінгу" [6]. Л. Примостка, ототожнюючи банк з комерційним банком, зазначає, що „Комерційний банк — це фінансовий інститут, який пропонує широкий спектр послуг із кредитування, заощадження коштів і проведення платежів" [7, с. 6]. Дж.Сінки вбачає основні функції банку в обслуговуванні трансакцій і зберіганні коштів та цінностей [8, с. 101] . Видимою ознакою банку він вважає наявність урядової гарантії, тобто страхування депозитів [Ibid, с. 25]. С.Грос вважає, що банк — „це фінансова установа, яка забезпечує банківські та інші фінансові послуги" [9, с. 18].

В Україні сутність банку визначається Законом України „Про банки та банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. В ньому, на відміну від попередньої редакції закону, де була відсутня чіткість у визначенні [10], недвозначно зазначено, що банком вважається юридична особа, яка здійснює банківську діяльність, тобто може у сукупності виконувати три базові функції, чи, як сказано у законі, банківські операції, а саме: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [11].

Як бачимо, конституюючою особливістю банку, згідно вітчизняного законодавства, є той факт, що лише банки можуть створювати гроші та управляти платіжними засобами. Виконання у сукупності трьох базових функцій є кордоном, яким український регулятор відділяє банківську галузь від інших сфер фінансового посередництва.

Європейська комісія розрізняє три ринки банківської діяльності: послуги фізичним особам, послуги підприємствам, операції на фінансових ринках. В деяких документах до перелічених ринків виконавчий орган ЄС додає послуги інвестиційного банкінгу.

Разом з тим, сучасний банк може задіяти значно більше напрямів діяльності, частина з яких знаходиться за межами традиційного банківського бізнесу. Згрупувавши їх, ми виділимо принаймні дев'ять напрямів діяльності сучасних банків:

1) обслуговування юридичних осіб;
2) обслуговування фізичних осіб;
3) розрахунково-касове обслуговування;
4) операції на фінансових ринках, зокрема торгівля цінними паперами;
5) інвестиційний бізнес;
6) управління активами клієнтів;
7) страхування;
8) управління власним балансом;
9) ризик-менеджмент.

Проблема визначення сучасного банку полягає в тому, що банки можуть комбінувати перелічені напрями діяльності у різних поєднаннях та пропорціях, виступаючи то як виробник продуктів, то як звичайний посередник, або ж торговець. Однак таке визначення конче потрібне щоб:

а) краще зрозуміти специфіку управління банківською фірмою, зокрема, особливості створення нею вартості;

б) розрізняти банки один від одного, зважаючи на їх неоднорідність;

в) відрізняти банки від інших фінансових установ, що діють на спільних ринках чи здійснюють подібні види діяльності.

Для цього виділимо критерії, за якими оцінюватимемо банк. Серед них:

1. Ризики.
2. Економія на масштабі.
3. Бар'єри доступу на ринок.
4. Використання власного капіталу.
5. Наближеність до клієнтів.
6. Регулярність доходів.
7. Рівень глобалізованості.

Таблиця 1

Роль різних критеріїв для різних напрямів банківської діяльності

	Ризики	Економія на масштабі.	Бар'єри доступу на ринок	Використання власного капіталу	Наближеність до клієнтів	Регулярність доходів	Рівень глобалізованості
Обслуговування юридичних осіб	4	3	3	3	3	3	3
Обслуговування фізичних осіб	2	3	4	2	5	4	1
Операції на фінансових ринках	5	4	2	2	-	2	4
Діяльність на фондовому ринку	3	2	2	2	2	2	4
Управління активами клієнтів	2	5	2	2	3	4	4
Страхування	2	3	4	2	4	3	2
Управління власним балансом, ризик-менеджмент	1	5	4	1	1	4	3

Оцінивши роль перелічених критеріїв, використовуючи бальну оцінку від 1, що буде найнижчою оцінкою, до 5, яка означатиме найвищий бал, представимо наші результати у вигляді таблиці 1. Результати дають можливість порівняння банків між собою щодо ступеня диференціації їх діяльності. Ще один висновок: відмінності банків від інших фінансових інститутів визначаються набором найбільш пріоритетних напрямів діяльності, тобто тих напрямів, котрі в запропонованій таблиці оцінені найвищими балами. На жаль, точних кількісних даних, наприклад, щодо економії на масштабі чи наближення до клієнтів, на сьогодні не існує, що не дає змоги на базі перелічених критеріїв вивести синтетичний показник для конкретного банку. Однак таблиця 1 ілюструє неоднорідність банків в контексті напрямів їх діяльності. Враховуючи ж те, що перелічені види діяльності в кожному конкретному банку можуть бути присутніми у різних пропорціях і поєднаннях,

можна зробити висновок про унікальність кожної банківської установи, її несхожість з іншими компаніями на ринку банківських послуг.

На наш погляд, сучасний банк є інститутом, котрий поєднує різноманітні види фінансової діяльності і основною функцією якого стає прийняття ризиків та інформаційне посередництво. При цьому банківський бізнес може провадитись в рамках стратегії диверсифікації або стратегії фокусування.

Коли мова йде про вартість банку, неможливо абстрагуватись від особливостей банківського бізнесу в порівнянні з іншими сферами підприємницької діяльності. Наявність у банків специфічних властивостей традиційно забезпечувала їхню конкурентоспроможність. Озираючись на історію функціонування банків, особливо в період з кінця 19 ст. до закінчення 20 ст., можна зробити висновок, що специфіка банківського бізнесу випливала з особливої ролі, що її виконували банки в економіці. Забезпечуючи здійснення міжгосподарських розрахунків та виступаючи фінансовими посередниками, банки акумулювали грошові кошти суспільства, а отже несли відповідальність перед суспільством за їх збереження. При цьому ефективність використання банками тимчасово вільних коштів суспільства виступає важливим фактором економічного розвитку. Так, ще у 19 столітті було доведено, що кризи в роботі банківського сектора призводять до шоків, які відображаються на економіці більш сильно, ніж нестабільність в інших сферах підприємницької діяльності.

Таким чином, можна виділити три аспекти, які традиційно визначали особливий характер банків:

- забезпечення здійснення розрахунків;
- джерело ліквідності для економічних агентів;
- привідний засіб для грошово-кредитної політики.

Ситуація докорінно змінилась у кінці минулого століття, коли, як ми зазначали вище, банки стикнулись з кризою ідентичності. Справа в тому, що традиційне бачення банку, як інституту фінансово посередництва, більше не відповідає реальності. Це викликає необхідність запровадити в даній роботі поняття „сучасний банк”, як альтернативу традиційному розумінню банку.

Хорошою ілюстрацією водорозподілу між „традиційним" та „сучасним" банками, є нашуміла заява Білла Гейтса, який ще у 1994 р. назвав банки „справжніми динозаврами" [12, с. 113]. Хоч Гейтс пізніше і дезавуював дану сентенцію, подібні точки зору висловлюються багатьма іншими фахівцями. Так, Е.Гарденер, Р.Шоу з групою інших дослідників з пафосом заявили, що „банк помер, хай живе банк [13, с. 1]". В економічній літературі зустрічаються й більш радикальні висловлювання. Прикладом є точка зору Ж.Беллона та О.Пастре, котрі заявляють, що „банків більше не існує"[14, с.], чи М.Маєр, який проголосив, що „банк помер — хай живе інститут фінансових послуг" [1, с. 1].

Ми виходимо з того, що функціонуючи в оболонці фінансового ринку, банк перебуває в залежності в залежності від середовища, яке його оточує і змінюється разом зі змінами фінансового ландшафту. Щоб зрозуміти нове обличчя банку, іншими словами — зрозуміти природу сучасного банку, потрібно звернутись до цих змін. Провідними, на наш погляд, тенденціями, за якими розвивались фінансові ринки в останні десятиріччя стали:

- процеси розвитку технологій;
- глобалізація;
- дерегулювання.

Ці процеси виступили рушійними силами, що викликали зміни фінансового ландшафту і, відповідно, інституту банку. Розглянемо їх детальніше.

Ще Й.Шумпетер визнавав, що технологічні зміни можуть революціонізувати економічні структури [15]. В добу революції сучасних технологій комп'ютеризація банківської діяльності, впровадження систем телекомунікації докорінно змінюють банківську справу взагалі і банківський менеджмент включно. Це не дивно, зважаючи на те, що банківський бізнес є інформаційно – інтенсивною галуззю. Сучасні технології дали змогу банкам запровадити новації в продуктах, каналах дистрибуції, організаційних структурах, внутрішніх процесах, відносинах з клієнтами тощо. На зміну традиційному уявленню про банк, як інститут, що придбає фінансові активи для того щоб продати їх з маржею, прийшла ідея банку як

інформаційного процесора, що виражається у твердженні колишнього чільника Citicorp В.Рістона , що “справа банків – це продукування інформації” [16, с. 272].

Найбільш помітні технологічні зміни в наступних сферах:

- Автоматизація / комп’ютеризація стандартних операцій; наприклад, запровадження автоматизованих систем оплати, стандартизація кредитного аналізу при обробці кредитних заявок тощо.
- Децентралізація підтримки бек-офісу. Так, сучасні системи зв’язку надають можливість бек-офісу і кол-центру територіально дистанціюватись від користувачів, знаходячись навіть в іншій країні.
- Обслуговування клієнтів, наприклад, інтеграція різних видів рахунків, запровадження системи електронних платежів, перехід до концепції „універмагу фінансових послуг”, стратегії перехресних продаж (крос-сейлінгу).

Таким чином, сучасний банківський бізнес на операційному рівні може функціонувати завдяки інформаційним технологіям. Це пояснює той факт, що багато банків вкладають у розвиток своїх інформаційних систем 15-25% сукупних операційних витрат на рік [17, с. 83].

Технічні інновації сприяли поширенню феномену дистанційного банкінгу, який кардинально змінює взаємовідносини банків з їхніми клієнтами. Дистанційний банкінг, використовуючи сучасні комунікаційні технології, дає змогу надавати базові банківські операції. При цьому фізичний контакт між персоналом банку та клієнтом відсутній. На відміну від традиційного банківського обслуговування, де процесом взаємодії з клієнтами управляють банки, дистанційне обслуговування робить пріоритетною фігурою клієнта.

Інтернет забезпечує високу ступінь прозорості оцінки різних банківських продуктів. Також, клієнт позбавляється необхідності спілкуватись з кількома працівниками банку і може працювати з одним терміналом. Банки, по-перше, мають змогу знизити свої витрати на обслуговування клієнтів за рахунок економії на інфраструктурі та персоналі. По-друге, дистанційна форма обслуговування зручна для просування банківських продуктів. Вона дозволяє збільшити частоту контактів з

клієнтом (в середньому до 2-3 разів на місяць), точніше розрахувати доходність операції з кожним клієнтом в розрізі окремих продуктів, передбачати і мобільніше реагувати на потреби клієнтів, зробити більш гнучким процес ціноутворення [18, с. 12].

Згідно оцінок фахівців компанії Weels Fargo, онлайн-клієнти більш вигідні для банку, ніж звичайні: дохід банків від їх обслуговування в середньому на 50% вищий, ніж дохід на звичайну операцію, їх залишки на банківських рахунках в середньому на 20% перевищують сальдо звичайних клієнтів, вони використовують на 50% більше банківських продуктів. А витрати на обслуговування онлайн-клієнтів на 14 % нижчі, ніж для звичайних споживачів банківських послуг [19, с. 28].

Таблиця 2

Структура каналів роздрібного банківського бізнесу в США (у відсотках) [20, с.30]

Канали збуту	1998 р.	2003 р.
Банківські відділення	36	28
Банкомати	34	32
Телефонні центри	18	24
Операційні центри	8	3
Комп'ютерні мережі (PC-банкінг)	4	13

Таблиця 2 ілюструє швидке зростання в тих сферах банківського обслуговування, котрі пов'язані із технологіями, а саме в сферах телефонного банкінгу та PC-банкінгу. За оцінками фахівців темпи приросту інтернет обслуговування клієнтів в найближчі роки складуть 31,6% на рік, телефонного банкінгу — 11,8% на рік, тоді як операції через банкомати зростатимуть лише на 4%, відділення — на 0,7%, а обсяги послуг через операційні центри взагалі скорочуватимуться в середньому на 13,5% на рік [20, с. 31-32].

Відштовхуючись від моделі конкурентних переваг М.Портера можна стверджувати, що використання технічних інновацій, особливо інтернет-технологій, підвищує конкурентоспроможність банку. Сутність використання інтернету в банківському обслуговуванні описується концепцією „масової кастомізації" (mass castomisation), що означає орієнтацію на звички і потреби споживача. Вихідним пунктом цієї концепції є теза, що фірми у сфері фінансового посередництва можуть

отримувати додаткові конкурентні переваги застосовуючи широку диференціацію своєї стратегії, в тому числі використовуючи технічні інновації. Використання дистанційного обслуговування дозволяє запропонувати продукт, який враховує усі вимоги споживача і зайняти певний сегмент ринку.

Разом з тим, розвиток технологій кидає виклик традиційному банківському бізнесу. Впровадження технологічних інновацій підриває низку підвалин концепції конкурентних сил М.Портера. При визначенні прибутковості галузі Портер виділив п'ять сил, котрі на неї впливають (конкурентні сили Портера): (1) вихід на ринок нових конкурентів, (2) загроза з боку товарів-замінників, (3) ринкова влада покупців, (4) ринкова влада продавців, (5) суперництво між наявними на ринку конкурентами [21, с. 29]. Від того наскільки значні ці сили залежить інвестиційна привабливість галузі. Технологічні інновації підриває усі ці п'ять сил, відповідно підриваючи і прибутковість банківської галузі. Портер, однак, вважає, що завдяки інформаційним технологіям будуть створені нові взаємозв'язки у ланцюжку створення вартості, що забезпечить новий рівень конкурентних переваг [21, с. 249-252].

Важко однозначно стверджувати, що революційні зміни у технологіях викликали глобалізацій ні процеси, однак вплив технологій на формування фінансової архітектури у світовому масштабі очевидний.

Поняття глобалізації, запровадження якого в 1983 р. приписують Т.Леввіту, в наш час має досить широке трактування, перетворившись на популярне кліше, адже, як справедливо зазначають Д.Гелд, та Е.Мак-Грю „серед науковців жоден погляд на глобалізацію не став загальновизнаним"[22, с.2]. В даній роботі під глобалізацією ми вважаємо взаємопроникність та злиття національних фінансових ринків в загальний глобальний ринок, що призвело до появи нового світового фінансового ландшафту. При цьому ми погоджуємося з твердженням Н.Савчук, що „Глобалізація світового фінансового простору — це одна із складових глобалізації економіки" [23, с. 347], адже, занурившись в історію, можна вишукати не один прообраз глобалізації окремих елементів економічної системи. Ми вважаємо, що характерною рисою сучасних глобалізаційних процесів є формування цілісного фінансово-

інформаційного простору, котрий охоплює не лише комерційну діяльність, а всю діяльність людини. Основним у доктрині глобалізму є концепція глобальних змін, котрі передбачають суттєву трансформацію організації принципів соціального життя і світового порядку [22, с. 7].

Значна роль глобалізації в тому, що вона дає можливість ринковим агентам вибирати місце здійснення угод. Вільніший потік товарів, послуг, капіталу, праці за межі національної юрисдикції підвищив конкуренцію на національних ринках. Особливо це стосується бізнесу, що базується на інформації (information-based business), до якого відноситься банківська справа. Технологічний переворот 80-90 рр. створив глобальну систему зв'язків, яка дедалі більше полегшує обіг фінансових інструментів. З'єднані у глобальну мережу інформаційні системи і електронні канали доставки полегшують координацію і управління банківським бізнесом у світовому масштабі. Конкуренція посилюється, оскільки її контекст стає все більш і більш глобальним.

Глобалізація фінансових ринків пропонує величезні можливості ефективним і інноваційним учасникам і водночас загрожує неефективним інститутам та тим, хто опирається змінам.

Таким чином, наслідками і водночас суттю глобалізаційних процесів у банківському бізнесі, на наш погляд, стали:

1) посилення міжбанківської конкуренції;
2) дистанціювання один від одного таких важливих параметрів як валюта, юрисдикція, управління банком;
3) створення умов для управління банківським бізнесом у глобальному масштабі.

В багатьох індустріально розвинутих країнах світу мали місце процеси ослаблення або відміни безпосереднього державного втручання у діяльність банків. Зокрема, в банківському бізнесі дерегулювання торкнулось таких сфер:

- процентних ставок;
- продуктових обмежень;
- організаційних обмежень;

- географічних обмежень;
- податкових обмежень.

В США, де дерегулювання просунулось дуже серйозно, в пресі, фінансових виданнях і наукових публікаціях зустрічається думка, що банківський бізнес знаходиться у стані занепаду і що банки незабаром втратять свою традиційну роль провідного фінансового посередника в США і можливо в решті частини світу. Найбільш вражаючою тенденцією є зниження частки комерційних банків у загальних активах фінансових установ в Сполучених Штатах від понад 70% у 1860 р. до близько 38% в 1960 р., що завершилось крутим падінням від 35% у 1980 р. до 25% в 1993 р. З того часу, частка банків в активах фінансових посередників стабільно знаходилась на рівні трохи вищому за 20% [24, с. 69].

Ця тенденція супроводжувалась змінами в природі банківської діяльності. Напевно головною зміною стало зниження ролі банків як кредитора не фінансових компаній. Розвиток інформаційних технологій зробив можливим останнім доступ до фінансування з ринку цінних паперів на противагу традиційному банківському кредитуванню. Так, співвідношення вартості комерційних паперів до банківських кредитів у сфері корпоративного банкінгу, яке у 1960 р. складало 10% зросло до майже 30% в 1975 р. і понад 100% на початку 90-х рр. [24 с. 70].

Банки, проте, зберегли домінуючу роль у сфері роздрібного кредитування і мало ймовірно, що у близькому майбутньому невеликі фірми зможуть обійти банки і матимуть доступ до ресурсів з фондового ринку. Крім того, банки пропонують широкий ряд фінансових продуктів, кількість яких зростає, що здатні задовольнити потреби споживачів. Все це робить, на наш погляд, безпідставними, прогнози „зникнення банків". Ці прогнози ґрунтуються на переоцінці швидкості еволюції роздрібного банківського бізнесу і недооцінці еволюції корпоративного банкінгу.

З точки зору науковця перспектива „зникнення банків" об'єктивно може бути досліджена лише з точки зору асиметричності інформації. Інформаційна асиметрія породжує відсутність довіри між учасниками угоди. Коли обидві сторони контракту не можуть незалежно спостерігати ту ж сукупність результатів з ідентичною вартістю, в однієї з сторін існує можливість щоб приховати змусити іншу сторону

ухвалити рішення, що не сприяють її інтересам. За крайніх обставин виникає так званий ринок „лимонів", як його описав Дж.Акерлоф у своїй знаменитій роботі [25]. Завдання фінансових посередників — підняти рівень довіри між сторонами за допомогою проектування контрактів, що пом'якшать основні спонукальні проблеми.

Якщо посередництво ґрунтується на інформаційній асиметрії, то, за логікою, створення більшої симетрії в інформації між позичальниками і кредиторами повинно усунути необхідність у посередництві. І дійсно, „інформаційний переворот" призвів до активізації процесів дезінтермідіації. Цифрові технології значно скоротили витрати на накопичення, обробку і розповсюдження інформації, розвиток Інтернету підвищив прозорість, покращуючи здатність всіх ринкових учасників визначити доступний діапазон цін для фінансових інструментів і фінансових послуг.

Банківська справа створює вартість у випадку наявності на ринку інформаційної асиметрії. Існує точка зору, що банківський бізнес виник у якості заміни неіснуючого в той далекий період фінансового ринку [24, с. 44-45]. Фінансовий ринок був відсутнім саме через асиметричність інформації між потенційними боржниками та кредиторами, призводячи до відсутності довіри між сторонами угоди. З іншого боку, без довіри сторони угоди були не готові до укладення угоди. Банки вирішили цю дилему розмістивши свій баланс між останніми боржниками і кредиторами. Укладаючи окремі угоди між собою та кредиторами, а також між собою та безпосередньо боржниками, банки усунули потребу двох сторін довіряти один одному. При цьому мова йде не лише про кредитні послуги банків, але й платіжні послуги, оскільки при здійсненні платежів між контрагентами також виникають відповідні вимоги та зобов'язання.

Завдяки технологічному прориву, а також відповідним регуляторним заходам інформація стає усе більше симетричною, тож залишається все менше підстав говорити про відсутність фінансового ринку як причини існування „балансового" банківського бізнесу. Оплата ж послуг посередника здорожує інвестиційний процес, тоді як фінансування за допомогою механізмів розвинутого ринку буде дешевшим.

Таким чином, розвиток фінансового ринку звужує сфери традиційної банківської справи до меж роздрібного бізнесу, а це, в свою чергу, вимагає від банків зміщення акцентів діяльності у сферу фінансового ринку.

Насправді, такий перехід містить багато нових проблем, так як потребує змін у культурі банківського бізнесу. Традиційний банківський бізнес був в основному „балансовим" і банкірам була абсолютно чужа культура торговця. В результаті взаємопроникнення банківських та інвестиційних інституцій ця проблема поступово нівелюється, хоч час від часу загострює існуючі протиріччя.

З іншого боку, технічні інновації, глобалізація та дерегулювання ставлять під сумнів унікальність банківської справи, тобто заперечують сформульовані нами специфічні риси банківського бізнесу. Я.Харпер та Т.Чан заявили, що „ зі смертю банківської справи, банки назавжди втратили свою унікальність" [24, с. 47]. Небанківські фінансові посередники і навіть нефінансові компанії все більше і більше займають ринки, які традиційно вважались банківськими. Насамперед, це стосується тих функцій, котрі найменше пов'язані з „балансовим" банківським бізнесом. Яскравим прикладом є платіжні послуги, сфера, де банки швидко втратили свою конкурентну перевагу. Просування технологій та послаблення регулювання зробили можливим, що „небанки" стали пропонувати сервіс платежів, регулюючи відповідні вимоги через банки чи центральний банк, або ж використовуючи приватні розрахункові палати. Інтернет забезпечує зацікавленим компаніям можливості повністю обійтись без банків і створити власну систему платежів, на кшталт PayPal, або аналогічні системи для цінних паперів та монетарних металів.

Також, банки більше не є домінуючим постачальником ліквідності для інших фінансових інститутів і відіграють усе меншу роль в процесі трансляції грошово-кредитної політики.

Разом з тим, не можна ігнорувати того, що роль банків навіть у традиційних сферах їх діяльності продовжує залишатись високою. Зокрема, з появою нових фінансових інструментів, продуктів та технологій банки навіть збільшили своє значення в забезпеченні ліквідності опосередкованими шляхами, наприклад через

сек'юритизацію активів. Також, банки продовжують зберігати важливе місце в інфраструктурі оптових платежів.

Так само сумнівною видається нам теза щодо смерті банківського бізнесу, якщо оперувати логікою науковця, а не красивими провокативними заявами, розрахованими на обивателя. Технічні інновації просто не в змозі зруйнувати банківський бізнес, основою якого століттями була довіра клієнтів і вимоги останніх до конфіденційності. Що стосується дерегулювання, то практично в усіх країнах, що здійснили дерегулювання фінансових ринків, зовнішня лібералізація не співпадала із внутрішньою [25, с. 129], при тому, що система державного регулювання продовжувала, продовжує і в близькому майбутньому буде продовжувати виступати одним із провідних чинників на діяльність банків. На нашу думку, швидше мова може йти про те, що нові виклики, породжені змінами на фінансовому ринку, призвели до розширення рамок традиційного банківського бізнесу, проявом чого є так звана універсалізація банків.

Однак реальність розвитку фінансових ринків засвідчує певний парадокс. Він полягає у тому, що, з одного боку, банківські регулятори розширюють повноваження банків, легалізуючи ті зміни, що були спричинені основними тенденціями розвитку фінансових ринків , а з іншого боку, змушені захищати привілеї банків, як представників специфічного бізнесу. Тому на питання „чи продовжують банки залишатись особливими?", ми схиляємось до позитивної відповіді. Особливо це стосується України, де процеси дерегулювання банківського бізнесу не набули активності, однак це тема окремого наукового дослідження.

Література

1. Синки Дж., мл. Управление фінансами в коммерческих банках. Пер. с англ.. 4-го переработанного изд. / под ред. Р.Я.Левиты, Б.С.Пинскера. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.

2. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. — К.: Поліграф книга, 2000. — 512 с.

3. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. — К.: Основа, 2007. – 192 с.

4. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О.А.Кириченко, І.В.Гіленко, С.Л.Роголь та ін.; За ред. О.А.Кириченка. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання – Прес, 2002. — 438 с.

5. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. — М.: «Дело Лтд», 1995. — 768 с.

6. The Origins of National Financial Systems. Alexander Gerschenkron reconsidered. / Edited by Douglas J. Forsyth and Daniel Verdier. — London and New York: Routledge. 2003. 238 p.

7. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.

8. Синки Дж., мл. Управление фінансами в коммерческих банках. Пер. с англ.. 4-го переработанного изд. / под ред. Р.Я.Левиты, Б.С.Пинскера. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.

9. Gross Stephanie. Banks and shareholder value : an overview of bank valuation and empirical evidence on shareholder value for banks. — Wiesbaden : Deutscher Universitäts-Verlag, 2006.

10. Івасів І.Б. Яка банківська система потрібна Україні? — Вісник НБУ - № 4 – 1997. С. 50 – 52.

11. Закон України “Про банки та банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р.

12. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. / Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1018 с.

13. Bank strategies and challenges in the new Europe / Edward P.M. Gardener and Peter C. — Amsterdam: Palgrave. 2001.

14. Беллон Ж-Б., Пастре О. Банков больше не существует: размышления о банковской деятельности. — Банки: мировой опыт, №6, 2004. с. 13-16.

15. Шумпетер Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер. с англ. /Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. — М.: Экономика, 1995. - 540 с.

16. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. – К.: Основи, 1998, с. 272.

17. Дёриг Х.У. Универсальный банк - банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже века: Пер. с нем. - М.: Междунар. отношения, 1999. – 384 с.

18. Плион Д. Модель банка будущего. — Банковское дело: зарубежный опыт. 2003. №3. с. 29-46.

19. Kung Young, Timewell S. How The Internet redefines banking — Banker. 1999. — #820. — p. 27-30.

20. Marlin S. Intelligent telecenters // Bank systems & Technology. — San Francisco. — 2003. V.36. #6. P.28-34.

21. Конкурентное преимущество: Как достичь високого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Е. Портер; Пер. с англ.. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.

22. Гелд Девід, Мак-Грю Ентоні. Глобалізація / анти глобалізація. / Пер. з англійської І.Андрущенко. — К.:К.І.С., 2004. — Х, 180 с. с. 1-2.

23. Н.Савчук. Глобалізацій ні процеси на світовому фінансовому ринку. // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: у 2 т. — Т.1 /Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник, Л.Л.Антонюк та ін.; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М.Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 816 с.

24. The Future of Banking / edited by Benton E. Gup. — Quorum Books, London. 2003. 366 p.

25. Акерлоф Дж. Рынок «лимонов»: неопределенность качества и рыночный механизм. — Thesis. 1994. Вып. 5. с. 91-104.

26. Dufey G. The blurring borders of banking. / The world's new financial landscape: Challenges for economic policy / Siebert H. (ed.). — 2001. — 117-137 p.

27. Olson M.W. Are Banks Still Special? — BIS Review, #20, 2006. 4 p.

УДК 336.717.1:336.71

Л.О. Ковриженко,
спеціаліст з фінансових питань ТОВ «БОГДАН-ЛІЗИНГ», м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ БАНКУ

В статье исследовано сущность понятия конкурентоспособности банка. На основе систематизации результатов научных исследований были обнаружены доминирующие факторы конкурентоспособности банков в зависимости от уровня финансового рынка. Обоснованно необходимость применения стратегического подхода при управлении конкурентоспособностью банка на национальном уровне, а также предложена модель, которая отображает процессы управления конкурентоспособностью банка из стратегических позиций.

Ключевые слова: конкурентоспособность банка, национальный рынок банковских услуг, конкурентная стратегия банка, банковский менеджмент.

In this article the essence of bank's competitiveness concept is investigated. Due to systematization of the results of scientific research the dominant factors of bank's competitiveness depending on the financial market level were found out. It is also grounded the necessity of an application of the strategic approach during the managing of bank's competitiveness at the national level, as well as the model representing the processes of bank's competitiveness management from strategic positions is offered.

Key words: competitiveness of bank, national market of bank services, competition strategy of bank, bank management.

У статті досліджено сутність поняття конкурентоспроможності банку. На основі систематизації результатів наукових досліджень було виявлено домінуючі фактори конкурентоспроможності банків залежно від рівня фінансового ринку. Обґрунтовано необхідність застосування стратегічного підходу при управлінні конкурентоспроможністю банку на національному рівні, а також запропоновано модель, що відображає процеси управління конкурентоспроможністю банку із стратегічних позицій.

Ключові слова: конкурентоспроможність банку, національний ринок банківських послуг, конкурентна стратегія банку, банківський менеджмент.

В умовах глобалізації фінансових ринків вітчизняна банківська система перебуває під впливом глибоких якісних і кількісних перетворень, які викликані вимогами сьогодення, а також необхідністю інтеграції України у єдиний світовий економічний простір. Стирання національних кордонів та відкриття внутрішніх ринків європейських країн пов’язане з процесами транснаціоналізації капіталу (спершу промислового, вслід за яким відбувається переміщення банківського), що шукає інвестиційно привабливі регіони розміщення, до яких належить і Україна.

Реформування національної банківської системи в контексті експансійних тенденцій з боку іноземного капіталу є об’єктивною необхідністю у зв'язку із посиленням інтенсивності та ускладненням форм конкуренції між фінансовими посередниками, в тому числі банками, а також внаслідок відсутності потужних джерел фінансування власної діяльності та заходів з подолання наслідків кризових явищ порівняно з іноземними конкурентами.

Таким чином, на даному етапі розвитку банківської системи України важливим завданням є укріплення конкурентних позицій національних банків для забезпечення зростання вітчизняної економіки замість проведення політики сприяння відпливу капіталу за кордон, зменшення боргової залежності країни за рахунок ефективного функціонування банківської системи та, як наслідок, підприємницького сектору. Крім того, це дасть змогу керувати та своєчасно балансувати ступенем присутності іноземного капіталу з метою обмеження його впливу на економічні, інвестиційні й політичні процеси в країні, збереження внутрішньої автономності та фінансової безпеки держави. Варто відзначити, що за даних обставин кожен окремий банк має обирати стратегічним орієнтиром власної діяльності саме конкурентоспроможність як провідну характеристику якості кредитної організації та ефективності її діяльності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Все вищезазначене визначило актуальність більш детального аналізу та дослідження даної проблеми.

Дослідження питань теоретичного характеру, пов’язаних із окремими аспектами конкурентоспроможності банку, здійснювались багатьма вченими, зокрема, Дубовик О.В., Ніконова І.А., Шамгунов Р.Н., Парасій-Вергуненко І.М.,

Нікітін А.В., Лютий І.О., Криклій А.С., Люзняк М., Корнєєв В., Кирій Р.П., Рабінович І.В., Солодка О.О., Зражевський В.В., Заруба Ю.О. Вивчення сучасних поглядів на проблему конкурентоспроможності комерційних банків є досить ґрунтовними і науково значущими, проте недостатньо висвітленим залишається питання стратегічного управління конкурентоспроможністю банку в межах загальнокорпоративної стратегії комерційного банку, яка спрямована одночасно на досягнення прийнятного рівня ризиковості діяльності й забезпечення високої стабільності установи, відповідаючи критерію гнучкості.

Метою дослідження є виявлення домінуючих факторів конкурентоспроможності банку на національному рівні та розробка стратегічної моделі управління конкурентоспроможністю банку з урахуванням даних факторів.

Для розуміння основних шляхів вирішення проблеми необхідним є з'ясування сутності досліджуваного поняття. Аналіз літературних джерел, присвячених даній проблематиці, дозволив виявити різні підходи до визначення поняття конкурентоспроможності.

Так, деякими науковцями за основу конкурентоспроможності взято показники конкурентоспроможності банківських продуктів [1, с.205], проте дане трактування є недоцільним внаслідок статичності та ретроспективного характеру оцінки даних показників, відсутності зв'язку з подальшим розвитком банку, а також нівелювання впливу сукупності факторів, які визначають конкурентоспроможність власне банківської установи, а не наданих нею послуг. Крім запропонованого формулювання, виділимо загальні підходи до визначення конкурентоспроможності організації, кожен з яких акцентує увагу на наступних напрямках:

- управління ресурсами організації: «Конкурентоспроможність підприємства – здатність підприємства виробляти конкурентну продукцію за рахунок його уміння ефективно використовувати фінансовий, виробничий і трудовий потенціал» [2, с.242];
- клієнтоорієнтований підхід – передбачає, що конкурентоспроможність банку визначається, насамперед, ступенем відповідності потребам клієнтів і високими темпами зростання його клієнтської бази [3, с.17], а також здатністю витримувати

конкуренцію з іншими банківськими установами та суб'єктами господарювання, які задовольняють потреби, що є на споживчому цільовому ринку [1, с.205]. Головною ідеєю даного підходу перехід від фокусування зусиль банку на конкурентній боротьбі та випередженні конкурентів до впровадження унікальних продуктів для задоволення майбутніх потреб клієнтів, найчастіше шляхом використання нетрадиційних підходів;

– поєднання кількох параметрів – здатності до зростання на основі оптимального управління потенціалом організації: «Конкурентоспроможність організації – це комплексна характеристика здатності економічного суб'єкта ефективно вести конкуренту боротьбу шляхом органічного поєднання можливості розширення ринкової частки або обсягів продажу більш швидкими темпами, ніж конкуренти, за адекватного зростання ефективності використання внутрішнього потенціалу [4, с.256].

Варто підкреслити, що останнє визначення більш широко характеризує стратегічні можливості організації, зокрема банку, орієнтиром якого в довгостроковій перспективі є не лише задоволення потреб наявних клієнтів як самоціль, а й завоювання нових ринкових ніш, розширення своєї присутності в межах діючих ринків, що, у кінцевому підсумку, сприятиме нарощуванню прибутковості діяльності.

Таким чином, під конкурентоспроможністю банку пропонуємо розуміти спроможність банку ефективно використовувати наявні конкурентні можливості та здобувати нові конкурентні переваги з урахуванням потенційних і реальних загроз зовнішнього середовища з метою максимального задоволення потреб клієнтів та стратегічного зростання банківської установи, у тому числі за рахунок пропозиції принципово нових продуктів і послуг.

В результаті аналізу сутності поняття конкурентоспроможності банку було виявлено певні властивості, які повинні враховуватися при дослідженні даного явища. Насамперед варто відзначити, що конкурентоспроможність банку формується під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, – потенціалу, умов функціонування установи, вимог споживачів, а відтак зазнає

постійних кількісних і якісних змін, які відбуваються в певних часових рамках. Звідси випливає інша властивість конкурентоспроможності банку – стратегічний характер, тобто орієнтація банку на її підвищення в довгостроковій перспективі та розробка відповідних концептуальних підходів щодо передбачення перспективних напрямків діяльності. Крім того, конкурентоспроможність банку тісно пов'язана з ефективністю його діяльності, оскільки наявність конкурентних переваг не дає гарантії виходу на нові позиції чи утримання наявних, натомість високоефективний процес управління ресурсами та наявність дієвої системи адаптації до змін ринку визначають можливості організації щодо нарощування обсягу прибутку та подальшого розвитку. Наостанок необхідно додати, що конкурентоспроможність не може бути визначена як абсолютний параметр діяльності банку, оскільки останній є більшою чи меншою мірою конкурентоспроможним за окремими напрямками діяльності чи на конкретному рівні (локальному, галузевому, національному чи міжнародному), що вказує на відносність займаної конкурентної позиції.

Саме остання характеристика представляє особливий інтерес для подальшого дослідження, оскільки, щоб оцінити, наскільки конкурентоздатним є банк, необхідно визначити ключові змінні, що впливають на нього і визначають конкретні заходи задля досягнення успіху на ринку. Проте розгляд сучасних літературних джерел, присвячених питанням конкурентоспроможності, на дає можливості виділити універсальний перелік чинників конкурентоспроможності банку. Так, одні автори ключовими факторами успіху вважають ресурсне забезпечення банку (якість капітальної бази) [5, с. 113], в той час як інші виділяють високу рейтингову оцінку фінансового стану як головну перевагу банків [6, с.14] (причому до уваги береться міжнародний рейтинг через відсутність комплексної національної рейтингової системи).

Домінуючі фактори впливу на рівень конкурентоспроможності повинні розглядатися диференційовано, виходячи з розуміння нерівномірності економічного розвитку, рівня потреб споживачів, різних масштабів діяльності банків, а, разом з тим і методів, які використовуються для оцінки та управління

конкурентоспроможністю банківської установи. Також змінюється середовище банку та інтенсивність дії, динамічність зовнішніх і внутрішніх чинників залежно від рівня фінансового ринку. Тому, враховуючи вищезазначені обставини, наведемо визначальні критерії та фактори, відповідно до яких банк може оцінюватись як конкурентоспроможний (табл.1).

Як бачимо, на міжнародному фінансовому ринку найвищий пріоритет віддається високотехнологічним чинникам, що якісно змінюють конкурентне середовище, створюючи при цьому нові ринкові сегменти за рахунок впровадження високотехнологічних інструментів, систем обслуговування клієнтів, та одночасно зміцнюючи позиції тих фінансово-кредитних установ, які мають значні інвестиційні можливості.

Проте в умовах недостатньо розвиненої національної фінансової системи, непрозорості діяльності її учасників, домінування спекулятивного капіталу і низької капіталізації банківської системи, позиції вітчизняних банків залишаються надто слабкими порівняно з міжнародними конкурентами. На нашу думку, більш актуальним для сучасних реалій є розгляд конкурентоспроможності банку на рівні національної банківської системи, оскільки, по-перше, досягти високого рівня конкурентоздатності на зовнішньому ринку можливо лише через укріплення власних позицій на внутрішньому ринку, а, по-друге, згортання регіональної мережі філій обмежує присутність банків, їх клієнтську базу на локальному рівні, а також загострює необхідність вирішення внутрішніх проблем.

Забезпечення стійких конкурентних позицій вітчизняних банків лежить в площині ефективності прийняття управлінських рішень, їх далекоглядності та скоординованості. При цьому саме стратегічна складова управління конкуренто-

Таблиця 1

Домінуючі фактори конкурентоспроможності банку залежно рівня фінансового ринку

Рівень фінансового ринку	Особливості середовища функціонування	Домінуючі критерії та фактори конкурентоспроможності комерційного банку

Зовнішній	Міжнародний ринок	Високий рівень правових гарантій та наявність жорстких регулятивних норм наглядових інституцій Різноманітність учасників фінансового ринку та нетрадиційні (для вітчизняного ринку) методи та інструменти конкурентної боротьби між ними Широкий асортимент найсучасніших фінансових інструментів з різною комбінацією ризиків, прибутків, термінів, ліквідності Значний обсяг інвестування в розвиток технологій і людські ресурси	Високий рейтинг фінансової стійкості банку Наявність у банку переваг в інвестиційних можливостях для впровадження високотехнологічних рішень та простоті доступу до дешевих фінансових ресурсів Розвинута регіональна мережа з орієнтацією на клієнтів, зосереджених на ринках, що динамічно розвиваються Рівень інтернаціоналізації та глобалізації операцій банку: важливим індикатором виступає розвиток кореспондентських відносин з крупними міжнародними банками та здійснення банківських операцій за межами національної економіки Високі динамічні здібності банку – швидкість адаптації до змін середовища, швидкість впровадження технологічних та організаційних інновацій, креативність мислення персоналу та менеджменту Взаємопроникнення маркетингової концепції в стратегію банку

Продовження таблиці 1

Внутрішній	Національний ринок	Функціонування банку під впливом основних орієнтирів грошово-кредитної, фіскально-бюджетної, валютно-курсової, інвестиційної, зовнішньоекономічної складових економічної політики (для вітчизняного середовища характерною рисою є нестабільність і непослідовність обраних напрямків її реалізації)	Наявність адекватної сучасним умовам стратегії, яка спрямована на передбачення потреб клієнтів, і водночас є чутливою до найменших змін ринку Надійність банку та його стабільність Позитивна ділова репутація і прозорість діяльності Ефективне управління фінансовими потоками та ризиками
	Регіональний ринок	Специфіка регіону: Існування відмінностей в рівнях економічного розвитку і промисловій спеціалізації окремих регіонів Неоднорідні інвестиційні можливості та інвестиційна активність Значна диференціація доходів населення Відмінність в демографічних показниках Ступінь розвитку фінансової культури регіону та потреб у банківському обслуговуванні	Ступінь індивідуалізації при обслуговуванні клієнтів, персоналізація послуг, підвищення ролі якісних параметрів роботи з клієнтурою Швидкість реагування на зміни потреб клієнтів та умов діяльності в конкретному регіоні Розвинута територіальна мережа банку на критерію доцільності та ефективності розміщення в умовах конкретної місцевості Ефективний процес взаємоузгодження із загальнобанківською стратегією

спроможністю є вирішальною, оскільки стратегічний менеджмент виявляє перспективні напрямки розвитку банку за рахунок аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища банку, в тому числі оцінки діяльності конкурентів, та прогнозування розвитку ринку, що є необхідною умовою для ефективного функціонування банку на фінансово-кредитному ринку.

При моделюванні стратегії подальшого розвитку перед менеджментом банку постає завдання забезпечення балансу інтересів внаслідок орієнтації як на цілі організації – досягнення фінансових і нефінансових цілей, так і на виявлення майбутніх та задоволення поточних потреб клієнтів, що повинно сприяти досягненню конкурентних переваг банківської установи. Важливим критерієм, якому повинна відповідати стратегія має бути гнучкість, тобто можливість адаптації діяльності структурних підрозділів банку до майбутніх змін конкурентного середовища в найкоротші строки та з найменшими втратами.

З метою підвищення ефективності процесу прийняття управлінських рішень пропонуємо комплексну модель управління конкурентоспроможністю банку з

урахуванням стратегічного підходу, яка спирається на ключові фактори конкурентного середовища на національному ринку банківських послуг (Додаток А).

Відповідно до запропонованої моделі процес управління конкурентоспроможністю базується на стратегічному підході, виходячи одночасно з необхідності збалансування цілей прибутковості діяльності та забезпечення високого рівня надійності банку, і включає наступні етапи:

1. Діагностика умов та чинників діяльності відбувається за рахунок глибокого аналізу внутрішніх і зовнішніх компонент конкурентоспроможності банку. Попередня внутрішня діагностика охоплює аналіз власних, залучених та позикових ресурсів банку, рівня наявних банківських технологій та програмного забезпечення, якості трудових ресурсів (кадрового потенціалу), ділової репутації банку, оргструктури організації, якості менеджменту, кореспондентської і філіальної мережі, що, в поєднанні з оцінкою динамічних характеристик ресурсного потенціалу, дає змогу зробити висновок про внутрішній потенціал розвитку банку. Діагностика зовнішнього середовища включає комплексний аналіз макро- та мезо-середовища діяльності банків (відповідно, основні з них – стан економіки, інвестиційно-інноваційна політика, тенденції в політично-правовій та соціальній сфері, тенденції міжнародних ринків капіталів; грошово-кредитна політика, антимонопольне законодавство, міжнародні й національні вимоги, стандарти діяльності в банківській сфері) та оцінку динаміки змін та інтенсивності впливу на банк, прогнозну оцінку діяльності конкурентів на перспективу, аналіз та групування клієнтської бази. Важливим результатом зовнішньої діагностики є розробка прогнозних альтернативних сценаріїв розвитку та моделювання майбутньої позиції банку за різних варіантів розвитку ситуації.

2. Вибір стратегічної мети функціонування банку здійснюється з урахуванням оцінки внутрішніх можливостей банку та тенденцій розвитку зовнішнього середовища. Згідно запропонованої моделі топ-менеджмент разом із відповідальними функціональними керівниками ключових напрямів діяльності банківської установи приймають рішення відносно майбутнього вектору руху

організації, ставлячи перед собою завдання максимізації ринкової вартості банку залежно від ступеня лояльності до ризиків. Одночасно стратегічна мета передбачає подальший розвиток і залежність установи від конкурентного оточення, тому повинна виражати ідею зростання конкурентного потенціалу банку.

3. При виборі конкурентної стратегії банку перевага надається стратегічній альтернативі, що дозволяє раціонально використовувати наявні ресурси та можливості, забезпечуючи при цьому одночасно досягнення оптимуму між рівнем прибутковості, фінансової стійкості та управління ризиками. Крім всього іншого, конкурентна стратегія має підпорядковуватись та логічно продовжувати загальнокорпоративну стратегію банку. Залежно від обраної стратегії основні зусилля банку можуть бути спрямовані на:

– активний розвиток банку та розширення діяльності, в основному за рахунок інноваційно-інвестиційної складової, що передбачає також прийняття значних ризиків;

– згортання бізнесу, за якого ризики мінімізуються;

– пошук нових можливостей за рахунок комбінування інноваційних розробок з посиленням ефективності традиційних методів конкурентної боротьби з метою послаблення впливу конкурентів; рівень ризиків є змінним.

Вибір того чи іншого виду конкурентної стратегії залежить від співвідношення ринкових сил на певному сегменті ринку, конкурентних стратегій інших учасників ринку, можливостей конкретного банку, особливостей клієнтської бази тощо.

4. Розробка планів і програм реалізації стратегії управління конкурентоспроможністю банку для профілюючих сфер та їх практичне втілення відбувається на тактичному рівні. Варто зауважити, що ключовим завданням на даному етапі є досягнення балансу між обережністю та максимальним використанням потенційних можливостей банку щодо дохідного вкладання банківських ресурсів. При цьому банківський менеджмент середньої ланки має координувати у відповідності до поставлених завдань всі сфери діяльності банку, а саме: управління фінансами, маркетингову політику, організаційну структуру підрозділів, технологічну та технічну складову, кадровий потенціал. У контексті

стратегічного управління конкурентоздатністю банківської установи для кожної із сфер діяльності наявні особливі завдання. Так, для маркетингового підрозділу особливо актуальним є впровадження клієнтоорієнтованих технологій, що включають сучасні стратегічні підходи до управління наявною та потенційною клієнтською базою з метою підвищення лояльності клієнтів і розширення присутності банку на прибуткових сегментах. До них зокрема належить CRM-стратегія (Consumer-Related Management – стратегія управління взаєминами з клієнтами), в центрі уваги якої знаходиться споживач, що сприяє встановленню тісних партнерських взаємовідносин з клієнтом, персоналізації послуг, та супроводжується створенням клієнт-орієнтованої організаційної структури і відповідної корпоративної культури. Також велику роль у зміцненні конкурентних позицій банку відіграє впровадження інновацій в процес управління конкурентоздатністю окремого виду послуг банку відповідно до кожного елементу маркетинг-мікс. Так, як відомо, розширення каналів збуту банківських послуг за рахунок інтернет-банкінгу значно підвищило конкурентні можливості фінансово-кредитних установ.

Управління фінансовими ресурсами банку для здобуття конкурентних переваг особливо важливими є такі заходи як посилення фінансової стійкості, підвищення рівня капіталізації банку, диверсифікації джерел формування ресурсів, використання гібридних інструментів капіталу, розширення доступу до міжнародних ресурсів для зниження собівартості послуг, оптимізація структури активів, виявлення ефективних напрямів інвестування.

Стосовно підрозділу з ризик-менеджменту банк з високим конкурентним потенціалом формує комплексну систему управління ризиками з високим рівнем чутливості до змін динамічного оточення, а також забезпечує оптимальну структуру кредитно-інвестиційного портфеля з точки зору якості й ризикованості, культивує належну культуру управління ризиками та адаптації до міжнародних стандартів ризик-менеджменту (зокрема, впровадження Базельських принципів ризик-менеджменту).

Окремо варто виділити відділ з HR-менеджменту, який приймає участь в реалізації стратегії управління конкурентоспроможністю банку на всіх функціональних ланках, здійснюючи підбір персоналу з відповідним рівнем інтелектуального та практичного потенціалу та забезпечуючи якісними кадрами всі підрозділи банку.

5. Оцінка ефективності конкурентної стратегії банку здійснюється як в цілому по установі, так і частково за кількісними і якісними показниками відповідно до функціонального напряму. Відповідно до першого напряму встановлюється відповідність між поставленими стратегічними цілями щодо забезпечення стійкості банку та його розвитком. Вважаємо, що поняття стійкості банку є комплексним, і включає не лише фінансову складову, але й організаційну стійкість, тобто налагодження ефективних і гнучких бізнес-процесів, ділову стійкість – якість та стабільність партнерських відносин з банками, клієнтами та іншими контрагентами комерційного банку, конкурентна стійкість, яка, з одного боку, інтегрує всі характеристики вищезгаданих компонент, а з іншого, відображає стабільність конкурентної позиції банку на ринку і рівень задоволення потреб споживачів асортиментом, якістю обслуговування конкретного банку.

Якісними показниками ефективності стратегії управління конкурентоспроможністю банку є поліпшення іміджу банку, підвищення якісних характеристик клієнтської бази, підвищення якості банківських послуг та розширення їх асортименту. Кількісно виміряти ефект від успішності реалізованих заходів можна за рахунок аналізу частки ринку банку і масштабів діяльності, а також оцінки маркетингових (наприклад, зростання питомої ваги клієнтів з високим потенціалом та рівнем надійності) та фінансових показників (динаміка рентабельності нових/модифікованих напрямів діяльності, продуктів; динаміка показників фінансової стійкості, капіталізації, якості активів та зобов’язань).

Мета даного етапу – виявлення невикористаних можливостей та резервів на кожному із напрямків діяльності комерційного банку з метою їх перетворення у конкурентні переваги. Доцільно також здійснити заключний аналіз зовнішніх та внутрішніх параметрів середовища банку, оцінити достовірність розроблених

прогнозів, оскільки висновок про характер, інтенсивність змін та відповідність прогнозним показникам та тенденціям дасть змогу розробити на тактичному рівні систему реагування, заходи якої спрямовані на адаптацію діяльності до динамічних умов, в разі необхідності перерозподілити ресурси, змінивши структуру ресурсного потенціалу, посилити увагу до проблемних ланок, усунути неефективні напрями витрат.

6. На підставі оцінки результатів попереднього етапу менеджмент банку робить висновок щодо досягнення стратегічних цілей управління конкурентоспроможністю комерційного банку, приймає рішення щодо продовження обраної стратегії чи необхідності внесення коректив у стратегічні цілі банку і його тактичну діяльність.

Таким чином, результати дослідження дають змогу відзначити, що забезпечення високого рівня конкурентоспроможності комерційного банку за умов зростання інтенсивності конкуренції між банками та іншими фінансовими і нефінансовими установами можливе лише за умови розробки відповідної стратегії, створення динамічної системи комплексного управління конкурентним потенціалом, координуючи відповідним чином тактичні дії банківської установи. Функціонуючи в умовах невизначеності та нестабільності, для вітчизняного банку видається особливо актуальним в контексті запропонованої системи звернути посилену увагу на якість і достовірність прогнозів, особливо макроекономічних, а також на розвиток таких характеристик як динамічність і реактивність установи, тобто здатність швидко адаптуватися та реагувати на імпульси ринку адекватними змінами в структурі, фінансових ресурсах, здібностях персоналу, з метою досягнення стабільної конкурентоспроможності.

Додаток А

Модель стратегічного управління конкурентоспроможністю банку

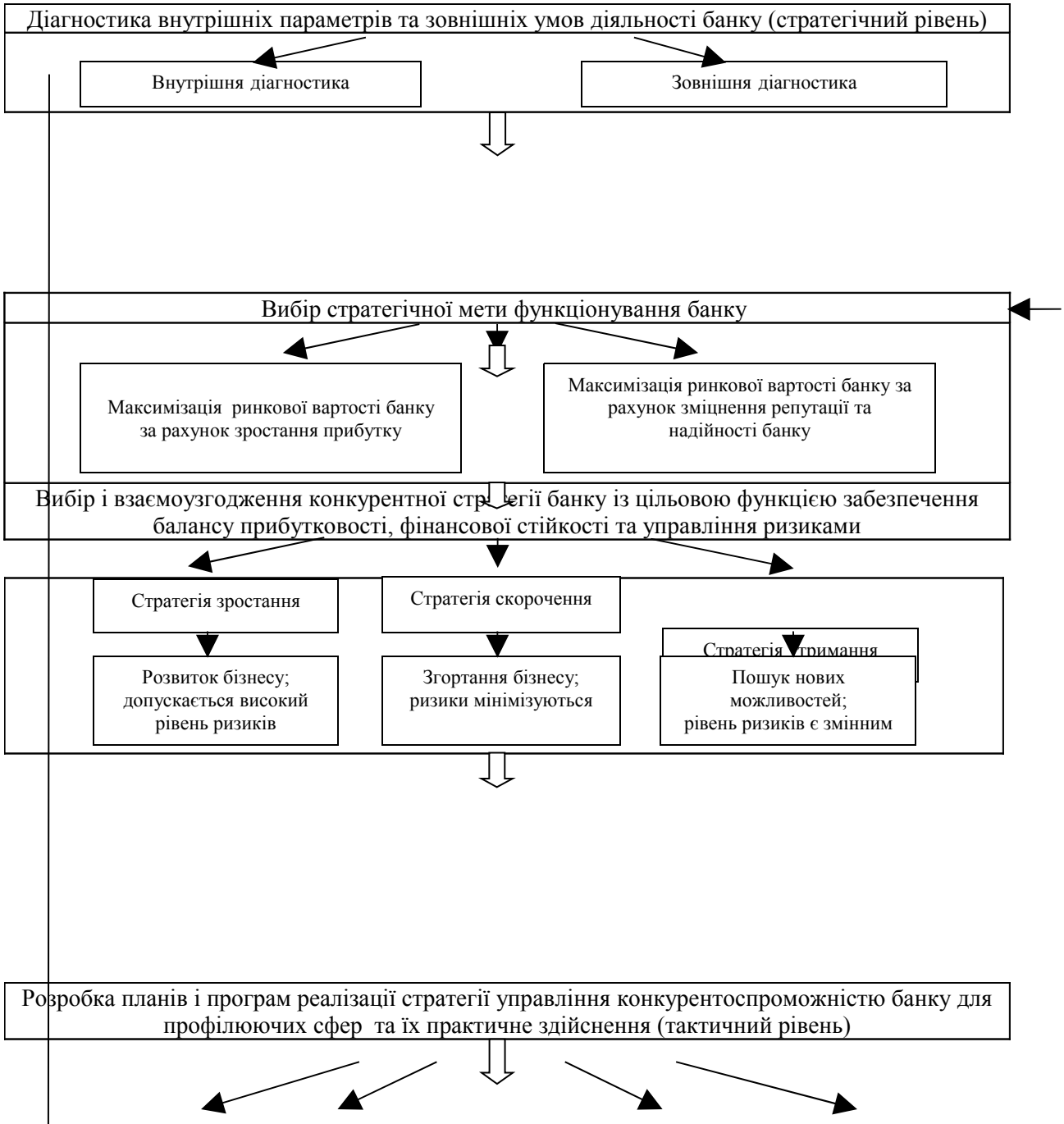

Маркетинговий підрозділ	Комітет з управління активами Відділ казначейських операцій	Підрозділ з ризик-менеджменту	Відділ з HR-менеджменту
- реалізація маркетингової концепції в рамках стратегії управління конкурентоздатністю банку; - впровадження сучасних маркетингових IT-технологій; - дослідження вільних ринкових ніш; - управління	- управління ліквідністю і платоспроможністю; - управління ресурсною базою, підвищення рівня капіталізації; - управління рівнем	- зменшення частки ризикових активів; - підвищення якості кредитно-інвестиційного портфеля та його диверсифікація;	- забезпечення всіх підрозділів банку якісними кваліфікованими спеціалістами; - розробка системи безперервн

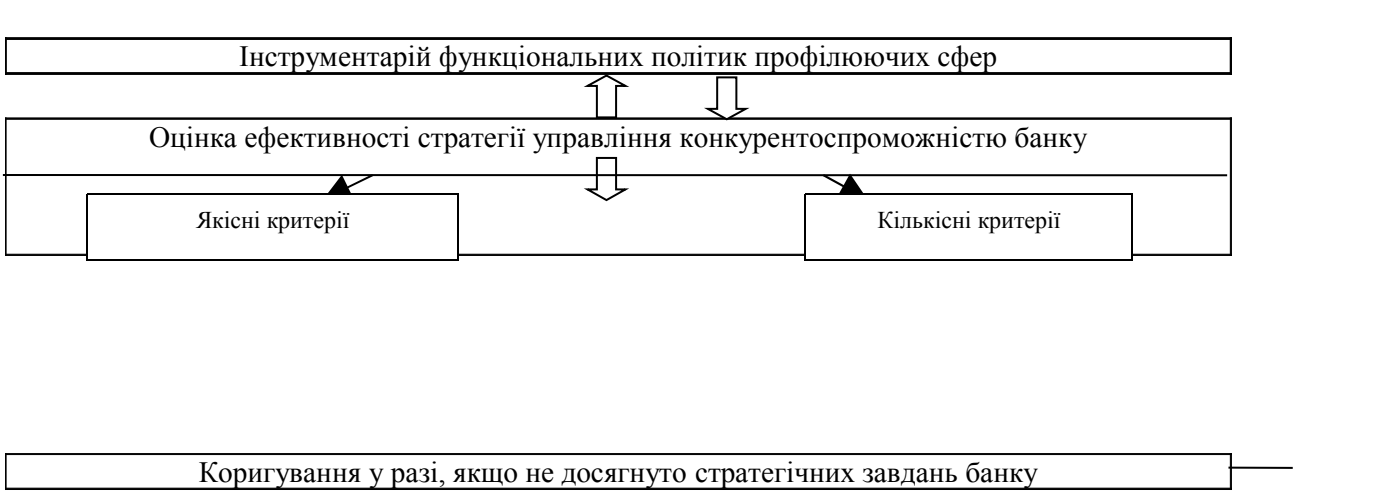

Література

1. Дубовик О.В., Бойко С.М., Вознюк М.А., Гірченко Т.Д. Маркетинг у банку: Навчальний посібник. 2-ге вид. – К.: Алерта, 2007. – 275 с.

2. Матеріали 8-ої Міжнародної наукової конференції студентів і молодих учених «Економіка і маркетинг в XXI сторіччі». В 2-х частинах. Ч.2. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2007. – 259 с.

3. Стратегия и стоимость коммерческого банка / И.А. Никонова, Р.Н. Шамгунов, 3-е изд. – М.: «Альпина Бизнес Букс», 2007. – 304 с.

4. Парасій-Вергуненко І.М. Стратегічний аналіз у банках: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: КНЕУ, 2007. – 360 с.

5. Паит И.Я. Факторы повышения конкурентоспособности банковской системы РФ в современных условиях / Вопросы экономических наук. – 2010. - №1. – с. 113-117.

6. Криклій А.С., Лютий І.О., Юрчук О.М. Конкурентоспроможність і ефективність як критерії економічної спроможності банків на ринку фінансових послуг. – 2009. - №4. – с. 10-17.

УДК 330.22.12

С.В. Красножон,
здобувач кафедри банківських інвестицій ДВНЗ ім. Вадима Гетьмана

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье проведен сравнительный анализ факторов инвестиционной деятельности индивидуальных инвесторов в соответствии с выбранными ними финансовых инструментов.

Ключевые слова: инвестирование, сбережения, финансовые инструменты, инвестиционная стратегия, совместное инвестирование, стратегический инвестор.

Comparative analyze of investment factors of individual investors according to theirs financial instrumens.

Keywords: investing, accumulations, financial instruments, investment strategy, joint investing, strategic investor.

В статті наведено порівняльний аналіз факторів інвестиційної діяльності індивідуальних інвесторів в залежності від переваг щодо обраних ними фінансових інструментів.

Ключові слова: інвестування, заощадження, фінансові інструменти, інвестиційний портфель, інвестиційна стратегія, спільне інвестування, стратегічний інвестор.

Індивідуальні інвестиції в інструменти фінансового ринку визначаються дією багатьох чинників, окремі з яких лежать за межами суто економічної політики. Ця складна та неоднозначна сукупність факторів вимагає детального розгляду та аналізу в контексті активізації інвестиційної діяльності фізичних осіб на фінансовому ринку України. Як відомо, в ринковій економіці вони мають можливість вибору об’єкта інвестицій для власних заощаджень, а фінансовий ринок відчуває гостру конкуренцію з боку активів.

Окрім того, дослідження проблематики інвестицій індивідуальних інвесторів на фінансовому ринку необхідно проводити лише в контексті їх загальної інвестиційної стратегії в Україні. Такий підхід обумовлений наступними чинниками: він дозволяє визначити сукупний вплив різноманітних факторів, в тому числі тих, які опосередковано впливають на формування та використання заощаджень; дає змогу визначити конкурентні переваги інструментів фінансового ринку порівняно з іншими об’єктами інвестицій, а також провести порівняльну характеристику між інструментами різних сегментів фінансового ринку.

Головною передумовою для активізації процесу індивідуального інвестування на фінансовому ринку є існування на ньому фінансових інструментів, які за своїми характеристиками відповідають сформованим на рівні індивідуумів заощадженням,

а також цілям інвестування. Виходячи з такої базової позиції, необхідно виділити дві головні групи факторів – заощаджень та інвестицій.

Розглянемо детально зміст виділених факторів та їх вплив на інвестиційні рішення фізичних осіб в українській економіці, взагалі, та на фінансовому ринку – зокрема.

Формування заощаджень. Як вже зазначалося, в сучасній економічній літературі існує ціле розмаїття поглядів на фактори та причини ощадно-інвестиційного процесу на рівні фізичних осіб, які часто є антагоністичними. В цьому питанні можна припустити, що за умови створення певних передумов на фінансовому ринку України відбуватиметься зростання ощадної та, відповідно, інвестиційної активності фізичних осіб. Тобто, вихідна гіпотеза дослідження у прагматичній площині – стрімка активізація інвестицій на фінансовому ринку України можливий за домінанти саме факторів фінансового ринку, насамперед, в частині розвитку відповідних фінансових інструментів.

Механізм взаємозв’язків формалізовано можна описати наступним чином: з одного боку, інструменти та механізми ринку спонукають індивідуальних учасників до формування заощаджень з їх наступним вкладанням у фінансові інструменти, з іншого — самі ці заощадження сприяють появі на ринку нових інструментів, перегляду емісійних стратегій емітентів.

В контексті фінансового ринку України, розглядувана проблема виглядає так:

- існування на фінансовому ринку України фінансових інструментів, які за своїми інвестиційними характеристиками є адекватними сформованим заощадженням фізичних осіб;
- наявність у вітчизняних індивідуальних інвесторів заощаджень, для залучення яких на фінансовому ринку необхідна поява нових інструментів та механізмів їх випуску та обігу.

Такий поділ переносить акценти в аналізові процесів формування заощаджень (їх факторів) в економіці України — першочерговим є не розмір заощаджень, а їх відповідність існуючим інструментам фінансового ринку та спонукальна дія щодо появи нових інструментів. Відповідно, виходячи з кількісних та якісних параметрів

сформованих у фізичних осіб заощаджень, необхідно виявити їх структуру, напрямки використання у інвестиції на фінансовому ринку та в інші активи взагалі.

Переважна більшість сучасних вітчизняних дослідників в питанні формування та використання заощаджень акцентують увагу на проблематиці доходів населення України.

Оцінюючи наведені вище тенденції з погляду інвестиційного потенціалу фізичних осіб, можна зробити кілька важливих висновків:

- у структурі доходів фізичних осіб домінують заробітна плата та соціальні трансферти;
- частка саме соціальних трансфертів у порівнянні з іншими видами доходів повільно, але невпинно зростає;
- якщо відштовхуватися від концепції доходу, як основоположного фактору для здійснення інвестицій фізичними особами, такі пропорції та середній рівень заробітної плати та соціальних виплат протягом 2003-2007 рр. опосередковано визначають низьку здатність фізичних осіб до інвестицій на фінансовому ринку України, оскільки їх рівень є надзвичайно низьким

З погляду активізації інвестиційних процесів на фінансовому ринку, необхідно розглядати той факт, що протягом 2002-2008 р. приріст фінансових активів перевищує нагромадження активів (при чому розмір такого перевищення поступово знижується). Так, якщо у 2007 році зростання фінансових активів було більшим за нагромадження активів — у 5,2 рази, у 2008 році – у 3,0 рази, а у 2009 році лише у 1,5 рази. Таким чином опосередковано проявляються пріоритети населення України у здійсненні заощаджень саме у вигляді фінансових активів.

Іноземна валюта, як форма здійснення заощаджень, на певному етапі – 2008-2009 рр. втратила свої позиції, хоча навіть в той період її частка все ж залишалася вагомою: у 2009 році заощадження здійснені шляхом придбання іноземної валюти у 2,1 рази перевищувала нагромадження активів, і становила майже 41 % від зростання фінансових активів.

Всі наведені вище тенденції були характерними для населення України в періоди відносної макроекономічної стабільності з тенденціями до зростання, які

можна окреслити 2002-2007 рр.. Про те, кількісні характеристики ощадних процесів зазнали докорінних змін у своїй динаміці протягом 2008 року, коли світова економічна криза проявилася у вітчизняній економіці. Не вдаючись до детального аналізу проявів кризи та їх впливу на окремі сегменти фінансового ринку (зауважимо, що такий аналіз взаємозв'язків буде проведено нижче), виділимо, найбільш значущі, на нашу думку, фактори, які вплинули на рівень сформованих заощаджень та можливості їх трансформації у інвестиційні ресурси:

1. В порівнянні з іншими періодами відбулося різке нарощування інфляційних процесів в економіці – річний індекс інфляції склав у 2009 році 12,3 %, що різко знизило купівельну спроможність населення та адекватно відобразилося на рівні його споживчих витрат та заощадженнях.

2. З вересня по грудень 2008 року спостерігалася різка девальвація національної валюти відносно провідних іноземних валют – долара США та євро. За даними Національного банку України офіційний курс гривні до долара (на кінець періоду) за квітень 2010 року становив 786 грн/100 дол. США; за травень 2010 року становив 790 грн/100 дол. США; за липень 2009 року – 810,0 грн.; за грудень 2009 року – 804,0 грн.. Результатом цих процесів стали: по-перше, знецінення доходів та вартості фінансових інструментів, що деноміновані у національній валюті України; по-друге, зростання попиту на іноземну валюту, як форму здійснення заощаджень. [1]

3. Макроекономічна ситуація докорінним чином змінилася – замість поступового зростання головних макроекономічних показників розпочалося їх стрімке зниження. Індекс промислового виробництва за січень-грудень 2010 року склав 101.9% у порівнянні з аналогічним періодом у 2009 році 114,3%; індекс рівня безробіття станом на січень 2010 року – 1,9%, станом на березень 2010 року склав 1,8% ; індекс реальної заробітної плати працівників станом на грудень 2009 року склав 98,0 %.[2]

Проблематика доходів, витрат та заощаджень населення України нерозривно пов'язана з питаннями оподаткування та функціонування «тіньового» сектору вітчизняної економіки. Зауважимо, що, на нашу думку, взаємозв'язки ощадно-

інвестиційних процесів, оподаткування доходів та «тіньового» сектору лежать, насамперед, у формуванні стимулів до легального отримання доходів та їх спрямування в інструменти фінансового ринку, і тільки потім – в площині впливу податків на реальні доходи населення. Це викликано наступними факторами: як правило, офіційна статистика відображає в переважній більшості доходи населення, що за рівнем доходів не відноситься до найбагатшого; по-друге, існування єдиної ставки оподаткування доходів фізичних осіб (за незначними виключеннями) спрощує аналіз на рівні «податки-доходи».

Існує ряд факторів наступного порядку, які необхідно враховувати вивчаючи ощадно-інвестиційну активність фізичних осіб на вітчизняному фінансовому ринку: існування “тіньової” економіки дає викривленні уявлення про розмір доходів, витрат та заощаджень фізичних осіб в цілому по економіці; механізми фінансового ринку можуть використовуватися для легалізації доходів населення України.

Кризові явища в національній економіці призвели до зростання «тіньового» сектору, при цьому, на думку більшості фахівців, насамперед, ці негативні процеси проявляються у сфері оплати праці та доходів населення.[3] А оціночні показники його обсягів дають змогу говорити про викривлення офіційних показників, що характеризують доходи і витрати населення. В дослідженні цього питання необхідно перенести акценти з проблематики формування заощаджень до питання їх використання та легалізації саме за допомогою інструментів фінансового ринку, які повинні стати дієвим фактором скорочення “тіньового” сектору.

Використання заощаджень. Приймаючи рішення щодо придбання інструментів фінансового ринку, фізична особа орієнтується на можливості за їх рахунок досягти поставленої цілі (цілей) інвестування. Відповідно, виникає проблема узгодження інтересів фізичної особи-інвестора з інтересами інших учасників фінансового ринку України — насамперед, емітентів, які за рахунок випуску власних фінансових зобов’язань формують попит на капітал (при чому вимоги до характеристик такого капіталу теж є індивідуальними). Процес узгодження відбувається в рамках чинного законодавства, яким зафіксовані певні обмеження на інвестиційну діяльність

фізичних осіб на окремих сегментах фінансового ринку та характеристики його інструментів.

Можна виділити певні характеристики об'єктів інвестування на фінансовому ринку України та їх привабливість з погляду індивідуального інвестора. Характеристики фінансових інструментів грошового ринку, зафіксовані в національному законодавстві наведені у Табл.. 1.

Таблиця 1.

Характеристика інструментів грошового ринку, закріплена в національному законодавстві України

Фінансові інструменти	Характеристика відповідно до чинного законодавства
Ощадні та депозитні сертифікати	Цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк а права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав
Пайові цінні папери інвестиційних фондів (інвестиційні сертифікати)	Цінний папір який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії, та пайовому інвестиційному фонді.
Цінні папери державних та місцевих грощових ринків (облігації внутрішніх місцевих позик, облігації внутрішніх державних позик України, цільові облігації внутрішніх державних позик України, казначейські зобов'язання)	Облігація — посвідчує внесення її власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено умовами випуску. Казначейські зобов'язання — державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником, дає право на отримання доходу та погашається відповідно до умов розміщення.
Договори пенсійних фондів (пенсійний контракт)	Договір між пенсійним фондом та його вкладником, згідно з яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасника (учасників) фонду за визначеною пенсійною схемою

Як видно з Табл.. 1 в національному законодавстві України зафіксовано класичні характеристики інструментів грошового ринку, які можуть бути об'єктом індивідуального інвестування — депозитних (ощадних) сертифікатів, цінних паперів державних та місцевих ринків (облігації внутрішньої державної позики, облігації внутрішньої місцевої позики, казначейські зобов'язання), пайових цінних паперів

ІСІ (акцій, інвестиційних сертифікатів), пенсійних контрактів та депозитних угод. При цьому, виходячи з запропонованої концепції взаємозамінності фінансових інструментів та характеристик інструментів ринку капіталів (Табл..2) у фізичних осіб на фінансовому ринку України є можливість побудови стратегії інвестування з використанням різних інструментів.

Таблиця 2

Характеристика інструментів ринку капіталів, закріплена в національному законодавстві України

Сегмент ринку	Фінансові інструменти	Характеристика відповідно до чинного законодавства
Ринок цінних паперів	Акції	Іменний цінний папір, який посвідчує майнові та немайнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства: участь в управлінні; отримання частини прибутку у вигляді дивідендів; участь у розподілі майна при ліквідації.
	Облігації підприємств	Не дають права на участь в управлінні; існує можливість конвертації.[1]

Треба зважати, що існує значна різниця у мотиваціях емітентів випуску емісійних та неемісійних інструментів. Зокрема, на ринках державних та місцевих запозичень, на ринку інструментів інститутів спільного інвестування та на ринку капіталів емітенти випускають фінансові інструменти без прив'язки до конкретного інвестора. Тоді як на ринках послуг пенсійних заощаджень фінансовими інструментами оформлюються відносини між конкретною фізичною особою та емітентом (в питанні з віднесення до цього сегменту послуг зі страхування життя і, відповідно, страхових полісів, виходитимемо з того, що страхування є відокремленою ланкою фінансової системи і не відноситься до фінансового ринку). Таким чином, на основі даних про обсяги ринків стандартизованих фінансових інструментів можна тільки потенційні можливості фізичних осіб щодо здійснення інвестицій на фінансовому ринку України.

Симптоматичною є реакція на кризові явища в економіці окремих сегментів ринку капіталів України. Зрозумілим є скорочення обсягів випуску корпоративних облігацій, зважаючи на той факт, що саме неконтрольоване зростання ролі

боргового капіталу стало однією із першопричин кризи. На противагу цьому зазначимо, що існує інша реакція – зокрема, за результатами 2009 року зросли як ринок державних цінних паперів, так і ринок муніципальних зобов'язань.

Таким чином, в правовій площині і на практиці існують передумови для інвестицій фізичних осіб в інструменти фінансового ринку — окремі його сегменти динамічно розвиваються, існує широке коло інструментів та фінансових послуг, які опосередковують рух інвестиційних ресурсів в Україні.

Аналіз конкурентних переваг інструментів фінансового ринку в системі трансформації заощаджень населення порівняно з іншими потенційними об'єктами інвестування – насамперед, ринком нерухомості, банківських металів та страхування життя – повинен проводитися з врахуванням особливостей їх економічної та правової природи. А єдність інвестиційного процесу на рівні конкретної фізичної особи вимагає дослідження цього питання в контексті реалізації інвестиційної діяльності.

В загальному, аналіз факторів інвестиційної діяльності фізичних осіб в Україні засвідчив, що, незважаючи на досить складну ситуацію в питанні формування заощаджень (пов'язану, насамперед, з низьким рівнем життя населення), вже на сучасному етапі існують передумови для значної активізації цього процесу:

- по-перше, на фінансовому ринку присутні фінансові інструменти, які можуть бути об'єктом інвестування;
- по-друге, значний прошарок населення в змозі формувати заощадження достатні для здійснення інвестицій на фінансовому ринку.

Таким чином, сукупний вплив цих факторів підтверджує правильність зробленого нами припущення — через першочергову оптимізацію механізмів вітчизняного фінансового ринку можна досягти активізації інвестицій індивідуальних учасників, навіть незважаючи на складнощі у сфері формування заощаджень. Відповідно, виникає необхідність проведення порівняння ролі різних фінансових інструментів у інвестиціях фізичних осіб.

Література

1. Топ листи 2010р. – http://news.finance.ua

2. Статистичний бюлетень (електронне видання). Грудень 2009 – квітень 2010 року. – Національний банк України//www. Bank.gov.ua

3. Наказ Міністерства економіки України "Про затвердження Методики розрахунку обсягів тіньової економіки" №222 від 27 червня 2006 року.

УДК 336.71

О.М. Диба,
к. е.н., доцент кафедри банківських інвестицій
В.М. Левицька,
аспірант ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

НОРМА ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗЕРВІВ ЯК ОДИН ІЗ МОНЕТАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНИМ РИНКОМ

В данной статье автором анализируется применение нормы обязательных резервов Национальным банком Украны для регулирования денежно-кредитного рынка, рассмотрено теоретический аспект норм обязательного резервирования и выдвинутуты предложения по использованию этого инструмента денежно-кредитной политики в современных условиях экономического развития Украины.

Ключевые слова: норма обязательных резервов, денежно-кредитная политика, Национальний банк Украны, инструмент денежно-кредитной политики, денежно-кредитный рынок.

In this article the author examines the application of the required reserves rate of the National Bank to regulate the monetary market, explored the theoretical aspects of the norms of mandatory reserves and made proposals on the use of this instrument of monetary policy in the modern context of the economic development of Ukraine.

Key words: required reserve ratio, monetary policy, Natioinal Bank of Ukraine, instrument of monetary policy, monetary market.

В даній статті автором аналізується застосування норм обов'язкових резервів Національним банком України для регулювання грошово-кредитного ринку, розглянуто теоретичний аспект норм обов'язкового резервування та подано

пропозиції щодо використання цього інструменту грошово-кредитної політики в сучасних умовах економічного розвитку України.

Ключові слова: норма обов'язкових резервів, грошово-кредитного, Національнй банк України, інструмент грошово-кредитної політики, грошово-кредитний ринок.

У 2010 році грошово-кредитна політика здійснюється у складних умовах економічної та фінансової кризи і спрямовується на якнайшвидше подолання її наслідків. Останні соціально-економічні перетворення в Україні дали поштовх для пошуку та вдосконалення методів здійснення грошово-крединої політики Національного банку України.

Національний банк України, виконуючи свою регулятивну функцію, підтримує рівновагу на грошово-кредитному ринку за допомогою законодавчо визначених механізмів та інструментів в межах методів прямої та вибіркової дії, зокрема визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків. [4]

Обов'язкові резервні вимоги є одним із монетарних інструментів, що використовується центральними банками для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. У вузькому значенні під обов'язковими резервами розуміють активи банку, які використовуються для забезпечення його гарантованої ліквідності. [3, с. 22]

Норматив обов'язкового резервування – установлений Національним банком України у процентному значенні розмір обов'язкових резервів до зобов'язань щодо залучених банком коштів у національній та в іноземній валюті (у тому числі в банківських металах). Єдиний порядок визначення і формування обов'язкових резервів для всіх банків України встановлюється Правлінням Національного банку України.

Дослідженням основних інструментів грошово-кредитної політики, а саме питанням обов'язкового резервування, присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків: С. Деміралп, Д. Фарлі, Б.П. Адамик, А.

Гальчинський, Н.І. Гребенюк, М.І. Диба, Л.В. Коротюк, А.М. Мороз, В.С. Стельмах, М.І. Савлук та інші.

Одні вчені апелюють, що збільшення норми обов'язкового регулювання позитивно відображається на ринку грошей та грошовій масі в обігу, інші ж, наполягають на тому, що норма резервування повинна бути оптимально низькою, так як це б дозволяло б зменшувати витрати банку та проводити більш активну кредитну політику.

Так, на думку С. Деміралп, Д. Фарлі **більш низькі вимоги до норм резервування дозволили б укріпити долар на світовому ринку та зменшити рівень оподаткування депозитних установ.** [1]

На думку В.С. Стельмаха, найкращим рішенням для покращення регулювання грошово-кредитного ринку є поміркованість та зваженість у використанні такого інструмента монетарної політики, як норма обов'язкового резервування. [16].

Обов'язкові резервні вимоги є одним із найпотужніших засобів грошово-кредитного регулювання, так як, навіть незначні зміни норми обов'язкових резервів призводять до значних змін в обсягах кредитних вкладень комерційних банків і відчутно впливають на грошову масу. Зміна норм обов'язкового резервування відображається на діяльності комерційних банків, тому вимагає проведення детального аналізу грошово-кредитної сфери з метою стабільного економічного зростання та уникнення негативних явищ в банківському сегменті країни.

Дія цього інструмента полягає у зміні центральним банком нормативу резервування, в межах якого банки зобов'язані частину залучених коштів зберігати на рахунку у центральному банку.

В сучасних умовах обов'язкове резервування – це інструмент грошово-кредитної політики, що використовується, крім регулювання ліквідності банківської системи, для регулювання емісії кредитних грошей банками, засіб антициклічної та антиінфляційної політики.

Практика використання механізму обов'язкових резервів, як інструменту грошово-кредитної політики, почала застосовуватися НБУ з 1992 р. Цей інструмент

був одним з найважливіших важелів регулювання грошово-кредитної політики в Україні. З часом, використання цього інструменту почало витіснятися більш гнучкими інструментами регулювання грошово-кредитної політики, проте лише шляхом зменшення норм обов'язкового резервування. Використання інструменту обов'язкових резервних вимог регулюється нині чинним Положенням про формування обов'язкових резервів для банків України затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 16 березня 2006 року N 91 (далі - Положення про формування обов'язкових резервів).

Грошово – кредитне регулювання, яке здійснює центральний банк, є одним із елементів економічної політики держави і являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси і обігу, обсягів кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обігу і ринку позичкових капіталів. Ціль грошово – кредитного регулювання – досягнення стабільного економічного зростання, зниження рівня інфляції та безробіття.

Залежно від стану грошово-кредитного ринку і прогнозу його подальшого розвитку Правління Національного банку України приймає окремі рішення щодо звітного періоду резервування; нормативів обов'язкового резервування; складу зобов'язань банку (об'єкт резервування) щодо яких установлюються нормативи обов'язкового резервування; обсягу обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в Національному банку; порядку формування та зберігання коштів обов'язкового резервування на окремому рахунку в Національному банку. Ретроспективний аналіз використання зазначених та інших внутрішніх важелів обов'язкових резервних вимог свідчить про значні зміни у їх використанні. [16] Зокрема:

– звітний період резервування. Це визначений строк (кількість днів), протягом якого кошти резервуються і зберігаються на кореспондентському рахунку банку в Національному банку або на окремому рахунку в Національному банку відповідно до встановлених нормативів. За час використання інструменту обов'язкового резервування в Україні звітний період дотримання банками резервних вимог становив залежно від ситуації на грошовому ринку 10, 15 днів, а нині – місяць.

Подовження звітного періоду свідчить про лібералізацію політики Національного банку України щодо обов'язкового резервування;

– розмір і вид активів, що можуть зараховуватися для покриття обов'язкових резервів. Використання цього важелю дозволяє зменшити встановлений норматив резервування та збільшити ліквідність банків.

– обсяг обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в НБУ. Він установлюється для звітного періоду резервування в процентному відношенні (від 20 до 100%) до суми обов'язкових резервів за попередній звітний період резервування, визначеної без урахування покриття будь-якими активами банку. Національний банк з 2005 року неодноразово змінював розмір обсягу обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку в НБУ – на 1 січня 2005 р. цей показник був встановлений на рівні не менше 60% від суми визначеного та сформованого обсягу обов'язкових резервів за попередній звітний період резервування, з 15 квітня – не менше 80%, з 1 вересня – не менше 100%, з 1 жовтня – не менше 90%, а з 1 жовтня 2006 р. – не менше 100%, з 10 вересня 2009року – не менше ніж 90%, а з 01 травня 2010 року – 100%розмірі 100 % від суми обов'язкових резервів; [15]

– формування та зберігання банками коштів обов'язкових резервів. До травня 2006 року формування та зберігання банками коштів обов'язкових резервів здійснювалося лише на кореспондентському рахунку в НБУ. З зазначеного періоду та відповідно до Положення про порядок формування обов'язкових резервів [11], формування та зберігання банками коштів обов'язкових резервів здійснюється в грошовій одиниці України на кореспондентському рахунку банку в Національному банку та/або на окремому рахунку в Національному банку. Зазначені зміни законодавчо закріпили право Національного банку приймати рішення щодо формування і зберігання банками коштів обов'язкових резервів на окремому рахунку в разі суттєвого погіршення ситуації на грошово-кредитному ринку внаслідок несприятливих політичних, соціально-економічних обставин, техногенних

катастроф, стихійного лиха чи інших подій, що потенційно можуть загрожувати стабільній роботі банківської системи.

Відповідно до змін внесених Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Змін до Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України» від 27 серпня 2009 року N 512 за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в установленому ним порядку за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів;

– нормативи обов’язкового резервування та частота їх змін за певний період. Норма обов’язкового резервування та її зміни визначаються відповідно до завдань грошово-кредитної політики й змін макроекономічної та монетарної ситуації. Різке підвищення та високий розмір обов’язкових резервних вимог можуть спричинити погіршення ліквідності та виконання банками розрахункової функції.

– об’єкт резервування («база» обов’язкових резервів), яким можуть бути як загальна сума залучених коштів, так і окремі його складові. Зокрема, до 2000 р. розмір обов’язкових резервів визначався узагальнено для усіх видів залучених коштів і становив на кінець 1992 року – 13%, 1993 – 25%, 1994–1997 рр. – 16,5%, 1999 р. – 17% і в 2000 р. – 15%. З 2001 р. Національний банк почав застосовувати до визначення норм резервування диференційований підхід. Відповідно до Постанови НБУ №91 від 16.03.2006р. «Про порядок формування обов'язкових резервів для банків України» зобов'язання щодо дотримання нормативів обов'язкового резервування коштів і порядку їх формування виникає в банків із часу отримання ними банківської ліцензії. Для всіх банків України установлюється єдиний порядок визначення і формування обов'язкових резервів. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, за винятком коштів, залучених від банків-резидентів, міжнародних фінансових організацій, а також коштів, залучених на умовах субординованого боргу. [11]

Так, станом на кінець року діапазон (максимальний і мінімальний рівень) обов'язкових резервних вимог для банків України коливався в межах 6–15% у 2001 р., 0–12% – у 2002–2003 рр. (рис. 2.1).

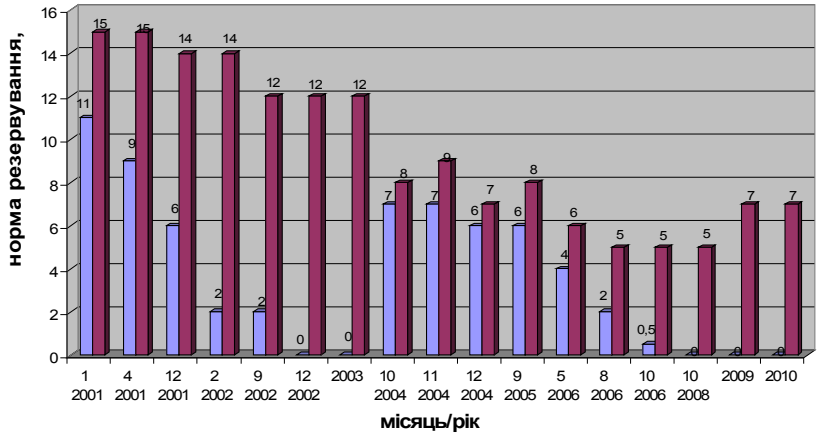

Рис. 1.1. Динаміка змін розміру диференційованих норм обов'язкових резервних вимог для банків в Україні у 2001–2010 рр.

Примітка: З 11.10.2008 року була тимчасово встановлена нульова ставка резервування коштів за договорами про залучення банками коштів в іноземній валюті від нерезидентів на строк, що дорівнює або менше 183 календарних днів. [10]

З кінця 2002 р. до жовтня 2004 р. від банків не вимагалося формування резервів за довгостроковими коштами, залученими в національній валюті від юридичних і фізичних осіб, тобто обов'язкове резервування здійснювалося за нульовою ставкою.

З жовтня 2004 р. через інфляційні тенденції Національний банк України почав застосовувати більш жорстку політику мінімальних резервних вимог, одним із важелів реалізації якої стало введення єдиного критерію диференціації норми резервування – строковості. Нормативи обов'язкового резервування були встановлені: за строковими коштами і вкладами юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валюті; за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у

національній та іноземній валюті на вимогу; за коштами на поточних рахунках. Протягом 2004–2005 рр. їх розміри неодноразово змінювалися і з вересня 2005 р. становили відповідно 6 і 8%, а з травня 2006 р. – 4 і 6%.

З серпня 2006 р. при визначенні їх норм обов'язкового резервування почала враховуватися не лише строковість залучених банками України коштів (строкові, до запитання), а й їх валюта залучення (національна, іноземна).

У 2007 році в Україні спостерігалося посилення інфляційних процесів, тому, Національний банк з метою стримування інфляційного тиску та попередження накопичення ризиків виникнення дисбалансів у фінансовій сфері з 20 листопада 2007 року вводить до складу зобов'язань банків, які підлягають обов'язковому резервуванню в розмірі встановлених нормативів обов'язкового резервування, кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів.

Наступні зміни в умовах формування банками обов'язкових резервних вимог були запроваджені Національним банком у жовтні 2008 р. у комплексі з іншими заходами, спрямованими на нейтралізацію впливу зовнішньої фінансової кризи, забезпечення стабільності банківської системи та підтримання її ліквідності відповідно до постанови Національного банку України «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» № 319 від 11.10.2008 р. Нормами цієї Постанови встановлено, що банки здійснюють обов'язкове резервування коштів з урахуванням касових залишків коштів у національній валюті та облігацій внутрішньої державної позики, строк погашення яких припадає на звітний календарний рік. Крім цього, булла тимчасово встановлена нульова ставка резервування коштів за договорами про залучення банками коштів в іноземній валюті від нерезидентів на строк, що дорівнює або менше 183 календарних днів. [10]

Як ми бачимо з рис.1 використання механізму мінімальних резервних вимог свідчить про зміну жорсткої політики Національного банку в застосуванні цього інструмента на більш поміркована та зважену. Вона виявляється у зменшенні норм обов'язкового резервування в регулюванні ліквідності та посилення ролі більш гнучких інструментів, зокрема, рефінансування та процентної політики; постійному

удосконаленні внутрішніх важелів регулювання механізму обов'язкового резервування.

З 05 січня 2009 року і до тепер, зміни, що були внесені до норм обов'язкового резервування постановами Національного банку України «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 30 січня 2009 року N 33 та «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 22 грудня 2008 року N 442, «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 20 квітня 2010 року N 210 визначили нові ставки резервування для формування банками обов'язкових резервів [12, 13, 14, 15].

Варто зауважити, що інструмент обов'язкових резервних вимог використовується центральними банками для регулювання обсягів грошової маси в обігу та забезпечення певного мінімального рівня ліквідності банківської системи: у разі зниження норми обов'язкових резервних вимог відбувається збільшення вільної ліквідності банків та розширюються їх можливості щодо проведення активних операцій та виконання своїх зобов'язань. Підвищення нормативу обов'язкового резервування зменшує вільну ліквідність банків та пропозицію грошей. На практиці ця залежність виявляється у тому, що зростання/зменшення нормативу обов'язкового резервування позначається на зростанні/зменшенні обсягів сформованих банками обов'язкових резервних вимог, що зберігаються на кореспондентських рахунках банків в Національному банку України, які у свою чергу позначаються на зменшенні/збільшенні вільної ліквідності банків (коштів обов'язкових резервних вимог за виключенням обсягів сформованих банками обов'язкових резервів)

Політика мінімальних обов'язкових резервних вимог – один з найстаріших і найбільш розповсюджених інструментів регулювання грошово – кредитної сфери. Обов'язкові резерви як інструмент грошово – кредитної політики існують для того, щоб забезпечити зобов'язання за депозитами комерційних банків. Це їх призначення збереглось і до цього часу. Вони виконують дві основні функції: створюють умови для поточного регулювання банківської ліквідності і одночасно обмежують кредитну емісію, причому значення другої функції постійно зростає тому, що

центральні банки все більше віддають перевагу більш гнучким інструментам грошово – кредитного регулювання.[2, с.162]

За весь час існування банківської системи незалежної України обов'язкове резервування було і залишається одним із ключових інструментів грошово – кредитної політики. [9]

У кожній державі резервні вимоги, з погляду Закону, полягають у тому, що комерційні банки чи інші депозитні інститути зобов'язані розміщувати в центральному банку мінімальну суму своїх коштів на окремому рахунку. Центральний банк, виконуючи свою функцію регулювання темпів зростання грошової маси в обігу, визначає відповідні межі збільшення агрегатів МІ та М2. [9]

У всьому світі діє практика добровільного підтримання банками відповідного рівня резервів, їм ставиться умова, що ці кошти не можуть бути задіяні в кредитній та інвестиційній діяльності банків, а можуть використовуватися лише як резерв. Банки свідомо здійснюють цю операцію, незважаючи на зменшення їхньої прибутковості.

Проте, Національним банком України було виявлено велику кількість випадків порушень щоденного резервування коштів обов'язкових резервів на своєму кореспондентському рахунку у НБУ на початок операційного дня. Нацбанк листом від 31.03.2009 N 14-011/1523-4816 наголосив на недопустимості ігнорування його вимог щодо порядку формування обов'язкових резервів та звернув увагу керівників банків на необхідність підвищення ефективності роботи з управління активами та пасивами банків, та зобов'язав їх взяти під особистий контроль виконання вимог щодо формування обов'язкових резервів, як за звітний період резервування, так і щоденно [6].

Виконання банками вимог з резервування частки залучених коштів сприяє передусім стабільності на вітчизняному грошово-кредитному та валютному ринках, і тому використовується НБУ як інструмент регулювання співвідношення між пропозицією та попитом на грошові кошти, як елемент стримування або нарощування кредитних коштів в економіці. [8]

Механізм формування резервних вимог передбачає, що центральний банк пропонує модель мультиплікаторної пропозиції грошей за рахунок використання резервів. Обсяг обов'язкових резервів завдяки дії грошового мультиплікатора не збільшує пропозиції грошей, і таким чином здійснюється контроль над приростом грошової маси в обігу. Для комерційних банків ступінь зміни обсягу резервів є одним із засобів впливу на масштаби кредитування.[17, с.136]

Норма обов’язкового резервування як інструмент грошової політики впливає не на грошову масу, а на грошовий мультиплікатор і через нього – на обсяги грошової маси. Резервні вимоги змінюються центральними банками більшості країн вкрай рідко. Однак щодо українських банків можливою є не тільки зміна норми обов’язкового резервування, але й зміна порядку обчислення бази для створення резервів – а це є прихована форма зміни резервних вимог.[7,с.14-15]

Домінуюча роль механізму здійснення обов’язкового резервування в Україні визначається повільним рухом реальних ринкових перетворень, відсутністю можливостей ефективного використання Національним банком інших інструментів, наявності проблем структурного та фіскального характеру. Але протягом тривалого часу механізм обов’язкового резервування змінювався, як змінювались і розміри цих нормативів тбл. № 1.1.

В теорії та на практиці, збільшення та зменшення банківських резервів у центральному банку суттєво впливає на обсяги банківського капіталу. За допомогою обов’язкового резервування НБУ позаемісійним шляхом збільшує або зменшує обсяг вільних коштів у розпорядженні банків, відповідно змінюючи їхні можливості кредитувати позичальників, купувати цінні папери, здійснювати валютні операції тощо.

Таблиця 1.1.

Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %

Період дії	за короткострокови ми депозитами нефінансових корпорацій у національній валюті	за короткострокови ми депозитами домашніх господарств у національній валюті	за короткострокови ми депозитами нефінансових корпораці й та домашніх господарств в іноземній валюті	за довгостроковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті	за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств	
					у нац. валюті	в іноземн. валюті
20.11.2003 - 30.09.2004	6	2	10	8	8	12
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточ. рах. та депозитами на вимогу нефінанс. корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів	
	у нац. валюті	в іноземн. валюті	у нац. валюті	в іноземн. валюті		
01.10.2004 - 24.12.2004	7	7	8	8	-	
25.12.2004 - 31.08.2005	6	6	7	7	-	
01.09.2005 - 09.05.2006	6	6	8	8	-	
10.05.2006 - 31.07.2006	4	4	6	6	-	
01.08.2006 - 30.09.2006	2	3	3	5	-	
01.10.2006 - 04.12.2008	0.5	4	1	5	-	
05.12.2008 - 04.01.2009	0	3	0	5	-	
05.01.2009 - 31.01.2009	0	4	0	7	-	
з 01.02.2009	0	4	0	7	2	

При цьому пропозиція грошей перебуває в оберненій залежності від норм обов’язкового резервування. Чим вища норма резервування депозитів, тим банк має менше можливостей використати залучений капітал на кредитування економіки. Тобто, з підвищенням норми резервування, можна спостерігати тенденцію до сповільненого зростання банківського капіталу.

Вимоги щодо дотримання банком порядку формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку вважаються виконаними, якщо банк своєчасно та в повному обсязі перерахував на окремий рахунок у Національному

банку суму обов'язкових резервів у розмірі, установленому Національним банком на відповідний період. [11]

Слід зазначити, що зі зниженням нормативу обов’язкового резервування підвищуються темпи зростання обсягів банківського капіталу. На рівень банківського капіталу та на пропозицію грошей можуть впливати кризові ситуації у фінансовому секторі, зокрема, паніка серед населення може суттєво вплинути на обсяги залучених банківських капіталів та стабільності банківської системи в цілому. У кризовій економічній ситуації НБУ варто підвищувати норму обов’язкового резервування, а у періоди стабілізації – знижувати або залишати незмінною. А тому, з огляду на соціально-економічну ситуацію в Україні, а саме послаблення банківського сектору, Національному банку України варто було б знизити норму обов’язкового резервування для банків.

За недотримання банком порядку формування обов'язкових резервів Національний банк застосовує адекватні заходи впливу відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку з питань застосування до банків заходів впливу за порушення банківського законодавства.

Отже, мінімальні обов’язкові резерви як монетарний інструмент має свої особливості, які зумовлюють специфіку його застосування центральним банком у своїй грошово-кредитній політиці:

по-перше, резервні вимоги – потужний засіб грошово-кредитного регулювання, адже навіть невеликі зміни норми резервів призводять до значних змін в обсягах вільних резервів банків та до ще більших змін, через дію мультиплікатора, – в обсягах їх кредитних вкладень;

по-друге, дія цього інструмента недостатньо керована, оскільки пов’язана з мультиплікативним ефектом;

по-третє, резервні вимоги обов’язкові для виконання усіма банками, тому є жорстким інструментом прямої дії;

по-четверте, мінімальні обов’язкові резерви є постійно діючим довгостроковим інструментом грошово-кредитної політики, на відміну від інших

монетарних інструментів, що застосовуються залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку.

Враховуючи зазначені особливості, цей інструмент центральними банками використовується для довгострокового регулювання ліквідності банків та грошової маси в обігу. Крім того, використання цього інструменту потребує обережності в застосуванні поряд з ним більш гнучких інструментів грошово-кредитної політики, наприклад, операцій на відкритому ринку.

Література

1. S. Demiralp, D. Farley / Journal of Banking & Finance 29(2005) 1131–1152 Declining required reserves, funds rate volatility, and open market operations.

2. Грудзевич Я., Заставна З. Політика обов’язкових резервних норм як один із основних інструментів грошово – кредитного регулювання економіки (з досвіду Центробанку Росії) // Регіональна економіка. – 2006. – С. 161

3. Дзюблюк О. Проблеми оптимізації валютно – курсової політики в умовах перехідної економіки // Світ фінансів. – 2005. – №3-4(4-5). – С, 15 – 20.

4. Закон України Про Національний банк України: від 20.05.1999№ 679-XIV ВР, зі змінами і доповненнями, Урядовий кур'єр, 1999, 07, 01.07.99 N 120-121.

5. Коновалова С.О. Специфіка кредитно-грошової політики в умовах світової фінансової кризи // Інвестиції: практика і досвід. – 2009. – №8. с.47-48.

6. Лист Національного банку України "Щодо дотримання банками нормативів обов'язкового резервування" від 31.03.2009 N 14-011/1523-4816;

7. Лютий І.О., Криклій А.С., Януль І.Є. Макроекономічні чинники грошово – кредитної політики України в сучасних умовах // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2006. - №10. – С. 12 – 16.

8. А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. Банківські операції: Підручник/ за заг.ред. А.М.Мороза; М-во освіти та науки України, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана». – вид.4-те, без змін. – К.: КНЕУ, 2009.-603 ст.

9. Офіційний сайт Національного банку України в мережі Інтернет — www.bank.gov.ua

10. Положення про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 11.10.2008 №319: постанова Правління Національного банку України від 16.10.2008 № 328.

11. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України: постанова Правління Національного банку України від 16.03.2006 р. № 91, зі змінами та доповненнями.

12. Постановоа Національного банку України «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 21 липня 2009 року N 414;

13. Постановоа Національного банку України «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку»від 19 травня 2004 року N 221;

14. Постановоа Національного банку України «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 30 січня 2009 року N 33;

15. Постанова Правління Національного Банку України «Про окремі питання регулювання грошово-кредитного ринку» від 20 квітня 2010 року N 210;

16. Стельмах В.С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В.С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.

17. Стельмах В.С., Єпіфанов А.О., Гребенік Н.І., Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні / За ред.В.І.Міщенка. – 2-ге вид.,перероб. і доп.- К.: Т-во "Знання", КОО, 2003. – 421 с.

УДК 339.727.22

Т.В. Майорова,к.е.н.,
доцент, завідувач кафедри банківських інвестицій ДВНЗ «КНЕУ імені В. Гетьмана»

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статье рассматриваются проблемы влияния экономической глобализации на активизацию инвестиционной деятельности, проведен анализ ринка иностранных

инвестиций в Украине, определены направления усовершенствования государственной политики привлечения иностранных инвестиций.

Ключевые слова: глобализация, глобальная экономика, инвестиционный процесс, иностранные инвестиций.

The article deals with the problems of economic globalization impact on investment activity intensification, analyses foreign investment market in Ukraine, as well as determines the ways of improving the state policy of foreign investment attraction.

Key words: globalization, global economy, investment process, foreign investment.

У статті розглядаються проблеми впливу економічної глобалізації на активізацію інвестиційної діяльності, проведено аналіз ринку іноземних інвестицій в Україні, визначені напрями вдосконалення державної політики залучення іноземних інвестицій.

Ключові слова: глобалізація, глобальна економіка, інвестиційний процес, іноземні інвестиції.

Економічний розвиток людства на межі XX-XXI ст. відбувається під знаком глобалізації. Зростають міжнародна торгівля та інвестиції, небачених досі масштабів досягла диверсифікація світових фінансових ринків і ринків робочої сили, відчутно зросла роль ТНК у світогосподарських процесах, загострилася глобальна конкуренція, з'явилися системи глобального менеджменту.

Витоки глобалізації припадають на XVI і XVII ст., коли стійке економічне зростання в Європі поєднувалося з успіхами у мореплавстві й географічними відкриттями. В результаті португальські та іспанські торговці поширили свій вплив по всьому світу та зайнялися колонізацією Америки. У XVII ст. голландська Ост-Індська компанія, що торгувала з багатьма азіатськими країнами, стала першою справжньою міжнаціональною компанією. У XIX ст. швидка індустріалізація призвела до зростання торгівлі й інвестицій між європейськими державами, їх колоніями і США. У цей період несправедлива торгівля з країнами, що розвивалися, мала характер імперіалістичної експлуатації. У першій половині XX ст. процеси

глобалізації були перервані двома світовими війнами і періодом економічного спаду, що їх розділяв.

Сучасна глобалізація виявляється суперечливим результатом довготривалого історичного розвитку людства. Економічні, соціально-політичні та культурні процеси набули об'єктивного характеру, отже, глобалізація означає те, що на перший план виходять інтереси світової співдружності у цілому, а також тих інститутів і організацій, які ці інтереси представляють і захищають.

Саме за таких умов виникає необхідність у дослідженні проблем впливу економічної глобалізації на активізацію інвестиційних процесів в Україні, провести аналіз ринку іноземних інвестицій в України та визначити напрями вдосконалення державної політики залучення іноземних інвестицій.

Нині проблеми залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації перебувають у центрі уваги науковців і політиків, обговорюються на міждержавних рівнях і міжнародними організаціями.

Провідними українськими науковими центрами – Інститутом світової економіки та міжнародних відносин, Інститутом економічного прогнозування НАН України, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Київським національним економічним університетом імені Вадима Гетьмана, а також іншими інститутами та окремими вченими робляться спроби системної оцінки політичних, економічних, соціальних, екологічних та інфраструктурних передумов і складових глобалізації та її впливу на інвестиційні процеси в країні.

Вітчизняні науковці Д. Лук'яненко, В. Чужиков, Б. Губський, О. Білорус [1, 2, 3, 4], С. Сокололенко [5] та інші у своїх роботах доводять, що головний глобальний конфлікт сучасності полягає в тому, що світ розділився, дезінтегрувався на частини, кожна з яких належить до різних ер: одна до постіндустріальної, друга – індустріальної, третя – доіндустріальної, якій притаманна відсталість і бідність. Крім того, в умовах глобалізації соціальні позиції держави виявилися підірваними. Громадянин кожної країни поступово перетворюється в «глобальну людину світу». Його соціальна доля вже не настільки жорстко пов'язується з його власною державою. Соціальний вибір людини стає глобальним за своїм характером. І це

підриває внутрішньодержавну солідарність громадян як основу буття сучасних націй-держав, роль яких дедалі слабшає.

Зокрема, у одній з перших робіт з проблем глобалізації, монографії «Національні економіки у глобальному конкурентному середовищі» (1997 р.) [6], Ю. Пахомов, Д. Лук'яненко та Б. Губський зазначають, що ефективний національний економічний розвиток можливий лише за умови безпосередньої участі країни у процесах транснаціоналізації та регіональної інтеграції. Власне, це стосується всіх країн, що претендують на довготривалий економічний успіх, хоча масштаби і форми транснаціональної й інтеграційної взаємодії окремих країн вочевидь різняться.

Варта уваги монографія «Економічна система глобалізму» (2003 р.) [7], у якій розглянуто ґенезу, характер, загрози та наслідки сучасного економічного глобалізму й акцентовано увагу на зрощуванні економічних інтересів країн-лідерів і глобальних корпорацій та феномені силової глобалізації стосовно решти країн світу. О. Білорус зазначає, що «глобалізація – це не тільки об'єктивний продукт технологічної ери... Це одночасно, ще й міжнародна стратегія і політика» [7, с. 170], котра протягом всього XX ст. була направлена на «розкриття» і освоєння ринків націй-держав на користь найбільш розвинених і конкурентоспроможних держав і їх глобальних корпорацій [7, с. 177].

Таким чином, можемо зробити висновок, що таке явище як глобалізація, варто розглядати з двох сторін: 1) позитивної – як процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації. Основним наслідком цього є світовий поділ праці, міграція капіталу в масштабах всієї планети, людських і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний, природний процес, якому притаманний системний характер, тобто охоплення всіх сфери життя; 2) негативної – як перемогу капіталу та інформаційної свободи над національними інтересами, у першу чергу, країн, що розвиваються.

Із розглядом сутності глобалізації варто виокремити її ключові фактори впливу на інвестиційний процес.

Наприклад, В. Кузнєцов у глобалізації виокремлює економіку, ідеологію, політику та соціум [8], В. Федотова називає інформаційний, економічний та технологічний фактори [9]. Д. Лук'яненко визначає політичні, економічні, соціальні, екологічні та науково-технологічні фактори глобалізації [10, с.97].

На нашу думку, кожен із зазначених факторів є важливим, проте ключовою є економічна глобалізація, яка характеризується виходом міжнародної економіки на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов та сфер людської життєдіяльності. Як зазначає Д. Лук'яненко, за умов сучасного безпрецедентного розширення і поглиблення інтернаціоналізації цілком можна говорити про формування глобальної економіки, хоча нині глобалізація виявляється процесом, ще не завершеним як геоекономічно, так і науково-технологічно й галузево-функціонально [4, с. 31].

Глобальна економіка проявляє себе не лише як нові продуктивні сили, виробничі відносини і спосіб господарювання, але й як домінантна система управління суспільством, політика і навіть ідеологія розвитку. До того ж, сутність економіки та основні її категорії (вартість, додана вартість, власність, прибуток, рентабельність тощо) змінюються під впливом інтелектуалізації виробництва, що охопила всі сфери життя суспільства.

Економічним аспектам глобалізації притаманні вільна торгівля, вільний рух капіталу, зниження податків на прибуток підприємств, простота переміщення галузей промисловості між різними державами на користь зменшення витрат праці й природних ресурсів. Крім того, розвинені країни та країни, що розвиваються, неухильно зближуються за рівнями заробітних плат, цін на товари і прибутковості підприємств. Зростає число і розмір злиття компаній усередині країн і на транснаціональному рівні, які супроводжуються радикальною реструктуризацією і зменшенням кількості зайнятої робочої сили, поширюється тенденція до аутсорсингу непрофільної діяльності компаній спеціалізованим компаніям. Особливе значення має аутсорсинг з розвинених країн до тих, що розвиваються, який призводить до скорочення зайнятості в розвинених країнах і зростання зайнятості і доходів у країнах, що розвиваються.

Економічні зміни глобального масштабу характеризуються домінуванням фінансового ринку над товарним. Гроші почали робити гроші на законних, фінансово-правових підставах. Але ще важливіше значення, ніж гроші, мають технології, які, зрощені з інформацією, можуть забезпечити виробництво нових товарів і послуг з меншою, ніж раніше, вартістю і створити нові унікальні продукти світового ринку. Унікальність і дешевина – це два найважливіші чинники входження у глобальну економіку.

Таким чином, глобальні проблеми мають яскраво виражений економічний аспект. Вони впливають на обсяги та ефективність іноземних інвестицій, а отже – на структуру відтворення та динаміку економічних процесів в країні.

Євроінтеграційний напрям розвитку української економіки, поступове входження у світову систему розподілу праці, налагодження нових коопераційних зв’язків між українськими підприємствами та їх закордонними партнерами актуалізують питання розвитку інвестиційного співробітництва України з іншими країнами світу. Підґрунтям цього є, з одного боку, нестача власних коштів (достатньо порівняти обсяги ВВП України та країн – основних інвестиційних партнерів України), з другого, – бажання економічно розвинених країн через інвестиції у відповідні галузі тих чи інших країн і з урахуванням взаємної зацікавленості створювати відповідні кооперовані виробничі системи й ринки. Відтак як для України, так і для країн-партнерів першочерговим завданням (крім забезпечення прибуткової діяльності) є збереження діючих та створення нових робочих місць.

Налагодження ефективних партнерських стосунків із країнами-інвесторами ґрунтується на комплексному врахуванні чинних законодавчих норм, кон'юнктурної ситуації, визначальних факторів стимулювання розвитку інвестиційної діяльності, основних напрямів і форм руху інвестиційного капіталу, існуючої зацікавленості й пріоритетності галузей та країн спрямування інвестицій.

Соціально-економічний розвиток обумовлений різношвидкісним нагромадженням капіталу у різних точках світу, що призводить до нерівномірного прогресу окремих елементів системи продуктивних сил та відносин економічної

власності в межах сфер та галузей національних економік країн, а також у масштабах світового господарства та його окремих регіонів. Загальна величина іноземного капіталу достатньо велика, що забезпечує гармонізацію інтересів розвинених країн і тих, що розвиваються, стійкий розвиток всієї глобальної системи, досягнення рівноваги між суспільством і природним середовищем, поглиблення поділу праці, більш ефективний розподіл ресурсів, їх використання у світовому масштабі та безпосередньо повинно супроводжуватися підвищенням продуктивності праці та життєвого рівня населення. Разом з тим, поглиблення глобалізаційного процесу і певний перехід розвинутих західних країн до розбудови сучасного суспільства викликали нерівномірність розвитку на регіональному, країновому і міжкраїновому рівнях, що проявляється у посиленні суперечностей і напруженості між суспільними прошарками і групами людей на регіональному, етнічному, клановому та ідеологічному підґрунті. За контекстом цього виникають очевидні, переважно кількісні, відмінності між «центром і регіоном», «північчю й півднем», «заходом і сходом» та якісними відмінностями, що характеризують дві сфери людської життєдіяльності: «зона життя», «зона роботи» [11, с.42-43].

Загалом, слід враховувати, що взаємодія різних країн світу породжує нові тенденції глобалізації економіки, основою яких є створення соціально орієнтованої ринкової економіки. Досягнення європейських стандартів у соціальній сфері: рівня доходу, добробуту структури споживання, зайнятості, фінансування соціальних проектів, мають не лише соціальне, але й економічне значення, оскільки від цього залежить можливість доступу на європейський ринок праці, включення до ринку товарів і послуг, розвиток гуманітарного й інтелектуального капіталів, формування широкого середнього класу, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності і включення в глобальну економічну систему.

Як свідчить досвід Польщі, іноземні інвестиції впливають як на поліпшення кількісних ефектів у національній економіці (збільшення експорту, зниження рівня інфляції, зростання внутрішніх інвестицій), так і на виникнення на підприємствах низки якісних ефектів (підвищення кваліфікації, рівня менеджменту, знання іноземних мов тощо). Значні вкладення у розвиток соціальної сфери сприяють

розвитку людських ресурсів, зниженню ризику бідності, зменшенню соціальної поляризації у суспільстві, зростанню суспільного попиту, що сприяє економічному зростанню і соціальній стабільності. Так, країни Європейського Союзу мають високі показники людського розвитку – 12 з 15 країн-членів першої двадцятки, і країна з найнижчим його рівнем – Португалія – посідає 28 місце у світі. Україна за цим показником значно відстає і посідає 77 місце порівняно з країнами Євросоюзу [4, с.501-505].

З початку 1980-х років прямі іноземні інвестиції стали найважливішою відмінною рисою сучасного світового господарства і міжнародних економічних відносин. Сучасні міжнародні інвестиції характеризуються різною інституційною природою, видами та формами, методами й інструментами регулювання на національному, міжнародному й наднаціональному рівнях, багатоплановими мотиваціями інвесторів і реципієнтів. Взагалі вперше видатки на соціальний сектор з'явилися в бюджеті Світового банку (і його структурах МБРР і Міжнародної асоціації розвитку) в 1994 фінансовому році і становили відповідно 130 і 20,6 млн дол. США. Країнам Європи і Середньої Азії було надано 10,9 млн дол. У 1995 р. обсяг позик на соціальні витрати досяг 596,5 млн дол. (МБРР) і 51 млн дол. (МАР). Країнам Європи і Середньої Азії надали кредитів для підтримання соціальної сфери майже у 12 разів більше, ніж попереднього року – 127,5 млн дол. США. [12].

Аналіз впливу прямих іноземних інвестицій в різних країнах світу на добробут окремих груп населення виявляє наступне:

- виграють: а) іноземні фірми-інвестори; б) робітники приймаючої країни (робочі місця); в) населення приймаючої країни від можливого збільшення соціальних послуг за рахунок податків на доходи від прямих іноземних інвестицій;
- програють: а) робітники країни-інвестора, оскільки прямі іноземні інвестиції означають експорт робочих місць; б) конкуруючі фірми приймаючої країни; в) платники податків країни-інвестора, оскільки прибутки ТНК складніше оподатковувати і уряди або перекладають недоодержану суму податкових надходжень на інших платників, або скорочують фінансовані за рахунок бюджету соціальні програми;

- країна-інвестор у цілому має переваги, оскільки вигоди для інвесторів більші, ніж витрати робочих місць для інших категорій осіб у країні базування;
- приймаюча країна також у цілому має переваги, тому що виграш для робітників та інших категорій осіб більший, ніж втрати для інвесторів приймаючої країни, змушених конкурувати з фірмами, що мають технологічні, управлінські й інші переваги.

За даними Держкомстату, до 2008 року обсяг інвестицій в основний капітал щороку збільшувався. У 2008 році намітилася тенденція до зменшення обсягу зазначених інвестицій, зокрема, за підсумками року їх обсяг становив 97,4 відсотка обсягу за попередній період. У кризовому 2009 році обсяг інвестицій в основний капітал становив лише 58,5 відсотка обсягу за попередній рік, рис. 1.

На низьку інвестиційну активність у 2008-2009 роках вплинули глобалізаційні процеси, зокрема, світова фінансово-економічна криза.

Динаміка обсягу залучення прямих іноземних інвестицій також не є сталою. Починаючи з 2007 року в Україні спостерігається зниження темпів зростання прямих іноземних інвестицій, що призвело до погіршення міжнародної інвестиційної позиції України. Так, за даними Національного банку, вартість зовнішніх фінансових пасивів України на початок 2008 року перевищувала вартість активів на 26,7 млрд. доларів США, а станом на початок 2010 року зазначений показник становив 39,8 млрд. доларів США.

За підрахунками Європейського банку реконструкції та розвитку, кумулятивний показник обсягу прямих іноземних інвестицій в Україні на початок 2010 року становив 1000 доларів США на душу населення, тоді як у Чехії – 7418 доларів США, Болгарії – 6226, Казахстані – 3706, Польщі – 3155, Румунії – 2350 доларів США [14].

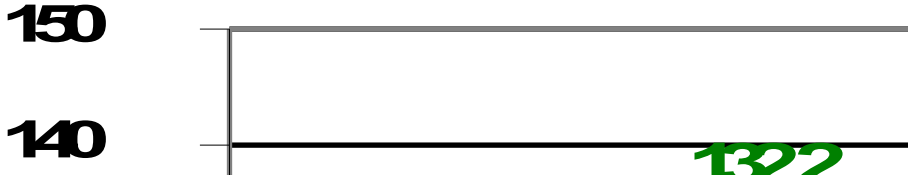

Джерело: складено автором самостійно за даними [13].

Рис. 1. Темпи зростання (зниження) інвестицій в основний капітал, у відсотках до відповідного періоду попереднього року

За даними Держкомстату, у І півріччі 2010р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 1782,8 млн. дол. США прямих інвестицій, що становить 66% від надходжень І півріччя попереднього року. З країн ЄС надійшло 1179,0 млн. дол. США (66,1% загального обсягу), з країн СНД — 418,7 млн. дол. США (23,5%), з інших країн світу – 185,1 млн. дол. США (10,4%). У той же час капітал нерезидентів зменшився на 534 млн. дол. США.

Приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, утрат, курсової різниці тощо, за І півріччя 2010р. становив 495,8 млн. дол. США, що складає 21% від рівня відповідного періоду попереднього року.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, унесених в Україну, станом на 1 липня 2010р. склав 40402,1 млн. дол. США, що лише на 0,9% більше обсягів інвестицій на початок 2010р., рис. 2.

Джерело: складено автором самостійно за даними [15].

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну

Галузева структура прямих іноземних інвестицій також не є оптимальною. За даними Держкомстату, станом на 01.07.2010р. обсяг прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування) в промисловість становив усього 32,3% обсягу всіх вкладень іноземних інвесторів (13027,6 млн. дол. США), що майже дорівнює обсягу вкладень у фінансовий сектор (13010,4 млн. дол. США, або 32,2%). Друге місце за обсягом вкладень розділили діяльність з торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів, предметів особистого вжитку (4378,4 млн. дол. США, або 10,8%) і операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям (4285,9 млн. дол. США, або 10,6%). Третю позицію займає будівництво із часткою вкладень 5,5% (2228,2 млн. дол. США). У діяльність з транспорту та зв'язку інвестовано 1623,7 млн. дол. США, що становить 4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Сільське господарство інвестується незначною мірою – 751,8 млн. дол. США (1,9%) [15].

Несприятливий бізнес-клімат є одним з основних чинників, що негативно впливають на обсяг надходження інвестицій. За результатами рейтингової оцінки, проведеної Всесвітнім банком, Україна займає 142 позицію із 183 країн світу. У зв'язку з фінансово-економічною кризою істотно зменшилися внутрішні джерела надходження інвестицій, а міжнародні фінансові ресурси стали практично

недоступними. Через несприятливий інвестиційний імідж країна менш приваблива для міжнародного капіталу в посткризовий період.

Як бачимо, у сучасних умовах очікувати великого припливу іноземного капіталу в Україну не доводиться, бо інвестиційний клімат залишається несприятливим. Основними перешкодами для іноземних інвестицій в Україну є: нестабільне та надмірне державне регулювання; нечітка правова система; мінливість економічного середовища; корупція; великий податковий тягар; проблеми щодо встановлення чітких прав власності; низький рівень доходів громадян; труднощі в спілкуванні з урядом та приватизаційними органами; мінливість політичного середовища; відсутність матеріальної інфраструктури; проблеми виходу на внутрішній та зовнішній ринки та інші.

У зв'язку з цим, велике значення має вдосконалення процесу формування інвестиційної політики держави, що може активізувати залучення іноземних інвестицій у національній економіці у складних глобалізаційних умовах.

На нашу думку, для подальшої активізації іноземного інвестування державі необхідно насамперед розв'язати проблеми макроекономічної стабільності та активізувати дію комплексу важелів регулювання інвестиційної діяльності через: створення нормативно-правових та соціально-економічних основ збільшення необхідних обсягів іноземних інвестицій; дотримання визначених пріоритетів у розвитку національної економіки; формування ефективного механізму публічного контролю за їх виконанням; контроль та інструменти регулювання галузевого розподілу іноземних інвестицій; зважену та обґрунтовану політику щодо встановлення податкових пільг та ін.

Література

1. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; за ред. О.Г.Білоруса. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.

2. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку. Монографія: У 2 т. /За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – т.1-810 с., т.2- 590 с.

3. Економічна інтеграція та глобальні проблеми сучасності. Навчально-

методичний посібник / За ред. д.е.н., проф. Д.Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2005.

4. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія. За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, В.І. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2007. – 544 с.

5. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – 568с.

6. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М.Пахомов, Д.Г.Лук'яненко, Б.В.Губський та ін. – К.: Україна, 1997. – 237 с.

7. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. – К.: КНЕУ, 2003. – 357 с.

8. Кузнєцов В. «Золотой Миллиард» и остальное человчество. // www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/55574.htm

9. Меняющийся мир и глобализация. Федотова В. Г. http://www.knogg.net/2004_003.htm

10. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2005. – 206 с.

11. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки і сучасний стан. / Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власик О.С. та ін. – К.: 2002 – 110 с.

12. Ukraine: Poverty Update, World Bank Report No. 39887 - UA, June 2007. (Оновлений звіт про бідність в Україні. Звіт Світового банку № 39887-UA, червень 2007 р.).

13. Основні показники соціально-економічного розвитку України за 2009 р. / Статистична інформація Державного комітету статистики України / [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.ukrstat.gov.ua>

14. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. N 1900-р / [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

15. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у І півріччі 2010 року / Експрес-випуск Державного комітету статистики України № 194 від 16.08.2010р. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК [167.1:336.71(477)]:336 ”4”

О.М. Момот,
доцент кафедри грошового обігу і кредиту ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ТА ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

В статье рассмотрены традиционные проблемы банковской деятельности в Украине, их классификацию. Исследованы изменения и актуальность основных проблем на протяжении 2008 – 2010 годов, а также влияние на них финансового кризиса.

Ключевые слова: финансовый кризис, проблемы банковской деятельности, риск, риск-менеджмент, ликвидность.

The traditional problems of bank activity in Ukraine and their classification are considered in the article. Changes and actuality of basic problems are investigated during 2008 – 2010 and also how financial crisis was influenced on them.

Key words: financial crisis, problems of bank activity, risk, risk-management, liquidity.

У статті розглянуто традиційні проблеми банківської діяльності в Україні, їх класифікацію. Досліджено зміни та актуальність основних проблем протягом 2008 – 2010 років та вплив на них фінансової кризи.

Ключові слова: фінансова криза, проблеми банківської діяльності, ризик, ризик-менеджмент, ліквідність.

Функціонування світової фінансової системи супроводжується процесами глобалізації та інтернаціоналізації, які стали реаліями сьогодення. З часу проголошення незалежності України банківська система стала домінуючою ланкою фінансово-кредитної системи країни [7]. За таких умов постає необхідність перегляду та вдосконалення кількісного та якісного надання банківських послуг, механізму їх здійснення, реалізації системи ризик-менеджменту у банках тощо. В той же час світова економіка в цілому та українська зокрема переживають наслідки

фінансової кризи. І з цієї позиції важливим є ідентифікація та класифікація проблем банківської діяльності післякризивого періоду.

Питання становлення, формування і розвитку банківської системи України, аналізу проблем банківської діяльності розглядалися у працях І. Аванесової, О. Барановского, О. Васюренка, О. Дзюблюка, Т. Клименка, І. Лютого, В. Міщенка, В. Стельмаха, С. Шумської та інших науковців. У той же час аналіз і класифікація проблем банківської діяльності, які виникли в період 2008-2010 років потребують додаткових досліджень.

Метою даної статті є виявлення проблем банківської діяльності в післякризовий період шляхом аналізу змін, що відбулися в банківській системі України в період 2008-2010 років.

Розглядаючи проблеми банківської діяльності з точки зору їх класифікації, вартим уваги є підхід А. Тодосейчука, який виділяє дві групи проблем банків: зовнішні та внутрішні [6].

До зовнішніх проблем, які були характерні для комерційних банків до кінця 2008 року необхідно віднести наступні:

загально економічна ситуація в країні;

нераціональна територіальна структура банків;

територіальна нерівномірність банківської системи;

локальний характер банківських ринків;

високий рівень конкуренції (через необґрунтовану кількість банківських установ);

рівень довіри до банківської системи тощо.

Внутрішні проблеми:

низький рівень капіталізації;

висока концентрація капіталу у групі найбільших банків (лише 20 із 195 комерційних банків формують 99% портфеля кредитів і депозитів);

проблеми ліквідності;

проблема надійності і забезпеченості виданих кредитів;

недооцінка рівня ризик-менеджменту;

низький рівень якості оцінки кредоспроможності позичальників;

проблема банківської таємниці;

незадовільна якість персоналу;

недостатня якість продуктових лінійок банків;

малоефективне довгострокове кредитування економіки та населення;

низька якість обслуговування клієнтів (у т.ч. дистанційного обслуговування);

впровадження новітніх інформаційних технологій тощо.

Вищенаведені переліки проблем банківської діяльності були актуальними для банківської системи в 2000-2008 роках. З'ясуємо їх актуальність сьогодні.

По-перше, зовнішні проблеми. За період незалежності української держави, яка б в Україні загальноекономічна ситуація не була – завжди вона не влаштовує ні суб`єктів господарювання в цілому, ні банки зокрема. Щодо кількості банків, як характеристики рівня конкуренції, то в період кризи можна констатувати зниження їх кількості. Так, з 1.01.2008 по 1.11.2010 рр. кількість банків знизилась з 198 до 195. За це й же період виключено з Державного реєстру банків 18 установ [3]. Також криза багатьом банкам допомогла розібратися і з проблемою нераціональної територіальної структури – багато банків закрили збиткові та нерентабельні відділення. А з рівнем довіри до банків складається досить цікава ситуація. З одного боку, клієнти банків налякані наслідками кризи, а з іншого – за даними Національного банку України строкові кошти населення на рахунках у банках з 1.01.2008 року по 1.11.2010 зросли з 125,6 до 198,0 млрд. грн. [3].

По-друге, внутрішні проблеми. Низький рівень капіталізації банків – знову ж таки кризи сприяла підвищенню рівня капіталізації. З 1.01.2008 року по 1.11.2010 року регулятивний капітал банківської системи України зріс з 72,3 до 153,9 млрд. грн. [3]. Тут варто відзначити дві причини зростання капіталів банків: з одного боку, НБУ змушував банки підвищувати рівень капіталізації як запобіжний захід в кризових умовах, а з іншого – іноземні власники змушені були вливати капітали в свої українські «доньки» додаткові кошти для покриття збитків і для недопущення введення тимчасової адміністрації.

Проблема ліквідності. Згідно з Постановою Національного банку України № 368, ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання позичок, інші витрати) [4]. Так як, банківська діяльність піддається ризику ліквідності [ризик ліквідності – ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат [4]], то банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання усіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів [2]. У кінці 2008 року – в першій половині 2009 року банківська система в цілому та кожний банк окремо саме й наразилися на ризик ліквідності – не видавалися кошти з рахунків, затримувалися платежі тощо. Одним із позитивних наслідків цього періоду кризи можна назвати появу у багатьох банків інтегрованих банківських послуг. Наприклад, ПАТ «УкрСиббанк» запровадив депозит «Активні гроші», який MasterCard назвав «Кращим картковим продуктом 2008», ПАТ КБ «Правекс-Банк» – картковий продукт «Вільні гроші», АТ «Дельта Банк» – картковий продукт «Чарівний гаманець» тощо. Але з кінця 2009 року темпи зростання коштів на депозитних рахунках клієнтів банків засвідчили не лише вирішення цієї проблеми, а й породження нової – для багатьох банків в 2010 році актуальною стала проблема необґрунтовано високого рівня ліквідності. Тому, на нашу думку, в сучасних умовах доцільно говорити про проблему низького рівня управління ліквідністю та ризиком ліквідності банків.

Важливо також зазначити, що повністю вирішити проблему зайвої ліквідності шляхом зниження відсоткових ставок на депозити та залишки коштів на поточних рахунках неможливо. Тому що чим ближче відсоткові ставки по строкових депозитах наближаються до рівня інфляції (за даними Державного комітету статистики України за 10 місяців 2010 року індекс інфляції склав 107,9 % [1]), тим менше підстав у клієнтів банків взагалі розміщувати кошти на рахунках і тим більша сума готівки знаходиться поза банками. Це в свою чергу може додатково сприяти розкручуванню інфляційної спіралі.

Одним із способів вирішення проблеми надмірного рівня ліквідності можуть стати довгострокові (3-10 років) депозитні продукти банків. А це в свою чергу може стати основою формування довгострокових пасивів і нарешті зрушить з місця ринок іпотеки та відновить довгострокові іпотечні програми банків.

Багато науковців і практиків однією з причин фінансової кризи в Україні називають неадекватність і низький рівень якості процедур оцінки кредитоспроможності позичальників банків, а також недостатня увага до ризик-менеджменту. Це стосується як організації ризик-менеджменту як виду діяльності, так і самих процедур. Зокрема багато банків в кризові роки з організаційної точки зору перешли від ризик-менеджмент з чистими функціями бек-офису до ризик-менеджменту, який частково виконує функції бек- і мідл-офису, а відносини з фронт-офісом почали будувати на контролі поведінкових характеристик відкритих ризикових позицій. Серед основних напрямів подальшого удосконалення управління ризиками необхідно виділити:

впровадження методів, що забезпечують адекватну оцінку ризиків;

вдосконалення процесів і інформаційних технологій управління ризиками;

поліпшення стану організаційно-функціональної моделі ризик-менеджменту;

поліпшення комунікацій, інформативності внутрішньої і зовнішньої звітності по ризиках;

створення Єдиної корпоративної системи управління ризиками;

розробка і розвиток внутрішньобанківської інфраструктури ризик-менеджменту;

інтегрування ризик-менеджменту в систему стратегічного управління.

Для виконання системою оцінки та управління ризиками функції недопущення впливу кризових явищ на стабільність банківської установи, основні зусилля необхідно направити на побудову інтегрованої системи управління ризиками, що базується на сучасних технологіях і дозволяє здійснювати своєчасну ідентифікацію, адекватну оцінку, якісний аналіз і ефективний контроль ризиків, а також такої, що дозволяє приймати бізнес-рішення на основі співвідношення ризик/прибутковість. Основним висновком фінансової кризи є – необхідність активно розвивати культуру управління ризиками, пріоритетними завдання якої буде забезпечення безперервності бізнесу і мінімізація втрат [5].

Наступна проблема, яка стосується як ризик-менеджменту, так і будь-якої іншої діяльності банку – це якість персоналу. Криза суттєво «посприяла» зменшенню кількості банківських працівників в Україні, але, з іншого боку – завдяки кризі банки припинили трудові відносини з тисячами «неякісних» банківських працівників. Основними напрямками подальшої роботи банків по підвищенню якості персоналу повинні стати:

запровадження сучасних систем відбору кадрів;

систематична атестація працівників усіх рівнів;

проведення комплексних програмам навчання банкірів (в т.ч. розвиток комунікативних навичок і вмінь активних продажів банківських продуктів);

матеріальне стимулювання безперервного росту професійно-кваліфікаційного рівня працівника тощо.

Серед нових проблем банківського сьогодення, які з'явилися разом із фінансовою кризою, варто виділити таку проблему, як поява та розвиток колекторських служб, які, з одного боку сприяють поверненню банківських кредитів, але з іншого – завдають серйозної шкоди іміджу банків через непрофесійне, а часто неадекватне спілкування з клієнтами банку. Ще одна нова сучасна складність – це стрес-тести та додаткові аудиторські перевірки, які потребують від банків для своєї реалізації не тільки високоякісних працівників, а й збільшення кількості працюючих в головних офісах банків.

З наведеного вище можна однозначно констатувати, що світова фінансова криза кінця 2008 – 2010 років загострила більшість традиційних проблем банківської діяльності, але в той же час сприяла вирішенню частини з них.

Література

Індекси споживчих цін (індекс інфляції) : [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

Міщенко В. І. Ліквідність банківської системи України / В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін. : науково-аналітичні матеріали ; вип. 12 – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2008. – 180 с.

Основні показники діяльності банків України : [Електронний ресурс] / за даними Національного банку України // Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm.

Постанова НБУ від 28.08.2001 № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.bank.gov.ua.

Сучасні проблеми банківського ризик-менеджменту та напрямки його розв'язання : [Електронний ресурс] / Х. М. Дєрмєнжи // Режим доступу : http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?p=652.

Сучасні проблеми, що виникають в діяльності комерційних банків, та шляхи їх вирішення : [Електронний ресурс] / Д. О. Гриненко, А. С. Тодосейчук // Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_DNI_2009/Economics/43412.doc.htm

Ткаченко Ю. О. Вдосконалення розвитку і управління банківською діяльністю в регіоні : дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Ткаченко Юрій Олегович – К., 2006. – 192 с.

УДК 330.322.16:628 (477)

Диба М.І.,
професор, доктор економічних наук (Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана)
Нагорна О.В.,
асистент кафедри банківських інвестицій (Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана)

КОНЦЕСІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО

В статье исследуются перспективы применения концессии в коммунальном хозяйстве, проанализувано современное состояние и проблемы развития коммунального хозяйства, определенно характерные особенности концессии в коммунальном хозяйстве, рассмотрена сущность и классификация концессий.

Ключевые слова: концессия, концессионный договор, коммунальное хозяйство, отрасли коммунального хозяйства

In article prospects of application of concession in municipal services, проанализувано a current state and problems of development of municipal services, definitely prominent features of concession in municipal services are investigated, the essence and classification of concessions is considered.

Keywords: concession, the concession contract, municipal services, municipal services branches

У статті досліджуються перспективи застосування концесії в комунальному господарстві, проаналізувано сучасний стан і проблеми розвитку комунального господарства, визначено характерні особливості концесії в комунальному господарстві, розглянуто сутність та класифікацію концесій.

Ключові слова: концесія, концесійний договір, комунальне господарство, галузі комунального господарства

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

В сучасних українських реаліях система комунального господарства є однієї з найбільш проблемних галузей економіки: моральний та фізичний знос основних фондів в цьому секторі складає майже 50%, але попри все даний сектор економіки являється одним з найбільш перспективних галузей для вкладання коштів.

Передумовами, які сприяють залученню інвестицій в комунальне господарства є:

- природна монополія галузі. На сьогоднішній день це як правило підприємства інфраструктурного забезпечення комунальними послугами (теплопостачання, електропостачання, водовідведення (каналізація), водопостачання), які вкрай необхідні споживачу.

- надходження певної частини стабільних доходів та чітка послідовність процесів виробництва, передачі і споживання послуг;

- комунальні підприємства мають значний потенціал для зниження затрат на виробництво послуг і передусім за рахунок упровадження ресурсозберігаючих технологій, ефективного управління та використання ресурсів.

Залучення інвестицій в комунальне господарство є необхідним для його ефективного функціонування та розвитку. Одним зі шляхів такого залучення приватних інвестицій у розвиток комунального господарства є концесія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, та виділення невирішених раніше питань.

За останні роки питання щодо залучення приватного капіталу в комунальний сектор викликає значний інтерес серед багатьох українських та зарубіжних науковців, особливо це стосується використання концесії як форми поєднання бізнесу та держави в комунальному секторі. Український та зарубіжний досвід

застосування концесій безпосередньо в комунальному господарстві розглянуто у працях Гайко Є.Ю [1], Глух М.В.[2], Усенко Ю.Ю.[3] .

Не дивлячись на все розмаїття робіт у вітчизняній науковій літературі мало приділяється уваги визначенню сутності та особливостям застосування концесій в комунальному господарстві.

Формування цілей статті (постановка завдань).

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності застосування концесій в комунальному господарстві, її основних переваг та особливостей використання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання стосовно успішного функціонування комунального господарства нині постає дуже гостро, розвиток якого багато в чому залежить від фінансування цієї галузі. Нині фінансування здійснюється тільки в основному з двох основних джерел: платежів населення та бюджетних коштів. Але в умовах економічної кризи навіть роль державних інвестицій не є вагомою, про що і свідчить занепад даної галузі. Держава вже не в змозі самостійно упоратись з задачею модернізації та технічного відновлення комунального господарства.

Тому в сучасних умовах створення механізмів стійкого довгострокового фінансування галузей комунального господарства можливе лише за рахунок залучення приватного сектору, а найкращою формою його реалізації є концесія. див. рис. 1

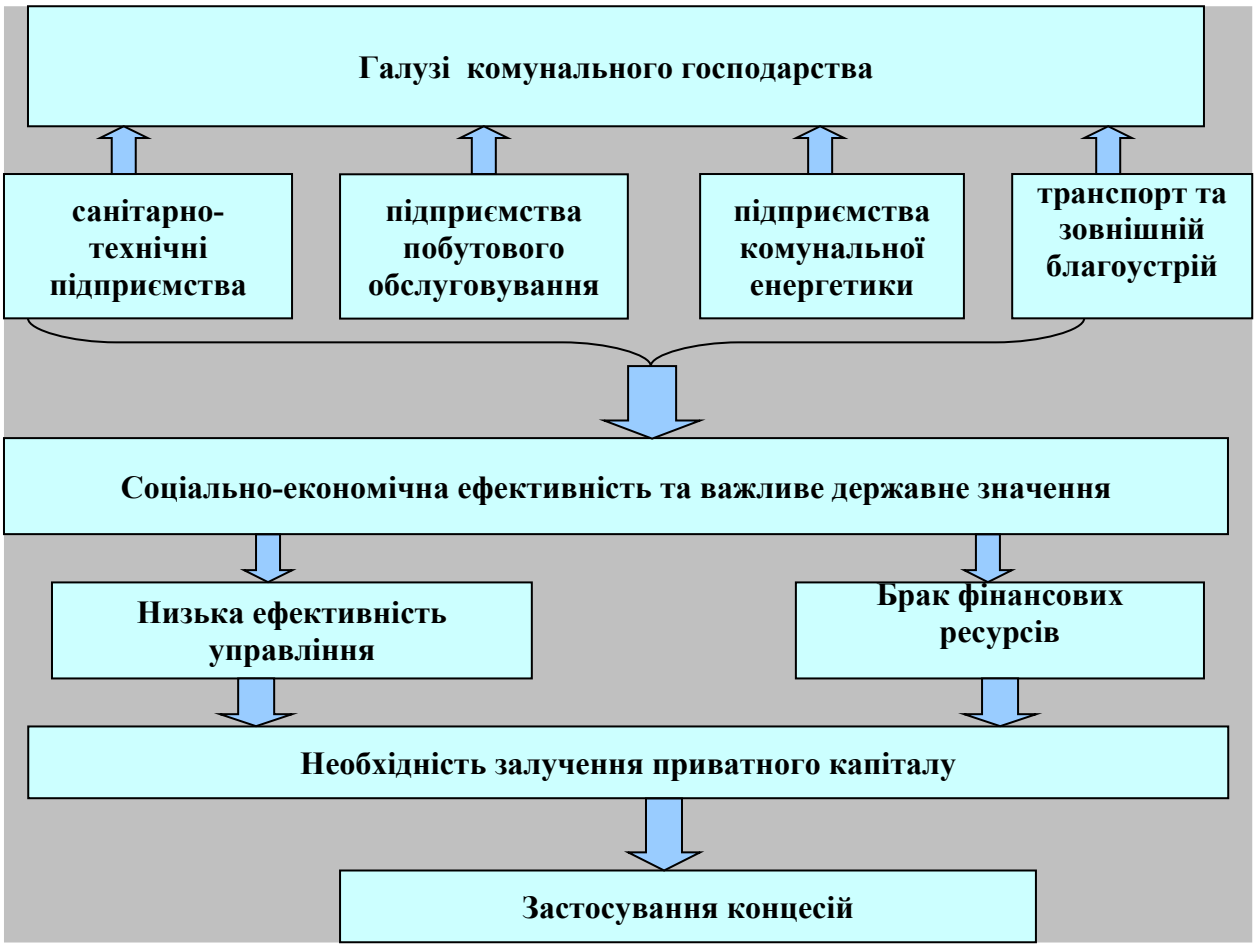

*Складено автором самостійно

Рис 1. Застосування концесії в галузях комунального господарства

Слід відмітити, що під концесією розуміють передання об'єкту державної чи муніципальної власності для будівництва, модернізації, реконструкції, експлуатації, управління, обслуговування та на визначених, закріплених у договорі умовах і відповідно до концесійного законодавства.

В науковій літературі існують різні трактування концесії, спільними рисами яких є:

- предмет концесії;
- ціль концесії;
- один із суб'єктів – держава в особі різних органів влади;
- договір концесії;
- поворотність предмету концесії;
- платність концесії.

Слід відмітити, що концесійний договір - є найбільш сучасною формою сьогодення. Відповідно договору концесії приватний оператор отримує у володіння державні чи муніципальні об'єкти з ціллю надання послуг. Важливим моментом договору концесії являється прийняття концесіонером на себе фінансових обов'язків з інвестування. Вочевидь, що інтерес бізнесу до подібних контрактів можливий тільки у тому випадку, якщо вони з прийнятними ризиками дозволяють забезпечити необхідну норму дохідності на вкладений капітал. Тому концесійні договори повинні бути достатньо довготривалими для забезпечення повернення вкладених інвестицій.

Цінність концесійних договорів для будь-якої держави очевидна – це можливість перекласти на приватного інвестора фінансове навантаження чи його частину по виконанню державних функцій чи відповідних ризиків. Концесійна форма відносин має світову тривалу історію. В розвитку концесійних відносин умовно можна виділити 3 етапи, що докладно проілюстровано в табл. 1.

Таблиця 1

Етапи світових концесійних відносин *

I ЕТАП	Продовжувався з раннього Середньовіччя до відкриття Америки, його характерна риса - передання Королівських земель у володіння та використання.
II ЕТАП	Період пов'язаний з діяльністю таких компаній, як The East India company, The Hudson Bay company, які мають великі повноваження, вони здійснювали управління колоніальними територіями. В період полонізму концесії фактично являлись формою економічної експлуатації країн, що розвиваються і характеризувались нерівністю прав концесіонера і концесіодавцем. Під час звільнення від колоніальної залежності більшість концесій або лібералізовані, або підтягались ретельному перегляду. Період колоніалізму надав поняттю "концесія" негативні риси.
III ЕТАП	На сучасному етапі концесійні відносини закріплюються на договірній основі і в цьому випадку пропонується поєднання прав та обов'язків концесіонера та концесіодавця.

Концесійні угоди у сучасному розумінні вперше з'явились в Європі, спочатку у Франції, потім в Німеччині, Італії, Великобританії та інших європейських країнах притаманні у сфері місцевого комунального господарства, а потім і у відношенні інших об'єктів.

У Великобританії на сьогоднішній день діє більш ніж 450 проектів при цьому частина цих проектів реалізується за рахунок концесійного механізму. У сучасному світовому господарстві концесійні угоди поширились у країнах світу. [4]

В Україні концесія розпочала свою діяльність в 1998 році, саме тоді центральна влада припинила дотації об'єктам інфраструктури і комунальна сфера розпочала розглядатись як об'єкт вкладання коштів приватними інвесторами. Перша концесія в Україні була надана в 1999 році на автодорогу Львів-Краковець. Безпосередньо в комунальному господарстві України перші концесії виникли наприкінці 2002 року, так дали згоду на передачу прав на керування цілісними майновими комплексами комунальних підприємств: Виробничо-технологічне підприємство "Вода", "Харківкомуночиствод" і "Харківські теплові мережі", ОКП Компанія "Луганськвода", МКП "Артемівськтепломережа" та інші.

На наш погляд, така зацікавленість бізнесу в концесіях проявляється в тому, що концесіонер:

- отримує в довготривале володіння та використання державні активи, які йому не належать, часто на пільгових умовах плати за концесію;
- здійснюючи інвестиції, мають гарантії їх повернення, так як держава як партнер концесіонера, бере на себе певні ризики по забезпеченню мінімального рівня рентабельності;
- маючи свободу у господарюванні, може за рахунок підвищення продуктивності праці, нововведень збільшити загальну прибутковість бізнесу в період дії терміну концесії;
- за рахунок партнерства з державою отримує гарантійний ринок збуту для продукції, яка реалізується на основі концесії.

Таким чином, саме концесійна форма залучення капіталу являється найбільш ефективною при реалізації довгострокових проектів в комунальному господарстві.

Характерною рисою діяльності концесійного підприємства в комунальній сфері умовно можна поділити на три періоди:

1) на протязі першого періоду концесіонер має витрати і не має можливості виплачувати які-небудь дивіденди; він вкладає капітал в основні фонди, які в майбутньому йому принесуть прибуток;

2) в другому періоду він повертає вкладені інвестиції з отриманим відсотком на вкладений капітал, розраховується з кредитами;

3) третій період характеризується тим, що концесіонер, повернув кошти з відсотками і розрахувавшись повністю з кредиторами, починає отримувати чистий прибуток та використовувати його (після виплати податків).

Роль держави при цьому не зменшується, а просто стає іншою, більш багатогранною, яка поєднує в собі різні фінансові інструменти та механізми державного впливу на економіку, а також диференційного підходу до різних фінансових проблем. Використовуючи концесії, держава створює привабливі умови для підприємництва, сприятливий інвестиційний клімат при проведені контролю якості. А об'єктом особливої уваги держави являються фінансові показники діяльності концесіонера, такі як доходи, ціни, витрати. Важливою для держави постає задача соціальної справедливості розподілу суспільних благ в умовах стягування плати за їх використання.

Розглянемо класифікацію концесії, яка може бути використана в комунальному господарстві:

- Будівництво, управління, передання. (Built,Operate and transfer, BOT). Концесіонер здійснює будівництво та експлуатацію об'єкта протягом концесійного строку. Концесіонер має право використовувати об'єкт, який в разі закінчення терміну договору повертається державі.

- Будівництво, передання, управління. (Built, Transfer and Operate BTO). Концесіонер зводить об'єкт і одразу після завершення передає його в державну власність. Після цього концесіонер у відповідності з угодою наділяється правом використання об'єкту.

- Браунфілд – контракт (Brawnfield contract) – предметом концесії виступає діяльність розширення, відновлення, реконструкції існуючого об'єкта. Нове будівництво не передбачається.

- Будівництво, володіння, управління (Built, Own, Operate, BOO) чи грінфілд-проект. (Greenfield project). Концесіонер зводить новий об'єкт, отримує на нього право власності і здійснює управління ним протягом необмеженого строку. Приводом для розірвання контракту може стати тільки управління об'єктом неналежним чином, с недотриманням інтересів кінцевих споживачів.

- Будівництво, володіння, управління, передання. (Built, Own, Operate and Transfer, BOOT) Різноманітність попереднього типу концесій. В даному випадку, в разі закінчення обумовленого в угоді строку, об'єкт передається державі. Протягом контрактного терміну концесіонер здійснює володіння та розпорядження об'єктом.[5]

- Модернізація, володіння, передання. (Rehabilitate, Own, Operate, ROT). Даний механізм пропонує передачу існуючого об'єкту інфраструктури, який знаходиться в державній власності, в приватні руки на умовах здійснення модернізації даного об'єкту з наступною експлуатацією та поверненням у власність держави.

- Модернізація, володіння, передання. (Rehabilitate, Own, Operate, Transfer, ROOT). Концесіонер модернізує переданий йому в тимчасове володіння та управління об'єкт, який по завершенню строку договору повертається державі.

Також треба відмітити, що концесія як форма партнерства має і певні недоліки: довготривалі строки співпраці, чітко фіксовані умови угоди несуть в собі ризик негнучкості відносин держави та бізнесу. Враховуючи, що ринкова економіка постійно динамічно змінюється це може призвести до недоотримання потрібних результатів усіма учасниками партнерства. У той самий час, нечіткість існуючих умов концесійної угоди може викликати фінансові зловживання, як зі сторони концесіонера, так і зі сторони уповноважених державних органів.

Важливою частиною будь-якого концесійного договору є розподіл ризиків між державою та приватним інвестором. Розподіл ризиків повинно включатись в загальні умови концесійного контракту та складати його економічну основу. При передачі об'єктів у концесію виникають певні такі ризики, які також притаманні комунальному господарству:

- політичні ризики - зміна законодавства;

- бізнес-ризики – ризики пов'язані з підвищенням цін на обладнання, матеріали, кредити, форс-мажорні обставини;

- суспільні ризики – ризики пов'язані з протестами населення, суспільних та міжнародних організацій.

- непередбачені ризики – ризики пов'язані з діяльністю концесіонера (розорення, банкрутство, злиття компаній тощо) та непередбачені наслідки діяльності концесіонера (перепрофілювання підприємства, підвищення плати, розорення тощо).[6]

- інші.

Ці ризики, зачіпаючи одного партнера, впливають як на реалізацію самого проекту в комунальному господарстві так і на всіх учасників договірних відносин. Тому, партнери завжди зацікавлені в мінімізації ризиків, які є перепоною успішної реалізації проектів.

Отже, світовий досвід показав, що концесія є одним з найбільш ефективних форм договірних відносин між приватним сектором та державою, яка дозволяє вирішити різноманітні проблеми у сфері комунального господарства, його модернізації та технічного переоснащення в умовах фінансових обмежень. На основі проведеного комплексного аналізу, слід зрозуміти, що інвестиції спрямовані в цю монопольну галузь мають безліч переваг для приватного сектора, але попри все несуть в собі певні загрози та ризики.

Література

1. Глух М.В. Економіко-правовий механізм фінансування комунального господарства // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. – 2003. – № 4 (22). – С. 169–174.

2. Гайко Є.Ю. Комплексна методика оцінки економічної ефективності концесійних проектів у сфері комунальної інфраструктури/ Є.Ю. Гайко // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып. 78. Серия: Экономические науки. - К.: Техніка, 2007. - С.54-63.

3. Ю. Ю. Усенко. Привлечение частного сектора в отрасль комунального хазяйства. Науч – техн. Сб. Выпуск № 70. Серия: экономические науки. – К.: Техніка, 2006.- С.212-215.

4. Точицкая И., Неуманн А. Партнерство государственного и частного секторов/ [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www. reserch.by.

5. Олександр Длугопольський. "Державний сектор" Versus "Приватний сектор" синергія ефективності через державно-приватне партнерство.//Світ фінансів – 2010 - №1- с. 74-93.

6. Риски бизнеса в частно-государственном партнерстве / Национальный доклад, руководитель авторського коллектива – С. Е. Литовченко // Общество и экономика.- 2007.- №5.- С.110-180.

7. Гайко Е.Ю. Концессионные формы реализации инвестиционных проектов в жилищно-коммунальном хозяйстве / Торкатюк В.И., Дымченко В.В., Карлова Е.А., Прав Ю.Г., Гайко Е.Ю., Соболева А.Г. // Коммунальное хозяйство городов: Науч.-техн. сб. Вып.73

УДК 336.764.2

А.В. Нікітін
канд.екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
П.В. Рибалка,
студент кредитно-економічного факультету ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Ф'ЮЧЕРСНИЙ КОНТРАКТ УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖІ НА ІНДЕКС УКРАЇНСЬКИХ АКЦІЙ

В статье раскрываются особенности нового для украинского фондового рынка финансового инструмента – расчётного фьючерса на индекс украинских акций. В статье также описана методика расчёта, как самого фьючерса, так и его базисного

актива – индекса украинских акций, что даёт возможность лучше понять механизм реализации инструмента.

Ключевые слова: фьючерсный контракт, фондовая биржа, производные ценные бумаги, инвестиции, спекуляции, хеджирование.

The article discloses some of the features of newly created Ukrainian stock market financial instrument – UX Index futures contract. It also describes the method of calculation of the futures price and its underlying asset UX Index as well, that gives us a possibility to go deep into details of this kind of derivatives.

Key words: futures contract, stock exchange, derivatives, investments, speculations, hedging.

У статті розкриваються особливості нового для українського фондового ринку фінансового інструменту – розрахункового ф'ючерсу на індекс українських акцій. У статті також описана методика розрахунку, як самого ф’ючерсу, так і базисного активу – індексу українських акцій, що дає можливість краще зрозуміти механізм реалізації інструменту.

Ключові слова: ф’ючерсний контракт, фондова біржа, похідні цінні папери, інвестиції, спекуляції, хеджування.

Фондовий ринок України – невід’ємна частина нашої фінансової системи та економіки в цілому. З огляду на останні події у господарстві країни, системного значення набуває ефективність такого ринку. Під категорією ефективності фондового ринку слід розуміти рівень успішності виконання фондовим ринком своєї безпосередньої функції - трансформування тимчасово вільних грошових кошів у виробничі капіталовкладення, що сприяє стабілізації цін, оптимізує галузеву та регіональну структуру забезпечуючи перелив капіталу з малорентабельних галузей та регіонів у високорентабельні. Можна також виокремити інші економічні та соціально-політичні функції цього сектору фінансового ринку країни, але вони є більш похідними.

В першу чергу, вивченням ф’ючерсних ринків займалися відомі зарубіжні вчені: А. Маршалл, Дж. М. Кейнс, Дж. Гікс та їх послідовники Г. Гофман, Н.

Калдор, Г. Блау, Г. Воркінг, А. Елдер, Дж. Шваґер [1]. Серед вітчизняних науковців початок дослідження зазначеної проблеми здійснили такі вітчизняні науковці, як Сохацька О.М. [2], Кравченко Ю.Я. [3]., Мозговий О.М [4], Примостка Л.О. [5, 6]. Однак розвиток фондового ринку в Україні весь час ставить нові завдання перед дослідниками.

Науковці зазначали, що торгівля строковими інструментами у всьому світі сприяє зниженню загального системного ризику на фінансових ринках. Це пов'язано з самою природою ринку строкових контрактів, оскільки тут присутні різні категорії учасників, і ринок, в процесі врівноваження їхніх інтересів, розподіляє ризики, з одного боку, між хеджерами та арбітражерами, з іншого – між різними категоріями спекулянтів.

Представники 80-90 рр. XX століття (Дж. Шваґер, А. Елдер) також зазначали, що можливості ф'ючерсних контрактів не обмежені лише спекулятивною складовою. Даний інструмент пропонує широкі можливості категоріям інвесторів, що не схильні ризикувати, та які страхують свої вкладення на фінансовому ринку або здійснюють операції з невеликою нормою прибутку. Іншою важливою ознакою ф'ючерсних контрактів є можливість побудови на ринку коротко- та середньострокових стратегій, що покликані оптимізувати рівень доходів та ризиків в залежності від окремо взятих цілей брокерів та інвесторів.

Якщо поглянути на динаміку вартості українських акцій (Рис. 1), ми побачимо, що початок фінансово-економічної кризи в Україні відзначився стрімким падінням, що було спричинено відсутністю внутрішнього та зовнішнього попиту. А починаючи вже з I кварталу 2009 року, ринок розпочав свій методичний підйом.

Рис 1. Динаміка індексу українських акцій за останні 3 роки [7]

Одним з організаторів торгів (ВАТ «Українська біржа», заснована 15.05.2008) було вперше розраховано так званий Індекс українських акцій. Значення індексу було прийнято рівним 500 пунктам. Розрахунок показника вніс свої корективи до устрою новоствореної фондової біржі. І вже 31 грудня 2009 року значення індексу досягло 1 455,47 пунктів, таким чином за названий період Індекс зріс на 191%.

Зважаючи на нерозвиненість альтернативних фінансових інструментів на ринку і вагомі показники зростання індексу, можна допустити, що саме такі фактори стали причинними у започаткуванні строкового ринку України.

Слід сказати, що в усьому світі строковий ринок є одним з найбільш привабливих для усіх категорій інвесторів від інституціональних до приватних. Невипадково обороти біржових торгів по строкових контрактах, як правило, у десятки разів перевищують обороти на ринку базисного активу.

Основними причинами популярності строкового ринку є широкі можливості ринку похідних інструментів для інвесторів. Крім того, подібні операції є більш вигідними порівняно з операціями на ринку базисного активу. Це пов’язано не тільки з особливостями маржинальної торгівлі, а й з відсутністю на строковому ринку додаткових транзакційних витрат.

Що стосується вітчизняного ринку похідних інструментів, то в Україні він фактично відсутній. 27 грудня 1995 у Дніпропетровську на товарній біржі «Єкатеринославська» відбулися перші торги ф'ючерсними контрактами на безготівковий курс карбованця до долара США [6, с. 339]. На жаль пізніше але жодна з подібних ініціатив не отримала належної підтримки, як у державних органів влади, так і у самих потенційних учасників торгів, що, в першу чергу, було спричинено надмірним рівнем ризику операцій на строковому ринку та низьким рівнем кваліфікації інвесторів.

Останній фактор витікає з факту відсутності гідної, адекватної тогочасним реаліям українського фінансового ринку, нормативно-наукової бази на просторах вітчизняного наукового поля. Таким чином, проблемою стала необізнаність вітчизняних фінансистів у питаннях, пов'язаних з операціями на строковому ринку.

На сьогодні, котирування ф'ючерсів проходить паралельно із входом на ринок все більшої кількості приватних інвесторів, які і є основними «споживачами» нового продукту. При цьому, з огляду на нерозвиненість українського строкового ринку, можна констатувати достатньо високий рівень технічної підготовки та обізнаності українських учасників торгів. Окрім того, активну участь у торгівлі приймають також інвестори із сусідніх країн (Росії, Білорусі, Польщі та інших).

Визначаючи специфіку ф'ючерсного контракту в Україні, слід підкреслити, основною особливістю тут буде ознака того, що даний ф'ючерс є найбільш ліквідним інструментом фондового ринку країни. Тим важче усвідомити можливість побудови диференційованих фінансових стратегій самим учасником торгів. Такий висновок витікає з того, що середня волатильність на строковому ринку перевищує рівень волатильності на ринку базисного активу, що, у свою чергу, сприяє спекулятивним тенденціям (Рис. 2).

Рис. 2. Волатильність ціни на ф'ючерсний контракт UX-12.10 (інтервал-тиждень) [7]

Волатильність – це статистичний показник, що характеризує тенденцію до зміни визначеної величини, та являє собою міру ризику використання фінансового інструмента за заданий проміжок часу. Сама волатильність прямо пропорційна стандартному відхиленню вартості фінансового інструменту і обернено пропорційна квадратному кореню періоду часу.

Відповідно, тільки з перебігом часу можливе адекватне коригування прийнятої стратегії торгівлі. Але в такому випадку зростає і сам ризик, існує вірогідність зменшення (у процентному вираженні) можливих позитивних обсягів грошових потоків, адже стратегії, як правило, є прерогативою інвесторів, що вкладають капітал, який за обсягами значно перевищує вкладення інвесторів, що не намагаються будувати довгострокових стратегій та орієнтуються на торгівлю інструментом на коротких проміжках часу або всередині торговельного дня. В Україні поки що не діє сам фондовий ринок, у його класичному розумінні, коли кожний агент має врахувати всі фундаментальні та математично-статистичні фактори, що впливали би на ціну інструмента, тому багато інвесторів ґрунтують свій підхід на так званих когнітивних упередженнях та легко піддаються панічним настроям.

Оскільки даний інструмент - похідний від базисного (індексу), то основною проміжною метою учасників процесу є запропонування своїх теорії того, як буде

розвиватися ринок українських акцій. Індекс українських акцій, у свою чергу, є основним індикатором цього і розраховується протягом торгової сесії кожні 15 секунд.

Індекс UX (In) розраховується як співвідношення сумарної ринкової капіталізації цінних паперів (MCn), включених до списку розрахунку індексу, до сумарної ринкової капіталізації цінних паперів на початкову дату (MC_1), помножене на значення індексу на початкову дату (I_1) та поправочний коефіцієнт (Z_n):

$$I_n = Z_n * I_1 * \frac{MC_n}{MC_1}$$

При первинному розрахунку індексу (26 березня 2009 року) було прийнято взяти I_1 рівним 500 пунктів, MC_1 рівним 1.243.418.850 гривень, а значення поправочного коефіцієнту Z_1 - рівним 1.

Коефіцієнт Zn являє собою поправку до основної розрахункової формули в умовах, коли підтверджується факт зміни Списку цінних паперів, коливання значень вагових коефіцієнтів Ci або коефіцієнтів free-float Wi, а також при настанні різних корпоративних подій з метою запобігання стрибка.

Щодо ринкової капіталізації кожного цінного паперу, то вона розраховується за допомогою наступної формули:

$$MC_n = \sum_{i=1}^{N} W_i * P_i * Q_i * C_i$$, де:

$[W_i]$ – поправочний коефіцієнт, що враховує кількість і–тих акцій у вільному обертанні (коефіцієнт Free-float). Зазвичай являє собою співвідношення загальної кількості і-тих акцій, зменшених на ті цінні папери, що знаходяться у власності держави та інших контролюючих структур: $W_i = \frac{Q_i - Q_i^h}{Q_i}$;

$[C_i]$ – коефіцієнт, що обмежує долю капіталізації і-тої акції (ваговий коефіцієнт). Використовується для обмеження величини впливу певної акції на сам індекс. Питома вага цінних паперів кожного емітента не повинна перевищувати 15%;

$[Q_i]$ – загальна кількість і-тих акцій;

$[P_i]$– ціна і-тої акції у гривнях на момент розрахунку n;

[N] – кількість акцій у Списку цінних паперів.

Виходячи з того, що питома вага окремо взятого виду акції не повинна перевищувати 15% індексної корзини, ми робимо висновок, що вплив такого цінного паперу на динаміку величини індексу може доходити 10% та більше. Це – багато. Але справа тут в іншому: знаючи наперед динаміку, рівень волатильності певної акції, ми можемо розрахувати вплив на сам індекс.

Виходить, відстежуючи, прогнозуючи динаміку індексу протягом певного періоду (і розраховуючи при цьому на експірацію ф'ючерсного контракту), інвестор має відслідковувати ситуацію на ринках базисного активу? Не зовсім так. На жаль, рівень розвитку вітчизняного фінансового інжинірингу на сьогоднішній день незадовільний. Відсутність структурованих, складних фінансових інструментів не ускладнює розуміння такого виду деривативу, як ф'ючерсний контракт.

Відстеження динаміки ціни і вартості акцій, що входять до індексної корзини – витратний процес. Так, існує можливість адекватної оцінки тих цінних паперів, що були недооцінені раніше. Це означає, що інвестор може розрахувати вартість кошикових цінних паперів та порівняти її із сукупною ціною. Якщо вартість буде вищою за ціну, то, можливо, значення індексу прямуватиме уверх.

Сучасний інвестор користується менш витратними, але і менш точними категоріями та методами прогнозування та розрахунку величини ціни та рівня можливої дохідності ф'ючерсного контракту:

- статистичні методи (ряди динаміки, середні змінні);
- математичні методи (рівні Фібоначчі, графічний аналіз);
- аналіз вітчизняного та світових фондових індексів та валютних курсів.

Зазначені методи (окрім останнього) підпорядковані категорії технічного аналізу, що являє собою метод прогнозування зміни ціни у майбутньому на основі аналізу їх динаміки у минулому. Такий метод є найменш витратним. Тут відбувається аналіз лише цінової складової активу і вважається, що саме ціна є тим показником, що враховує всі фундаментальні, кон'юнктурні та психологічні фактори на ринку. Однак, перераховані методи прогнозування більш притаманні короткостроковим гравцям ринку.

Для адекватного використання перерахованих методів слід уяснити процедуру ціноутворення ф'ючерсного контракту.

Ціни ф'ючерсів прямують за цінами базисних активів на спот-ринку. Майже завжди ціна ф'ючерсу випереджає аналогічний показник основного активу (Рис 3).

Рис. 3 Криві індексу UX та ф'ючерсного контракту UX- 12.10 (період 13.09.2010-06.12.2010) [7]

Це пов'язано з тим, що у формулі справедливої ціни ф'ючерсу (наприклад, на акцію) велику роль відіграє безризикова процентна ставка. Як видно з наведеного графіку, крива ціни ф'ючерсу (крива чорного кольору) майже повсюди випереджає значення індексу.

Ціна ф'ючерсного контракту розраховується за наступною формулою:

(Дана формула приведена із врахуванням впливу дивідендних виплат, для акцій)

$$F = N * S * (1+r_1) – N * div * (1+r_2), \text{ де:}$$

[F] – ціна ф'ючерсу; [N] – обсяг контракту (кількість акцій);

[S] – спот-ціна акції; [div] – розмір дивідендів по базисній акції;

[r_1] – процентна ставка на строк від дня укладання угоди по ф'ючерсному контакту до його виконання;

[r_2] – процентна ставка на строк від дня закриття реєстру акціонерів до виконання фючерсного контракту.

Для розрахунку ж ціни ф'ючерсу на індекс українських акцій необхідно спочатку розрахувати форвардні ціни паперів, що входять до показнику індикатору. Саме для цього використовується формула розрахунку справедливої ціни ф'ючерсу на акцію. Після цього за допомогою отриманих форвардних цін цінних паперів за формулою розрахунку самого індексу можна розрахувати справедливу вартість ф'ючерса на індекс. Велика роль у даній формулі належить безризиковій ставці. Справа в тому, що, по мірі наближення дати виконання контракту, його ціна все більше зближається з ціною базисного активу. Це пояснюється тим, що базис залежить від процентної ставки та строку до закінчення обертання контракту, тобто з кожним днем вартісне вираження процентної ставки зменшується. А у день виконання ціни ф'ючерсу та базисного активу, як правило, збігаються.

«Справедливі» ціни на ф'ючерсному ринку встановлюються під дією учасників торгів, що проводять арбітражні операції. Наприклад, якщо вартість ф'ючерсного контракту відрізняється від ціни базисного активу більше ніж на розмір безризикової процентної ставки, арбітражери продаватимуть свої контракти і купуватимуть ті ж самі акції на спот-ринку. Для швидкого проведення операцій інвестору потрібні швидкі гроші (кредит, інше), саме тому в формулу ціни ф'ючерсу закладено безризикову ставку.

Позиція арбітражера є нейтральною по відношенню до напрямку руху ринку, адже вона не залежить від курсових змін ні базисного активу, ні самого ф'ючерсу. Кінцевий прибуток арбітражера дорівнюватиме різниці між цінами купівлі базисного активу та продажу фючерсного контракту, враховуючи безризикову ставку.

Ми визначили особливості розрахунку ціни ф'ючерсного контракту. Тепер доцільно було б зупинитися на тому, як виникає інвестиційний дохід. Управління особистими ризиками є прерогативою учасника торгів. Однак, за ризиками пов'язаними з виконаннями його зобов'язань перед іншими інвесторами слідкує спеціальний клірінговий центр фондової біржі. За умов, коли інвестор, що втрачає своє кошти відмовляється від виконання своїх зобов'язань, клірінговому центру біржі не залишається нічого іншого як виплатити суму прибутку тому, хто тримав

протилежну позицію, із його власних фондів. Такий розвиток подій є небажаним. Саме тому кліринговий центр має страхувати відповідний ризик ще в момент укладання ф'ючерсного контракту. З такою метою з кожного контрагенту у момент купівлі-продажу ф'ючерсу стягується так зване гарантійне забезпечення. Фактично воно представляє собою заставний депозит, що буде втрачений учасником, що відмовився від сплати боргу. Гарантійне забезпечення також називають депозитною маржею (так як вона стягується при відкритті позиції).

Гарантійне забезпечення виконує ще одну важливу функцію – визначає допустимий обсяг угоди. Це відбувається тому, що біржа може встановлювати базову ставку такого гарантійного забезпечення в залежності від рівня волатильності ринку.

На Українській біржі зараз такий показник становить 20% (Табл. 1) від вартості одного ф'ючерсного контракту.

Таблиця 1

Характеристика ф'ючерсних контрактів на Українській біржі [8]

Код	Повний код	Розшифровка контракту	Базовий розмір гарантійного забезпечення	Останній день обертання	Дата виконання
UXUO	UX-9.10	Ф'ючерсний контракт на Індекс українських акцій	20%	14.09.2010	15.09.2010
UXZ0	UX-12.10	Ф'ючерсний контракт на Індекс українських акцій	20%	14.12.2010	15.12.2010

Існує проблема постійної зміни ціни контракту, в результаті перед кліринговим центром виникає проблема підтримки гарантійного забезпечення на належному рівні. Такої відповідності кліринговий центр досягає за допомогою щоденного розрахунку варіаційної маржі.

Варіаційна маржа визначається як різниця між розрахунковою ціною ф'ючерсного контракту поточної торговельної сесії та розрахунковою ціною контракту днем раніше. Саме варіаційна маржа становить дохід інвестора.

Для розуміння процесу нарахування та списання варіаційної маржі та гарантійного забезпечення можна привести наступний приклад.

Припустимо, два учасники торгів уклали ф'ючерсний контракт на індекс UX за фіксованою ціною з виконанням контракту у червні 2010 року. У момент укладення договору ціна ф'ючерсу складала 1590 пунктів, а вартість контракту у грошовому виразі – 15 900 гривень (1590×10 грн.). Оскільки гарантійне забезпечення за цим інструментом встановлено у розмірі 15% від його вартості кожному з учасників торгів потрібно мати на рахунку 2385 грн. Кліринговий центр резервує ці кошти, для того щоб гарантувати виконання зобов'язань усіх сторін торгів.

Наступного дня торги закрилися на відмітці 1577 пунктів. Таким чином, ціна ф'ючерсу знизилася, тобто позитивною ситуація була для інвесторів, що відкрили короткі позиції (продавали інструмент). Варіаційна маржа у розмірі 130 грн., що складають різницю між розрахунковими цінами першого та другого днів, перераховується продавцю, а його депозитний рахунок збільшується до 2515 грн. Оскільки кошти списуються з рахунку покупця ф'ючерсу, його депозит скорочується до 2255 грн. З точки зору клірингового центру така ситуація є недопустимою., оскільки гарантійне забезпечення кожного з учасників має підтримуватися на рівні 15% від поточної вартості одного контракту, що складає 2365,5 грн. за ціни ф'ючерсу рівній 1577 пунктів. Тому кліринговий центр вимагає від покупця контракту поповнити свій рахунок на 110,5 грн.

Не слід забувати, що розраховуючи розмір гарантійного забезпечення інвестор має думати про розмір ризику, що накладається на нього. Так, якщо ставка забезпечення становить 20% від вартості (не ціни!) одного ф'ючерсного контракту, то ви можете відкрити позицію, сукупна вартість якої у 5 разів буде перевищувати ваш особистий капітал, і таким чином збільшити його волатильність також у 5 разів. З одного боку, це може підвищити можливий рівень дохідності, з іншого, - збільшити ризикованість операцій.

В загальному вигляді реалізація ф'ючерсного контракту має наступний схематичний вигляд (Рис. 4):

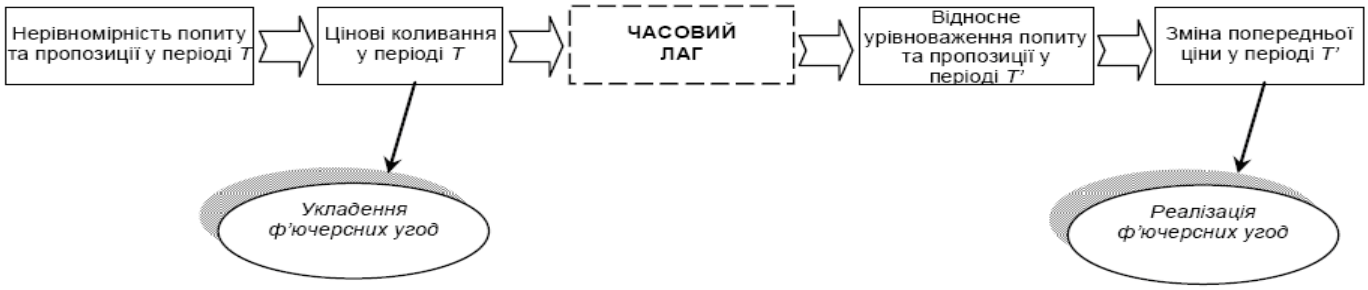

Рис. 4 Схема реалізації ф'ючерсного контракту

Можна зробити висновок, що створення українського ринку ф'ючерсів відкриє нові виміри біржової торгівлі для приватних інвесторів, інвестиційних компаній та банків. Для спекулянтів даний інструмент надасть можливість досягти більш високого рівня дохідності за рахунок використання «ефекту плеча», консервативні учасники зможуть розширити свій інструментарій за рахунок арбітражних операцій, граючи на різниці цін ф'ючерсів та акцій (вони будуть заробляти на неефективності ринку або торгувати процентною ставкою, що закладена у ціну ф'ючерсів). Портфельні інвестори зможуть використати ф'ючерс на індекс українських акцій для страхування своїх вкладень у цінні папери, адже при падінні ринку для того, щоб отримати компенсацію від такого падіння, простіше використати ф'ючерсний інструмент, ніж наспіх розпродавати диверсифікований портфель цінних паперів. Все це дозволить покращити не тільки кількісні показники фінансового ринку України – обсяг торгів, його ліквідність, але і якісні – стабільність та стійкість фінансової системи в цілому.

Література

1. Швагер Джек. Технический анализ. Полный курс / А. Куницын (пер.с англ.), Б. Зуев (пер.с англ.). — 2-е изд. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 805с

2. Сохацька О. М. Ф'ючерсні ринки: Історія, сучасність, перспективи становлення в Україні. — Т. : Економічна думка, 1999. — 408с

3. Кравченко Ю. Инструменты фондового рынка. Виды. Свойства. Особенности эмиссии. Финансовые вычисления: Учеб. пособие. — К. : Ника-Центр, 2004. — 338с.

4. Мозговий О. М. Фондовий ринок: Навч. посіб. / Київський національний економічний ун-т. — К. : КНЕУ, 1999. — 316с.

5. Примостка Л. О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти / Київський національний економічний ун-т. — К. : КНЕУ, 2001. — 264с.

6. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник / Київський національний економічний ун-т. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2004. — 468с.

7. Офіційний сайт інвестиційної компанії Astrum management // http://ideal.astrum.ua

8. Офіційний сайт ВАТ УБ // http://www.ux.ua

9. Про цінні папери та фондовий ринок // Закон України від 23/02/2006 № 3480-IV.

10. Ефимчук И., Варенов Н. Фьючерсы – первые шаги. // INternet TRADING, №1 2010, №1 – с.22–29.

11. Фьючерс на индекс UX – самый ликвидный инструмент // INternet TRADING, №2 2010, №1 – с.5.

12. Балабушкин А.Н. Опционы и фьючерсы. Методическое Пособие // Фондовая биржа РТС. – 2004 – 104 С.

УДК 330.341.1

С.В. Онишко
д.е.н., професор кафедри фінансових ринків та фінансових послуг Національного університету державної податкової служби України ДПА України
І.В. Власова,
аспірантка кафедри банківських інвестицій ДВНЗ “КНЕУ імені Вадима Гетьмана”

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

В статье осуществлён анализ современного состояния инновационной деятельности предприятий в Украине. Определены особенности реализации инновационных процессов в контексте финансового обеспечения инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная деятельность, финансовое обеспечение.

The analysis of fhe modern state of innovative activity of enterprises in Ukraine has been carried out in the article. The features of realisation of innovative processes in a context of financial provision of innovative activity have been determined.

Key terms: innovative development, innovative activity, financial provision.

Здійснено аналіз сучасного стану інноваційної діяльності підприємств в Україні. Визначено особливості реалізації інноваційних процесів в контексті фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, фінансове забезпечення.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічний розвиток неможливо уявити без розвитку інноваційного, особливо ураховуючи негативний вплив на економіку світової фінансово-економічної кризи. На сьогодні в Україні рівень інноваційної активності, впровадження інновацій та відтворення ринкового сегменту виробництва інноваційної продукції залишаються недостатніми для забезпечення прориву національної економіки.

Визначення важливості інноваційного розвитку для України знайшло відображення у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України “Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток” [1], відповідно до якої створення умов для прискорення технологічної модернізації вітчизняного виробництва з метою підвищення його енергоефективності та конкурентоспроможності є одним із пріоритетних завдань Уряду.

Слід зазначити, що питання фінансування належать до найскладніших в усьому комплексі завдань інноваційного розвитку України. Таким чином, розв’язання комплексної проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку стає одним з головних завдань державної бюджетної, інвестиційної, інноваційної, податкової політики і вимагає системного підходу, а питання, пов’язані з формуванням і вдосконаленням системи фінансового забезпечення

розвитку інноваційної сфери та пошуком перспективних джерел її фінансування, набувають актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження інноваційної діяльності, впливу інноваційних процесів на економічне зростання та основи фінансового забезпечення інноваційної діяльності розроблялися у наукових працях відомих вчених: М. Додгсона, В. Зомбарта, П. Квінтаса, М. Кондратьєва, Ю. Морозова, Д. Мессі., Р.Мюллера, Б.Санто, Б. Твісса, Д. Уїлда, І.Фішера, Й. Шумпетера.

Провідними вітчизняними дослідниками у вирішенні згаданої проблеми є: В. Александрова, Ю. Бажал, Є. Бойко, О. Василик, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гончарова, А. Даниленко, М. Данько, О. Жилінська, М. Крупка, А. Кузнєцова, В. Лагутіна, О. Лапко, С. Онишко, В. Опарін, В. Осецький, А. Пересада, М. Туган-Барановський, В. Федосов, Л. Федулова, Д. Черваньов.

Цими вченими глибоко та різнобічно досліджено теоретичні основи інновацій та інноваційної діяльності, форм і методів її державного фінансування, визначено взаємозв’язки між інноваційною діяльністю та макроекономічним розвитком тощо. Однак залишається багато проблемних питань, які потребують додаткового вивчення та аналізу.

Невирішені частини проблеми. У розв’язанні питання розвитку інноваційної сфери країни існують проблеми, які заважають повноцінному розгортанню інноваційного процесу. На перешкоді, передусім, стоїть проблема пошуку та отримання фінансових ресурсів, яка є однією з найгостріших у діяльності більшої частини суб’єктів підприємництва. Пошук нових каналів фінансування інноваційних процесів, які відбуваються в України, набуває особливої гостроти й значущості сьогодні, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, недостатності власних фінансових коштів підприємств усіх форм власності.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації інноваційних процесів в Україні в контексті фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інноваційної діяльності в промисловості значною мірою визначається ефективністю інвестиційних процесів,

їх орієнтирами та напрямами. Вони зумовлюють характер відтворювальних процесів в економіці, впливають на напрям та характер структурних змін. Інноваційна ефективність інвестицій має ключове значення для зміцнення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Сучасний стан інноваційної діяльності в Україні характеризується наступними тенденціями:

1. Збереження низького рівня інноваційної активності промислових підприємств. Аналіз динаміки інноваційно-активних підприємств за 2000-2009 рр. вказує на те, що, попри зменшення кількості підприємств, які впроваджували інновації з 2004 р. та освоєних нових видів техніки спостерігалося поліпшення ситуації щодо зростання кількості впроваджених нових технологічних процесів (табл. 1).

Таблиця 1

Впровадження інновацій на промислових підприємствах у 2000-2009 рр.

Показники	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, (%)	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	15323	19484	22847	7416	3978	3152	2408	2526	2446	2685
Кількість освоєних нових видів техніки, найменувань, (одиниць)	631	610	520	710	769	657	786	881	758	641
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, (одиниць)	1403	1421	1142	1482	1727	1808	1145	1419	1647	1893
з них - маловідходних, ресурсозберігаючих	430	469	430	606	645	690	424	634	680	753

Примітка. Складено на основі даних офіційного веб-сайту Державного комітету Статистики України [2].

Щодо інноваційної активності промислових підприємств в Україні у 2009 році, то питома вага підприємств, що впроваджували інновації порівняно з 2008 роком зменшилася і склала 10,7 % за зменшення кількості найменувань освоєних нових видів техніки з 758 у 2008 році до 641 одиниць у 2009 році (табл. 1, рис. 1),

попри збільшення впровадження нових технологічних процесів з 1647 у 2008 році до 1893 одиниць у 2009 році. Результативність інноваційної діяльності в Україні не відповідає вимогам забезпечення стабільного інноваційного розвитку. Питома вага інноваційно-активних підприємств у 2009 році склала 12,8 % (проти 13,0 % у 2008 р.). Розвиток економіки України у 2008 р. за глобальної фінансової кризи знову спричинив погіршення умов інноваційної діяльності в Україні.

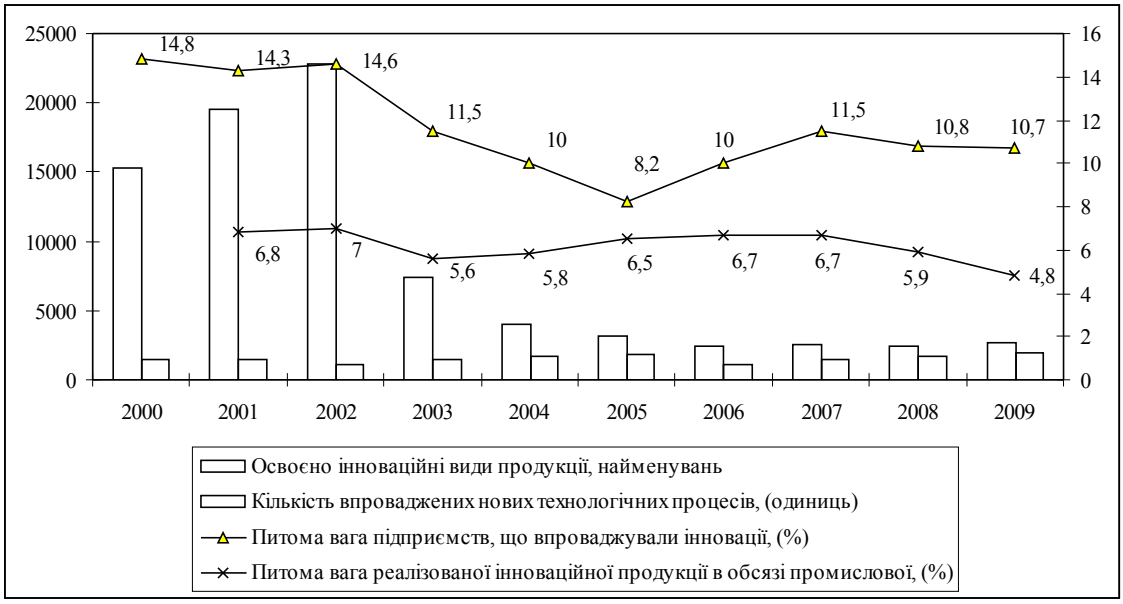

Рис. 1 Впровадження інновацій у промисловості у 2000 – 2009 рр.

Для порівняння відмітимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26 % та Греція – 29 %, тобто більше ніж в 1,5 рази вищі, ніж в Україні. А у порівнянні з країнами – лідерами у цій галузі, такими як Нідерланди (62 %), Австрія (67 %), Німеччина (69 %), Данія (71 %) та Ірландія (74 %), розрив становить 3 – 4 рази [3, с. 123].

2. Неефективність структури реалізованої інноваційної продукції. Динаміка галузевої структури реалізованої інноваційної продукції свідчить про переважне відтворення існуючої структури промислового виробництва.

Після 2004 р. відбулися значні негативні зрушення в структурі розподілу реалізованої інноваційної продукції промисловості. Якщо у 2004 р. частка машинобудування становила 44,6 %, то до 2006 р. вона знизилася більше ніж на третину – до 28,4 %. При цьому відбулося збільшення у 3,3 разу частки

металургійної галузі (з 7,8 % до 25,6 %). 2007 р. засвідчив корекцію цього тренду, частка машинобудування в структурі реалізованої інноваційної продукції зросла на 4,9 п. п. і досягла 33,3 %.

Найбільша частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції припадає на підприємства машинобудування (16,8 % або 17811,03 млн. грн.), целюлозно-паперового виробництва та видавничої діяльності (10,9 % або 1508,1 млн. грн.), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (8,4 % або 16254,9 млн. грн.), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (4,1 % або 4536,3 млн. грн.) [4, с. 239].

3. Звуження інноваційного потенціалу інвестицій. На рис. 2 відсутня помітна кореляція між інвестиційною діяльністю та фінансуванням інноваційних проектів. Активізація інноваційних процесів не супроводжується відповідним зростанням витрат на інноваційну діяльність. При цьому динаміка зростання інноваційних витрат за період 2001-2008 рр. значно поступається зростанню інвестицій у промисловість. У реальному вимірі протягом зазначеного періоду інвестиції збільшилися майже у 3,5 разу, тоді як на фінансування інноваційної діяльності спрямовано у 2,7 разу більше коштів, ніж в 2001 р.

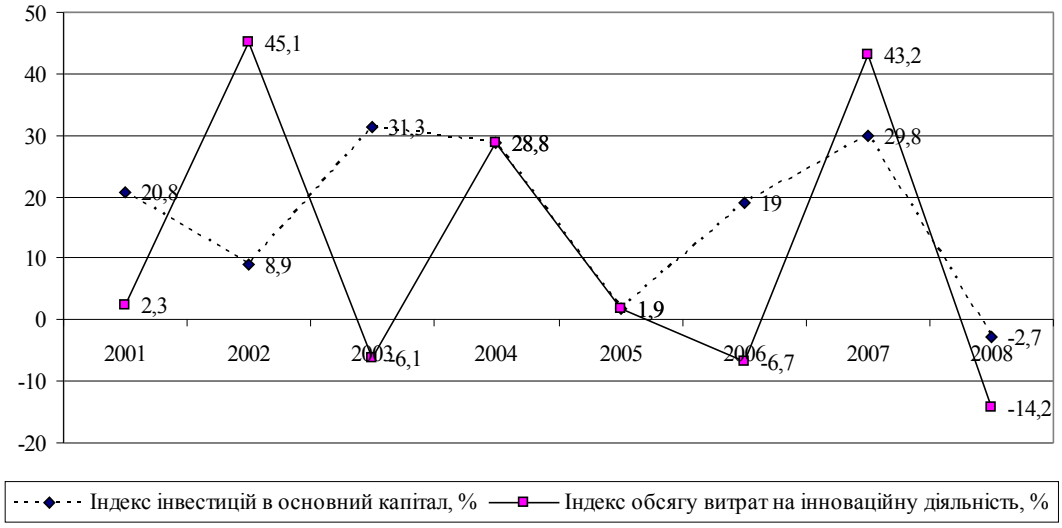

Рис. 2. Динаміка інвестицій в основний капітал і витрат на інноваційну діяльність в промисловості України в 2001-2008 рр.

4. Недосконаліть структури інноваційних витрат. Серед основних показників, що характеризують інноваційну діяльність, важливе місце займають витрати на інновації. За даними Держкомстату України, обсяг інноваційних витрат підприємств у 2009 році склав 8 млрд. грн.

Найбільшу частку (62,5 %) у загальних витратах на інноваційну діяльність становили витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, пов'язані з впровадженням інновацій; на дослідження і розробки – 10,7 % (8,0 % – на виконання науково-дослідних розробок (НДР) силами підприємств (внутрішні НДР); 2,7 % – на придбання результатів НДР інших організацій (зовнішні НДР); придбання нових технологій – лише 1,5 % [1].

5. Невідповідність структури фінансування інвестиційної діяльності пріоритетам інноваційного розвитку економіки. У промисловості України більша частина інвестицій в основний капітал надходить у галузі, які за класифікацією ОЕСР належать до середньо-низькотехнологічних – виробництво харчових продуктів, металургійне виробництво, виробництво неметалевої мінеральної продукції. Натомість у галузі, які забезпечують пропорційно більшу частку виробництва інноваційної продукції, залучено значно менші обсяги інвестицій. Тим самим, інвестиційні процеси сприяють відтворенню і закріпленню поточної структури економіки.

Особливості кількісних та якісних характеристик інноваційних витрат вітчизняної економіки багато в чому визначаються умовами фінансування інновацій, що сформувались в Україні.

Так, за даними Держкомстату України обсяги фінансування технологічних інновацій впродовж 2005-2008 рр. зросли більш ніж удвічі – з 5751,6 до 11994,2 млн. грн. Проте у 2009 р. вони скоротились на 4044,3 млн. грн. (або 33, 7 % порівняно з попереднім) і склали 7949, 9 млн. грн.

Найбільша частка фінансування інноваційної діяльності підприємств припадає на власні кошти підприємств – 60,6 % загального обсягу витрат (у 2007р. – 73,7 %). У 2009 році основним джерелом фінансування технологічних інновацій були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування інноваційних

робіт становила 65 % або 5,2 млрд. грн., що на 2,1 млрд. грн. менше у порівнянні з 2008 роком.

Обсяги інших джерел, до складу яких входять кошти банків і небанківських фінансово-кредитних установ, зменшились на 3137,3 млн. грн. (або 73,3 % порівняно з попереднім роком) з 4277,9 млн. грн. у 2008 році до 1140,6 млн. грн. у 2009 році.

Сьогодні банківська система, як складова фінансової системи, за основними ресурсними показниками не задовольняє вимог інноваційно орієнтованої економіки і не спроможна повністю реалізувати наявний потенціал у реальному секторі економіки [5, с. 146].

Великою проблемою залишається незначна частка вітчизняної наукоємної продукції в структурі ВВП. Тоді як провідні країни за показниками наукоємності ВВП входять до першої десятки (Ізраїль – близько 3,5% ВВП, Швеція – майже 2,4 %, Фінляндія, Німеччина – близько 2,3%, Великобританія – 2,2%), в Україні цей показник становить приблизно 1,2 % [6, с. 310].

Такий стан фінансування відображається на результативності інноваційної діяльності в українській промисловості, що, як видно з аналізу, залишається на дуже низькому рівні. Про це може також свідчити показник питомої ваги реалізованої інноваційної продукції, що знизився порівняно з 2007 роком (5,9 %) на 1,1 п.п. і становив 4,8 % загального обсягу реалізованої промислової продукції.

Висновок. Отже, підсумки дослідження дають підстави зробити висновок про подальше поглиблення стагнації в інноваційній сфері, нехтування у державній політиці потребами формування технологічних основ економіки, базованої на знаннях, подальше технологічне відставання України від розвинених країн світу.

Таким чином, при зазначених масштабах інноваційної активності в Україні інновації поки що не відіграють ту важливу роль у подоланні економічної кризи, підвищенні конкурентоспроможності, що визначена у державних програмах з переходу на інноваційний шлях розвитку економіки.

Наявність дефіциту державного бюджету, фінансова слабкість та незначні обсяги власного капіталу більшості вітчизняних підприємств, відсутність мотивації

у стратегічних інвесторів – усе це погіршує можливості забезпечення інноваційних процесів за допомогою зазначених джерел фінансування. Саме тому успішність економічної діяльності в інноваційній сфері останнім часом дедалі тісніше ставиться у залежність від ступеня залучення фінансових ресурсів банківських і небанківських фінансово-кредитних установ до системи фінансового забезпечення відтворювальних процесів.

Література

1. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток" / [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=181072357

2. Офіційний веб-сайт Державного комітету Статистики України / [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Захарін С.В. Посилення ролі корпоративних структур у розвитку інноваційної економіки / С.В. Захарін // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 117 – 126.

4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2008 рік: Статистичний збірник / Держкомстат України. – К.,2009.

5. Бербека В. Є. Банківське фінансування інноваційного підприємництва в Україні / В. Є. Бербека // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 145 – 147.

6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / [Авт. -упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жиляєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко]. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

УДК 330.46

С.В.Онікієнко,
доцент кафедри банківських інвестицій ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В АНАЛІЗІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ В ЕКОНОМІЦІ

В статье рассматриваются теоретические основы организации процесса управления в сложных социально-экономических системах и исследуются преимущества и недостатки основных видов управления, которые могут быть использованы в рыночных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: процесс управления, объект управления, социально-экономическая система, обратная связь, регулятор, рыночный механизм, управляющее воздействие.

Annotation. In this article is considered the basic foundation of management process structure in the complex socio-economic systems and traced advantages and disadvantages of the main modes of management which are used in market economy.

Keywords: Management Process Structure, Object of Management, Complex Socio-Economic System, Feedback, Regulator, Market Mechanism, Control Action.

Анотація. У цій статті розглядаються теоретичні основи організації процесу управління в складних соціально-економічних системах і досліджуються переваги та недоліки основних методів управління, які можуть бути використані в ринкових умовах господарювання

Ключові слова: процес управління, об'єкт управління, складна соціально-економічна система, зворотний зв'язок, регулятор, ринковий механізм, управляючий вплив.

Метою нашого дослідження є структуризація уявлення про управління і формулювання системи понять, що дозволяє знаходити аналогії між різними сферами конкретного знання в контексті аналізу процесу управління в складних соціально-економічних системах.

Управління – функція системи, орієнтована або ж на збереження її сутнісних властивостей, втрата яких означає руйнування системи (тобто, на виживання) або ж на досягнення конкретної цілі, виконання визначеної програми, вирішення певної задачі, що фіксуються поза межами системи. Поняття управління не формалізоване настільки, щоб можна було дати його точне і при цьому досить широке визначення.

Будь-яке описове визначення управління неминуче оперує поняттями загальноприйняті формалізації: система, ціль, програма та ін. Наведене визначення розрізняє, на нашу думку, хоча і не зовсім строго, два випадки: перший має відношення до самоорганізованих систем (біологічних, соціальних, економічних, організаційних), другий є характерним для окремих підсистем, що є самоорганізованими, для різноманітних технічних пристроїв, а також для деяких систем, що спеціально створюються, які розглядаються, у всякому випадку на перших етапах їх існування, як допоміжні. При цьому ціль можна співвідносити до окремих випадків управління, або вважати невід'ємним атрибутом управління взагалі – в залежності від трактування відповідних понять.

Намагання побудувати загальну теорію управління, загалом, зводяться до побудови абстрактної концепції, що претендує на охоплення надзвичайно різноманітних окремих випадків з багатьох областей науки і практики. Концепція, що пропонується тут, має на меті структурувати уявлення про управління і сформулювати систему понять, що дозволяє знаходити аналогії між різними сферами конкретного знання в контексті аналізу управління в відповідних дисциплінах.

Систему в якій реалізується функція управління, зазвичай називають системою управління і виділяють у ній дві підсистеми: управляюча і керована (та що управляється). Управляюча система здійснює функцію управління, керована є її об'єктом.

Якщо управління здійснюється свідомо, то управляюча система створюється суб'єктом управління – спостерігачем, він також формує ціль (цілі). В свою чергу, об'єкт управління може виявитися системою, що визначає множину ієрархічних структур, причому з суттєво відмінними цілями і змістом функцій на різних рівнях.

Інколи поняття суб'єкт і ціль управління трактуються ширше: суб'єкт управління ототожнюється з управляючою системою (незалежно від її природи), а в якості цілі приймається виконання програми управління. Поділ системи управління на управляючу і керовану підсистеми не завжди можна здійснити однозначно. В технічних системах труднощі, що при цьому виникають, не мають принципового

характеру, і пов’язані лише зі зручністю опису (наприклад, при телеуправлінні пристрої прийому і передачі, що розміщені на об’єкті управління, можна відносити як до нього самого так і до управляючої системи).

Між управляючою системою і керованою системою необхідні канали зв’язку. По каналу зв’язку, що веде до управляючої системи від керованої, передається інформація про стан останньої, точніше, про поточні значення суттєвих змінних об’єктів управління. По каналу зв’язку зворотного напрямку передається управляюча інформація (управляючий вплив). Таким чином, управляюча і керована системи об’єднані контуром зворотного зв’язку.

В окремих випадках канал зв’язку для передачі інформації про стан об’єкта управління відсутній і є лише прямий зв'язок. Такі схеми управління є досить обмеженими по можливостям і відзначаються низькою надійністю.

Найпростіша схема управління зі зворотним зв’язком зображена на рис. 1, де R – управляюча система, Q- керована система, E- середовище системи управління, d – канал передачі інформації про стан об’єкту управління, f – канал передачі

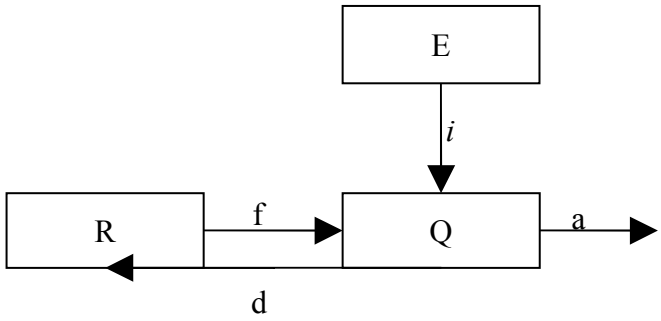

Рис. 1. Система управління зі зворотним зв’язком

управляючої інформації, і- вплив середовища на об'єкт управління, а – вихід об'єкту управління. Ця схема, зокрема, досить адекватно описує численні механізми регулювання по принципу гомеостазу в біологічних (не вище одного організму) і технічних системах.

Стан об'єкту управління в будь-який момент часу залежить від його попередніх станів, впливів середовища і управляючих впливів, а стан управляючої системи – від станів об'єкту управління (і, можливо, її власних попередніх станів).

В технічних і біологічних системах механізми регуляції по такій схемі, як правило діють автоматично. При цьому матеріальна субстанція, зміна якої дає інформацію про стан об'єкту управління (тиск пари, температура, електромагнітні характеристики і т.д.) використовується у каналі зв'язку d як носій цієї інформації. Для перетворення даних про стан в управляючі сигнали, управляюча система R відповідно змінює величину сигналу, отриманого по каналу f або ж перетворює його, переводячи в якісно новий носій (наприклад тиск – в напругу електричного струму). В даному окремому випадку управляючу систему, що функціонує автоматично, зазвичай називають регулятором, але нерідко ці обидва терміни вживаються і як синоніми.

Важливою визначальною особливістю соціально-економічних систем, що керуються свідомо, є обов'язкова наявність посередника в зв'язках d і f , тобто відсутність автоматизму їх функціонування. Це обумовлює різні специфічні вимоги до організації систем соціально-економічного управління.

Схема на рис.1 є недостатньою для абстрактного опису сучасних технічних систем регулювання і поведінки вищих тварин керованих розвиненою вищою нервовою діяльністю, а тим більше – систем управління соціально-економічними процесами. В цих випадках управляюча система має не тільки реєструвати стан об'єкту управління, але і спостерігати за зміною середовища, прогнозуючи можливі реакції об'єкту на ці зміни – ті що вже мали місце або очікувані – з метою завчасного прийняття відповідних заходів (тобто, здійснює випереджуюче визначення станів об'єкту управління, траєкторій його розвитку або тенденцій в

його динаміці). Одна з можливих в подібних випадках схем інформаційних взаємовідносин наведена на рис. 2.

В обох наведених схемах, а також інших варіантах інформаційної взаємодії керованої і управляючої систем, остання представляє собою орган переробки інформації про стан об'єкта управляння і середовища функціонування системи управління в цілому в управляючі впливи. В рамках такого підходу діяльність управляючої системи розглядається по схемі «стимул - реакція», тобто аналізується (або проектується) перетворення вхідної інформації (по каналу d в схемі на рис. 1, по каналам d і i_R на рис. 2) в вихідну (канал f).

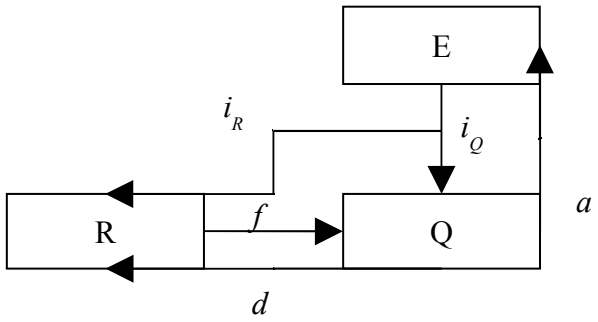

Рис. 1. Система управління зі складним зворотним зв'язком

Будь який управляючий вплив передбачає зменшення різноманітності об'єкту управління. Принцип необхідної різноманітності визначає вимоги до вибіркової здатності управляючої системи, що обумовлюються тим зменшенням різноманітності об'єкту управління, яке потребується для дієвості управління.

Посилення вибіркової здатності управляючої системи (тобто збільшення її пропускної спроможності як каналу зв'язку, потужності при переробці інформації або ж власної різноманітності) при розробці великих систем управління є

центральною проблемою управління. Р. Ешбі [1] зауважив аналогію між підсилювачами потужності в техніці і підсилювачами управляючої системи: остання повинна користуватися якимось інтенсивним джерелом різноманітності таким чином спрямовуючи його функціонування, щоб індукувати появи його вибіркової здатності (здатність до вибору), що відповідають цілі управління. Таким джерелом різноманітності в соціально-економічному управлінні є людина з її цілеспрямованою діяльністю, що є самоорганізованою. Проблема посилення вибіркової здатності в соціально-економічній сфері значною мірою зводиться до підвищення ефективності використання людського фактора. Цей висновок, достатньо елементарний для гуманітарних наук, в даному контексті цікавий тим, що отриманий в рамках аналізу з позицій кібернетики. Подібно до технічних підсилювачів потужності, підсилювачі різноманітності можуть бути багатокаскадними: це досягається ієрархічною організацією управляючої системи.

Якщо всі процедури трансформації інформації (про стани об'єкту управління і середовище) в управляючі впливи можуть бути формально описані, то такий опис називається алгоритмом управління. Виявлення ланок в управляючій системі, що допускають формалізацію і розробка відповідних алгоритмів управління складають найважливішу частину діяльності по автоматизації управління. Проте повна формалізація при управлінні великими системами є нездійсненною, що призводить до необхідності використання принципу зовнішнього доповнення.

Формалізація процесів управління в соціально економічній сфері спирається на використання математичного моделювання, причому для прогнозу середовища і об'єкта управління (зокрема тих, що досягаються в результаті тих або інших управляючих впливів) використовується переважно дескриптивні моделі, а для розробки варіантів управляючих рішень – прескриптивні.

Управління економічною системою здійснюється у два етапи: 1) опрацювання економічної інформації і прийняття на цій основі рішень про вплив на економічну систему; 2) реалізація цих рішень.

При такому підході економіка розглядається як система, управління якою включає два елементи: визначення траєкторії станів системи (тобто формування цілі

і зазначення шляхів її досягнення) і утримання системи на цій траєкторії шляхом регулювання. Відповідно. в підсистемі управління кібернетичної системи виділяються два блоки – блок визначення цілей і блок регулювання (регулятор).

Існують три основних види управління: I) програмне (або жорстке); II) регулювання поведінки керованого об'єкту; III) саморегулювання, тобто автоматичне регулювання (самоналаштування або самоорганізація) [2]. Взаємодія блоку управління (БУ) та об'єкту управління (ОУ) зображена на рис. 3.(Штриховка - умовне позначення навколишнього середовища.)

Управління (регулювання) діяльності господарських систем може розглядатися двоїсто з системної точки зору.

При цьому враховується, що мова іде вже не про технічні системи, а про системи соціально-економічні, в яких значну роль відіграють суб'єктивні фактори, інтереси людей.

По-перше, та або інша бажана поведінка керованої системи і її елементів (господарських ланок) досягається прямим управляючим впливом (нормативом, вказівкою, наказом, плановим завданням, забороною певної дії). При цьому власні інтереси осіб, що складають дану господарську ланку до уваги не приймаються (хоча, природно, такий вплив може в дійсності прислужитися на користь їх

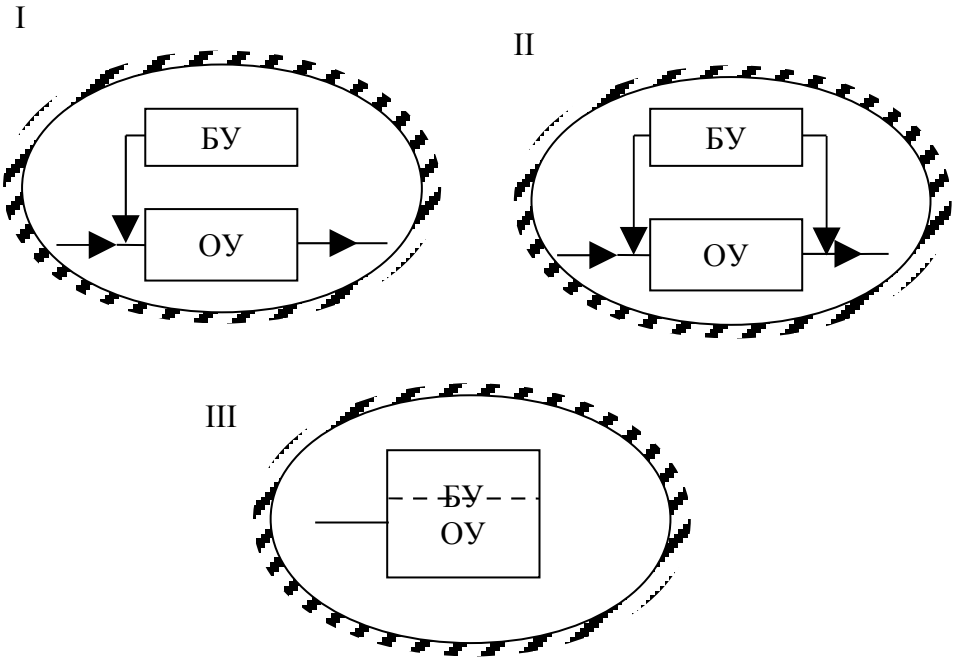

Рис. 3 Види управління

інтересам вширокому сенсі, як інтересам членів суспільства). Це і є так зване адміністративне управління.

По-друге, створюються економічні умови, що зацікавлюють господарські ланки в бажаній поведінці системи (за допомогою встановлення відповідних цін, нормативів і доведення іншої інформації). Це - економічні методи управління.

Адміністративне управління, таким чином ближче до програмного; при економічному ж управлінні більш активна роль відводиться саморегулюванню і дієвості ринкових механізмів.

В науковій літературі можна зустріти протиставлення: адміністративні методи управління – вольові, економічні – наукові. Таке протиставлення є, на нашу думку, неправомірним, оскільки і адміністративні методи можуть (і мають бути) науковими, і економічні - вольовими. Можна, наприклад, встановити такі податки і нормативи, що ініціатива господарських ланок, самостійних фірм і корпорацій буде зв’язаною не менше, ніж при чисто адміністративному регулюванні.

Загальні (тобто такі, що відволікаються від предметної області) класифікації систем управління виходять як з особливостей процесів переробки інформації при управлінні, так і з властивостей управляючих впливів, що виробляються. Фундаментальне значення має відмінність стихійних і свідомих процесів управління. Стихійні регуляційні механізми – продукт тривалої біологічної або суспільної еволюції, вони забезпечують в системах в яких вони сформувалися не тільки досить прості типи гомеостатичної стійкості, але і здатність до адаптації до середовища, що суттєво змінюється, до самоорганізації і саморозвитку, до активного впливу на середовище з метою збереження його параметрів в прийнятних для активної системи управління границях.

Найбільш важливий з стихійних механізмів економічного регулювання – ринок. В системі суспільного виробництва об’єктом ринкового регулювання є та її частина, яка функціонує на основі суспільного розподілу праці і товарно-грошових відносин. Поза безпосереднім впливом ринку залишається, по суті, лише натуральне господарство. В ході розвитку капіталістичної формації в сферу ринку попадає практично все національне господарство.

При класичному капіталізмі ринок здійснює вирішальний вплив на розподіл економічних ресурсів і виробленої продукції між окремими господарськими агентами і, тим самим, на формування пропорцій суспільного виробництва. Як регулятор, ринок обумовлює адаптацію виробництва до суспільних потреб. Забезпечуючи споживачу свободу вибору товару і продавця, а виробнику – виду і обсягу діяльності (кожного разу в межах їх економічних можливостей), ринок наче узагальнює результати великої кількості децентралізованих актів обміну і формує систему економічних оцінок, насамперед цін на товари, послуги, позичкові капітали, робочу силу.

Основні фактори формування ринкових цін – попит і пропозиція. Але, по-перше, вони самі залежать від очікуваних та ті, що вже встановилися значень цін; по-друге, ці прямі і зворотні зв'язки підпадають під вплив безлічі різноманітних соціально-економічних процесів і явищ. Система ринкових оцінок створює орієнтаційне поле для всіх економічних агентів, що обирають свої рішення стосовно виробництва і споживання у відповідності до ринкової кон'юнктури.

Недостатність в задоволенні якої-небудь суспільної потреби знаходить на ринку своє відображення в підвищенні ціни на відповідний товар, послугу, виробничий фактор, що, з однієї сторони, сприяє притоку ресурсів у виробництво і збільшенню пропозиції, а з іншої – зменшенню попиту. Надлишкова пропозиція призводить до падіння ціни з протилежними наслідками.

В дійсності подібні процеси відбуваються суттєво більш складно. Опису безпосередніх і відносно віддалених наслідків зміни попиту, пропозиції, цін на ринку присвячені численні економетричні конструкції (павутиноподібна модель, модель Маршалла[3], модель Вальраса[4]).

Одна зі спрощених схем дії ринку як регулятора системи суспільного виробництва наведена нами на рис. 4. Тут Р – суспільне виробництва, S – пропозиція, С- суспільні потреби, D - попит, МР – ринкове ціноутворення, пунктирний контур виділяє власне ринковий механізм; пунктирною стрілкою позначено довгостроковий вплив виробництва на формування суспільних потреб, що залишається поза сферою короткострокового ринкового регулювання.

На схемі нами представлені тільки інформаційні потоки незалежно від того, що

Рис. 4. Ринок, як регулятор системи суспільного виробництва

є носієм інформації – гроші, товар, відомості , що публікуються і т.п.

З точки зору виробника ціна – сигнал зворотного зв'язку, який підтверджує або ж не підтверджує визнання його зусиль суспільством (перевищення попиту на пропозицією неминуче позначиться на ціні; її зниження призводить до збитковості

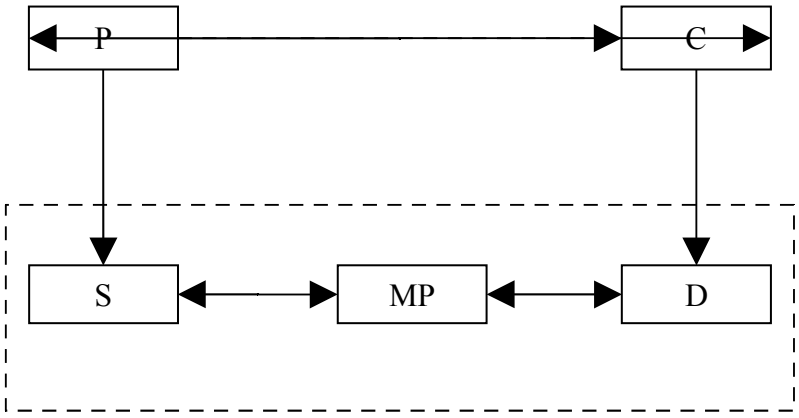

найменш рентабельних підприємств, що випускають дану продукцію і їх зупинки).

Ринок визначає, з однієї сторони, суспільно доцільні обсяги виробництва всіх видів продукції, а з іншої – гранично виправдані (суспільно необхідні) витрати, причому усі ці величини – як натуральні так і вартісні, - є взаємозалежними. Ринковий механізм регулювання, створює орієнтаційне поле подібно до «невидимої руки» (по А.Сміту). Воно начебто скеровує кожного агента господарювання до цілі, «яка зовсім і не входила до його намірів», але відповідає інтересам суспільства [5].

Ці властивості ринку мають місце, проте, лише за певних умов, найважливіша з яких отримала назву досконалої конкуренції: жоден з продавців не може вплинути на ринкову ціну варіюючи обсягом своєї пропозиції і жоден з покупців не може

досягти того ж, змінюючи обсяг попиту. Тим самим постулюється не тільки відсутність монополізму як серед виробників, так і серед споживачів, але і «міноритарність» кожного економічного агента, що виключає можливість олігополістичної змови. На вільному ринку з досконалою конкуренцією всі економічні агенти є паритетними учасниками економічних відносин, а диференціація їх можливостей визначається лише економічними факторами.

У чистому вигляді ринкове регулювання ніколи не існувало на практиці, а вільний ринок з досконалою конкуренцією – не більше ніж теоретична модель (хоча і досить корисна), оскільки з найдавніших часів існували податки, митні збори і т.п. форми економічної діяльності держави. Вони формують вплив на стихійний ринковий механізм як в силу усвідомленості використання цих засобів, так і тому, що в таких видах діяльності держава виступає у ролі монополіста. Меркантилістська школа систематизувала ці форми і розробила рецепти напрямів і обсягу державних впливів на ринок, найбільш доцільних для торгової буржуазії, виходячи з специфічного розуміння багатства (спочатку як накопичених запасів золота і срібла, по тому-як надлишку товарів, що користуються попитом на зовнішньому ринку)[6].

Податки і митна політика виявилися різко диференційованими за напрямками господарської діяльності у відповідності з цим розумінням, що, крім іншого, суттєво порушувало паритетність економічних агентів.

Класична школа глибоко осмислила роль ринку як регулятора суспільного виробництва і виступила з концепцією фрітрейдерства - вільної торгівлі за принципом laissez faire (від франц. Laissez faire, laissez passer – дозволяйте робити, хто що хоче, дозволяйте іти, хто куди хоче, тобто хай іде, як іде) – повного невтручання держави в господарське життя (за виключенням збирання коштів необхідних для функціонування самої держави) [7]. Проте розвиток ринку породжує сили, що руйнують ринкову систему: монополізм, нестійкість росту, надмірну соціальну диференціацію.

Теоретично, існують два принципово відмінні шляхи покращення механізму управління суспільним виробництвом.

Перший шлях передбачає відмову від використання ринкового регулювання, заміну переважно стихійного механізму управління повністю усвідомленим, що здійснюється шляхом революційних перетворень. Система свідомого управління розвитком суспільного виробництва – централізоване планування, облік і контроль – виникає в результаті соціального проектування і реалізації відповідного проекту в життя упродовж перехідного періоду, коли ще зберігаються окремі елементи стихійності. Подальший розвиток управління повинен проходити сугубо свідомо з врахуванням змін, що відбуваються у виробничих силах та ін.

Спроба реалізації такої програми в СРСР і інших соціалістичних країнах не призвела до створення високопродуктивної господарської системи. Серед чисельних причин неефективності централізованого управління на базі державної власності, деякі досить суттєві можуть бути пояснені в рамках системного аналізу. Зокрема:

- по-перше, виробник втратив безперервно діючий зворотній зв'язок зі споживачем при переході до централізованого ціноутворення, суспільне визнання результатів виробництва було замінено бюрократичним схваленням, яке не може вмістити досить точне адекватне відображення суспільних інтересів і потреб;
- по-друге, підприємства, які є організованими системами, адаптувалися до широкого спектру управлінських впливів, що надходять, але ця адаптація лише підсилювала розузгодженість їх інтересів і потреб суспільства, що виникла після втрати зворотного зв'язку через ринкові ціни;
- по-третє, відчуження робітника від результатів праці, що ще більше зросло в умовах державної власності, недостатнє стимулювання, що все більше ослаблялося по мірі зниження ефективності економіки, і усунення підприємницької зацікавленості з господарського життя призвели до різкого скорочення значимості людського фактора як джерела різноманітності в управляючій системі;
- по-четверте, зменшилась керованість підприємств, тобто реагування на управляючі впливи в бажаному для управляючої системи напрямі, а посилення управляючих впливів (зокрема, підвищення жорсткості контролю і т.п.) пов'язане зі зростанням витрат на управління, що при відсутності високої віддачі тільки знижує результативність господарювання.

Другий шлях пов'язаний з доповненням ринкового механізму іншими регуляторами – частина з них впливає на сам ринковий механізм (заходи в царині податків, кредиту, фінансування, амортизаційної політики, впливу на ціноутворення та ін.), а інша частина – на відтворення нормальних умов його функціонування (насамперед - антимонопольне законодавство). Теоретичні розробки проблем державного регулювання ринкового розвитку були започатковані Дж. М. Кейнсом. Державний вплив на функціонування ринку вимагає досить строгого дозування, оскільки надзвичайно «затиснений» ринок ослабляє свою регулюючу функцію. Разом з тим, в ході розвитку ринково регульованого господарства в ньому виникають і розширяються сфери всередині яких домінують неринкові форми управління (найбільш крупні з них – транснаціональні корпорації).

Управляючі впливи в економічні системі поділяються на прямі і опосередковані.

Прямі впливи спрямовані на конкретний об'єкт господарювання (а також на будь-який об'єкт з визначеної множини) і виражаються в нормативному встановленні показників, що фіксують значення яких-небудь характеристик даного об'єкту або меж зміни таких характеристик (фонд заробітної плати, продуктивність праці, прибуток, рентабельність та ін.). Такі впливи домінують в системах централізованого управління, причому головна роль відводиться лімітам споживання ресурсів і завданням по випуску продукції, що встановлюються для кожного суб'єкту господарювання. Прямі управляючі впливи директиво обмежують множину можливих станів об'єкту управління.

Непрямі управляючі впливи ґрунтуються на використанні тієї обставини, що ланки соціально-економічної системи є такими, що самоорганізуються і спрямовують свій розвиток і функціонування відповідно до власних інтересів. Ці інтереси визначають вподобання кожної господарської ланки, кожного економічного агента. Проте, ці вподобання залежать від сукупності зовнішніх параметрів, серед яких у короткостроковому аспекті ключова роль належить ціновим показникам (ціни товарів і послуг, ставки податків, банківський процент і т.п.). Фіксація значень подібних параметрів і складає зміст непрямих впливів.

Варіюючи такі значення, управляюча система не міняє множини можливих станів об'єкту управління, але орієнтує вподобання на цій множині (у випадку свідомого управління – відповідно до його цілі, тим самим сприяючи її досягненню). Всі ринкові і, більш широко, економічні засоби управління відносяться до непрямих. Будь-яка система управління в економічній сфері в тій або іншій мірі використовує як прямі так і непрямі впливи.

Література

1. У. Р. Эшби. Введение в кибернетику, М.: КомКнига, 2006 г.
2. Н. Винер. Кибернетика или управление и связь в животном и машине, М.: Наука, 1968
3. Маршалл А., Принципы политической экономии, М.: Директ-Медиа, 2007.
4. История экономической мысли. Курс лекций. - М.: Ассоциация авторов и издателей "ТАНДЕМ". Издательство ЭКМОС, 1998 г.
5. Смит А. Исследование причин и природы богатства народов, М.: Ексмо, 2007
6. Шумпетер И. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982.
7. История экономических учений / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М.: ИНФРА-М, 2010.
8. Немчинов В.С., Избранные произведения, т.3 М.: Наука, 1967

УДК 339.727.2:336.711 (477)

Осадчий Є.С.,
к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «КНЕУ імені В.Гетьмана»
Осадча Т.І.,
здобувач кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «КНЕУ імені В.Гетьмана»

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

В статье рассмотрены теоретические вопросы международной экономической интеграции, проанализированы практические вопросы международной интеграции финансового капитала в банковскую систему Украины и предложен ряд регулятивных мероприятий по контролю его доступа.

Ключевые слова: интеграция, финансовая глобализация, международный капитал, иностранные инвесторы.

The theoretical questions of international economic integration are considered in the article, the practical questions of international integration of financial capital are analysed in the banking system of Ukraine and the row of regular measures is offered on his access control.

Keywords: integration, financial globalization, international capital, foreign investors.

В статті розглянуто теоретичні питання міжнародної економічної інтеграції, проаналізовано практичні питання міжнародної інтеграції фінансового капіталу в банківську систему України та запропоновано ряд регулятивних заходів по контролю його доступу.

Ключові слова: інтеграція, фінансова глобалізація, міжнародний капітал, іноземні інвестори.

Використання механізму інтеграції в сучасних умовах передбачає консолідацію факторів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування банківської системи. Він сприяє побудові розгалуженої системи високо технологічних філіальних мереж, збільшенню обсягу продажів, зниженню затрат на проведення банківських операцій, зростанню показників прибутковості активів та власного капіталу банку. Інтеграція водночас впливає на підвищення фінансової стійкості банків, отримання ними ринкових переваг та стабільності продажів банківських продуктів, диверсифікацію діяльності для зниження ризиків. В сучасному світі інтеграція є актуальною стратегією розвитку більшості банківських систем різних країн світу.

У широкому розумінні міжнародну економічну інтеграцію визначають як відносини, і як процес. Інтеграцію в першому розумінні поняття можна тлумачити

як відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів у кожній із національних економік. У такому плані міжнародна економічна інтеграція є вищим рівнем розвитку міжнародних економічних відносин. Як процес інтеграція виявляється у стримуванні відмінностей в умовах діяльності економічних суб'єктів – представників різних держав.

На розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції діє багато факторів – політичних, економічних, науково-технологічних, соціокультурних, глобальних. Про інтеграційний вплив економічних факторів на банківські системи зумовлений, у першу чергу, розвитком країн, груп країн та регіонів світу в умовах нерівномірного розподілу обмежених ресурсів, бажанням великих міжнародних фінансово-кредитних структур найбільш ефективного їх використання у власних цілях. Серед новітніх факторів – ринкова уніфікація економічного розвитку викликана масштабною діяльністю міжнародних фінансово-кредитних організацій (МВФ, Світового банку, ЄБРР, Базельського комітету) на відкриття національних банківських систем.

На розвиток міжнародної інтеграції в банківському бізнесі впливати науково-технологічні фактори, особливо розширення інформаційно-комунікаційних мереж. Окремого розгляду потребують глобальні фактори впливу міжнародної інтеграції банківських капіталів.

Для більш глибшого розуміння інтеграційних процесів у світовій економіці потрібно детальніше розглянути термін «глобалізація», яка являється вищою формою інтеграції. Вперше термін «глобалізація» було використано у працях Дж. Макліна в 1981 році, а пізніше визначено американським соціологом Р. Робертсоном у роботах 1983—1992 років [1, с.225]. Зазвичай науковці визначають глобалізацію або як взаємозалежний і взаємопов'язаний розвиток господарств різних країн, або як якісно новий рівень інтеграції ресурсних ринків, ринків праці, фінансових та інформаційних ринків. Під глобалізацією розуміють об'єктивний процес інтеграції значної частини капіталів різних країн, посилення їх взаємозалежності .

Британські вчені у праці «Глобальна трансформація. Політика, економіка та культура» наголошують, що глобалізація є процесом розширення й поглиблення

взаємозалежності країн світу в усіх сучасних сферах суспільного життя. Подібне визначення глобалізації запропоноване іншими дослідниками, на думку яких, глобалізація — це процес зростання залежності окремих країн та їхніх економік [2, с.55].

Дослідники новітньої теорії зазначають, що глобалізація проявляється не лише в кількісному вимірі рівня інтенсивності зв'язків економік окремих країн, а й у якісному — через формування глобального рівня економічної організації. В. Кувалдін визначає глобалізацію як процес без бар'єрного руху капіталу, послуг, робочої сили й універсалізації господарського життя, що робить економічний простір однорідним і створює передумови для формування «суспільства без кордонів» [3, с.17]. З цією думкою можна цілком погодитись, так як процес глобалізації націлений на стандартизацію економічного та правового життя.

Наслідком цього ринки стають більш взаємозалежними, у всіх сферах спостерігається постійне зростання масштабів та поглиблення міжнародної інтеграції, яка перетворилася на багатоканальний процес. Загалом процеси глобалізації охоплюють різні сфери світової економіки, а саме: міжнародну торгівлю товарами, послугами технологіями, об'єктами інтелектуальної власності; міжнародний рух засобів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації); міжнародні фінансово-кредитні та валютні операції; виробничу, науково-технічну, технологічну, інжинірингову й інформаційну співпрацю.

Україна поступово інтегрується до міжнародних фінансових ринків, і наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутнішими для української фінансової системи, тому потрібно запобігти негативним наслідкам цього процесу. Першочерговими завданнями розвитку України є нарощування фінансового потенціалу банківської системи, створення груп потужних банків, зменшення податкового тиску, упорядкування фінансових потоків, реорганізація підприємств, структурно-інституційні перетворення в банківській системі.

Процеси глобалізації світової економіки не можуть оминути Україну, особливо з огляду на відкритість національної економіки. Як засвідчила дійсність, банківська система України однією з перших переживає процес прискорення інтеграції через

розширення присутності у ній іноземного капіталу. Врахування останніх тенденцій розвитку світової банківської індустрії слід розглядати як визначальний чинник формування стратегії розвитку вітчизняної банківської системи, що уможливить задіяти всі механізми динамічного економічного зростання. Як було доведено вище, у найближчому майбутньому саме глобалізація визначатиме стан світової фінансової системи, тому аналіз сучасних тенденцій міжнародного руху капіталу, передусім банківського, створює основу для формування напрямів інтеграції України у міжнародний фінансовий простір.

Головним чином міжнародна фінансова інтеграція реалізується через ринок інструментів власності (цінних паперів) і банківських кредитів, що постійно конкурують між собою, а з іншого - доповнюють один одного, створюючи оптимальні умови для ефективного руху іноземного капіталу у банківські системи країн, які його потребують. Тому визначальною є роль банківської системи, яка повинна стати головною сполучною ланкою між зовнішніми ринками капіталів та реальним сектором національної економіки. Де головним завданням стоїть забезпечення ринкового механізму в стимулюванні інвестиційної та кредитної діяльності для сталого економічного розвитку.

Ринок капіталів створюється багатьма секторами, пов'язаних між собою, але між ними немає чітких меж, відбувається постійне переміщення фінансових потоків капіталу з одного сектора в інший. Визначальними при цьому є кон'юнктура ринку і конкретні завдання, які вирішують власники заощаджень і споживачі коштів. Розмитість меж та їх складне взаємопроникнення є додатковим аргументом для розуміння зовнішнього ринку капіталу як сукупності ринкових контрактних відносин, спрямованих на забезпечення акумуляції і перерозподілу фінансових активів.

Ефективність функціонування іноземного капіталу в банківській системі залежить від форми присутності іноземного банківського капіталу у приймаючій країні. Наприклад, при створенні філій іноземні банки надають кошти на рекапіталізацію банківського сектору. Крім того, філії іноземних банків за рахунок

залучення коштів материнського банку можуть пом'якшувати економічний спад, тобто, впливати на економічні процеси в приймаючій країні.

Залучивши іноземного інвестора, вітчизняні банки одержують низку переваг, зокрема: простіший вихід на міжнародні ринки запозиченнь та відносно низьку вартість зовнішніх ресурсів, вирішення проблеми капіталізації, впровадження сучасних технологій управління і продажу, підвищення корпоративної культури тощо.

В економічній літературі виділяються наступні форми інтеграції іноземних банків в країнах-реципієнтах: представництво – відособлений структурний підрозділ, що не здійснює банківських операцій; дочірній банк («subsidiary»); філіал («branch»); сумісний банк з місцевим партнером; консорціумний банк за участю декількох іноземних партнерів; міноритарна участь в місцевому банку.

На практиці зазвичай відбувається рух від простих форм до більш складніших. На першому етапі створюється представництво, яке вивчає особливості місцевого ринку і проводить організаційну і підготовчу роботу для розширення своєї присутності. Потім створюється власне банківська установа – дочірній банк, або філіал, або слідує придбання місцевої фінансової установи.

Наприклад, у країнах Центральної і Східної Європи реально застосовувалися – хоч і в різній мірі – всі перераховані організаційні форми присутності. Якщо не рахувати представництв, і вести мову саме про банківські установи, які ведуть комерційну діяльність, то найбільшого поширення набули дочірні іноземні банки, деякі з них виникли «з нуля», а інші в результаті входження в капітал місцевих банків. В більшості випадків іноземні інвестори повністю або майже на 100% контролюють свої дочірні установи.

Популярним методом входження в ринок для іноземних банків стала співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, перш за все з Міжнародним валютним фондом і Європейським банком реконструкції і розвитку. Ці організації добровільно узяли на себе роль першопрохідців на ринку країн з перехідною економікою, приймаючи участь в капіталі місцевих банків паралельно з потенційними стратегічними інвесторами, або передуючи їх приходу. Така послідовність помітно

знижувала для іноземних приватних банків ризик інвестиції на ранньому етапі входження на новий ринок, коли діяльність місцевого банку нестабільна, а права власності недостатньо захищені.

Станом на початок 2009 р., ЄБРР здійснив в країнах з перехідною економікою близько 120 проектів, пов'язаних з участю в капіталі банків (купівля акцій, субординоване кредитування, злиття і поглинання банків), при цьому інвестовано понад 1 млрд. євро. Багато проектів до теперішнього часу успішно завершені шляхом виходу ЄБРР з капіталу банків на користь стратегічних інвесторів.

Забезпечення стабільності банківського сектору — одне із стратегічних завдань Національного банку України. Тому перед приходом іноземного банку передує детальний аналіз материнської установи з метою здійснення контролю над цим процесом. Основним аспектом при дослідженні стабільності банківського сектору України має бути збереження диверсифікованості представлення капіталу за країною походження і, як наслідок, активів. До банківського сектору України наразі прийшли такі потужні фінансово-кредитні груп, як австрійський «Raiffeisen», італійський «Unicredit», французькі банківські групи (« BNP Paribas», «Société Generale» та «Calyon»), шведський «SEB», угорський «OTP», польський «PKO», російські «ВТБ» і Сбербанк, казахський Банк «Тураналем». Тому можна зробити висновок про достатній ступінь диверсифікованості банківського сектору України за країною походження капіталу підтримує здорову конкуренцію серед банків.

Експансія іноземних фінансових груп до банківського сектору України відбувалася двома основними шляхами [4, с.95]:

1) відкриття нових банків (а в перспективі і дочірніх філій), тобто початок діяльності практично з нуля;

2) купівля і розвиток існуючих місцевих банків, при цьому допускаються два варіанти:

2.1) купується банк як «оболонка», що дає змогу іноземному банку уникати процедури реєстрації, яка необхідна при використанні інших стратегій входження;

2.2) відбувається поглинання власного дочірнього банку, що вже здійснює діяльність в Україні.

Кожен банк обирає такий варіант експансії до банківського сектору будь-якої країни, який відповідає його стратегії розвитку. На початок 2010 року розподіл іноземних інвесторів за обсягами участі у власному і статутному капіталі мав наступний вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Показники статутного капіталу банків з іноземним капіталом в банківській системі України у 2010 р.

Країна	Статутний капітал за країною походження, млн. грн	Частка статутного капіталу в загальному іноземному капіталі, %
1	2	3
Австрія	4993,1	16,5
Греція	756,51	2,5
Грузія	90,78	0,3
Ізраїль	121,04	0,4
Ісландія	60,52	0,2
Італія	4357,53	14,4
Казахстан	60,52	0,2
Канада	30,26	0,1
1	2	3
Кіпр	3147,11	10,4
Латвія	30,26	0,1
Нідерланди	1270,95	4,2
Німеччина	1331,47	4,4
Польща	665,73	2,2
Росія	4750,92	21,7
США	514,43	1,7
Туреччина	211,83	0,7
Угорщина	1876,15	6,2
Франція	3782,58	12,5
Швейцарія	30,27	0,1
Швеція	2178,77	7,2
Всього	30260,73	100

Варто проаналізувати загальні тенденції іноземного інвестування, і зокрема, здійснити порівняльний аналіз залучення іноземного капіталу у таких секторах економіки, як: страхування, сільське господарство, промисловість, торгівля та банківська сфера (табл.2).

Таблиця2

Порівняльна характеристика обсягів іноземного капіталу за видами економічної діяльності у 2010 р.

№	Сфера діяльності	Частка від загальної кількості, %	Загальний об'єм інвестицій, млн. грн.
1	Фінансова діяльність, в тому числі	22,4	8966,0
1.1	Банківська сфера	17,2	6044,0
1.2	Страхування	5,2	2081,4
			840,6
2	Сфера послуг	20,8	8325,6
3	Промисловість	22,5	9006,0
4	Сільське господарство	12,2	4883,3
5	Торгівля	9,8	3922,6
6	Інше	12,3	4923,3
	Загальний обсяг	100	40026,8

Значний інтерес інвесторів викликають підприємства, що здійснюють фінансову діяльність, в яких акумульовано 22,4% від загального обсягу інвестиції. На підприємствах промисловості зосереджено 22,5% загального обсягу інвестицій (у т. ч. на підприємствах переробної промисловості – 19,3%, добувної – 2,8%).

У 2010 р. інвестиції надійшли зі 125 країн світу. До десяти основних країн-інвесторів, які формують понад 81% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Німеччина, Кіпр, Нідерланди, Російська Федерація.

Що стосується банківської системи України то банки з іноземним капіталом представлені 21 країною, загальною кількістю 52 банки. Серед них 20 банків з 100% іноземним капіталом, тобто повністю контролюються іноземними інвесторами. Переважна більшість банків з іноземним капіталом була зареєстрована у регіональному представництві НБУ в місті. Це означає, що найсприятливіші умови для ведення банківського бізнесу створені у місті Києві, де сконцентровано 71% головних офісів банків з іноземним капіталом.

Сучасний етап розвитку іноземного банківського капіталу перебуває на стадії

сповільненого притоку зарубіжних інвесторів, що пояснюється нещодавньою кредитно-фінансовою кризою та тимчасовою інвестиційною непривабливістю і ризиковістю здійснення банківських операцій в нашій крані. Однак, без сумніву, існує необхідність залучення стратегічних іноземних інвесторів, які сприятимуть підвищенню рівня капіталізації банківської системи, оскільки внутрішніх джерел нарощення банківського капіталу недостатньо. Поряд з перевагами присутності банків з іноземним капіталом в національній банківській системі існують також і недоліки, серед яких найважливішим збереження національної економічної безпеки при надмірних притоках іноземних капіталів в державу.

З огляду на проблему участі іноземного банківського капіталу на території України, а також інших питань, які потребують вирішення, важливим є вивчення передового досвіду зарубіжних держав та можливості його застосування в Україні.

Світова практика свідчить, зокрема, про те, що всі країни в процесі вступу до СОТ намагалися використовувати різні механізми захисту національних економік. При цьому особлива увага приділялася саме сфері фінансових послуг через їхню виняткову важливість для економічної безпеки країн. Тому для національних фінансових ринків більшості країн характерна наявність обмежень відносно іноземного капіталу. В даний час більше 100 країн членів СОТ зберігають ті чи інші обмеження щодо доступу іноземного капіталу на національні ринки фінансових послуг. За деякими даними, більше 75% всіх обмежень припадає на банківські послуги (табл. 3), а 60% обмежень сконцентровані в сфері надання послуг дочірніми структурами і філіями іноземних банків.

Таблиця 3

Основні механізми захисту національних банківських систем

№	Механізми захисту	Країни запровадження
1	Квотування частки банків-нерезидентів в загальному статутному капіталі або в активах національної банківської системи	Індія, Індонезія, Малайзія, Республіка Корея, Філіппіни
2	Встановлення максимального рівня участі банка-нерезидента в статутних капіталах національних банків	Бразилія, Індія, Малайзія, Мексика, Норвегія, Таїланд
3	Встановлення мінімального розміру капіталу для банка-нерезидента, бажаючого відкрити філіал або дочірню установу банку	Китай

Продовження таблиці 3

4	Встановлення мінімального розміру капіталу дочірнього банку або філіалу банка-нерезидента	Практикується в більшості країн
5	Квотування ліцензій на відкриття дочірнього банку або філіалу банка-нерезидента	Індія, Філіппіни, низка штатів США
6	Оцінка економічної доцільності відкриття банка-нерезидента	Бразилія, Малайзія, Республіка Корея, Чилі
7	Встановлення обмежень на проведення окремих банківських операцій в національній або іноземній валюті для дочірніх банків або філіалів банка-нерезидента	Бразилія, Індонезія, Канада, Китай, Республіка Корея
8	Встановлення обмежень на проведення окремих транскордонних банківських операцій	Словаччина, Таїланд, Чехія, Чилі
9	Квотування частки фізичних осіб-нерезидентів в складі працівників дочірнього банку і філіалу банка-нерезидента	Практикується в більшості країн

У сучасних умовах існує реальна потреба в оцінці можливостей держави контролювати міжнародні потоки позичкового і підприємницького капіталу,та зважати на їх обмеженість. На сьогоднішній день українське законодавство не передбачає ніяких обмежень на участь іноземного капіталу в банківському секторі країни. Актуальними залишаються питання захисту внутрішнього банківського сектора від зарубіжного банківського капіталу та обмежень іноземного інвестування в банківську сферу України. Зрозуміло, що іноземний капітал в банківський системі сприяє покращенню макроекономічних показників. За існуючих розмірів банківських інвестицій та цілеспрямованого залучення іноземного капіталу в банківський сектор України, на нашу думку, його прихід повинен мати межу.

На нашу думку, повинна бути встановлена максимально дозволена межа участі іноземного капіталу в банківському секторі України на рівні 50 %, тобто, в сукупному вітчизняному банківському капіталі частка іноземного капіталу повинна становити не більше 50 %. Необхідність такого обмеження полягає в тому, щоб поряд з розвитком банків з іноземними капіталами на території України існувала можливість розвитку та підвищення ефективності функціонування вітчизняного банківського капіталу. Так, у випадку непередбачених ситуацій в країні (політичних чи економічних), коли іноземні банки будуть змушені припинити свою діяльність на території України, вітчизняний банківський капітал повинен бути достатнім, щоб запобігти кризі у банківській системі та не допустити спаду економіки.

Отже, при визначенні доцільності зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі країни необхідно керуватися стратегічними пріоритетами, практична реалізація яких дасть змогу забезпечити цілісність і стабільність функціонування банківської системи. Дослідження доводять, що справа не в кількісних показниках присутності іноземного капіталу, а в його якості, структурі, цілях та функціях, які він виконує в економіці. Тому важливими рішеннями щодо регулювання негативних моментів зростання іноземного капіталу в банківській системі країни є створення вигідних економіко-правових умов для вітчизняних банків, за яких вони матимуть змогу ефективно конкурувати з іноземними на внутрішньому ринку.

Разом з тим розширення доступу іноземного банківського капіталу в Україну потребує адекватних регулятивних рішень, що ґрунтуються на стратегії розвитку національного банківського сектора, підвищенні рівня конкурентоспроможності і капіталізації банків, зниженні собівартості банківських послуг, розширенні фінансового інструментарію. Саме на досягнення таких цілей повинно бути спрямоване регулювання ризиків зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі нашої держави.

Література

1.Філіпченко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність./ А.С.Філіпченко – К.: Знання, 2007. – 670 с.

2. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: [Моногр.]/ З.М.Васильченко — К.: Кондор, 2004. – 396 с.

3 Кувалдин В. Глобальность: новое измерение человеческого бытия/ [Кувалдин В., Горбачев М.С. и др.],[Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития.] — М.: Альпина Паблишер, 2003.— 530 с.

4. Осадчий Є.С. Етапи та форми входження іноземного банківського капіталу в Україну/ Є.С. Осадчий// Фінанси, облік і аудит – збірник наукових праць.– №14, 2009 р. с.142 – 150.

УДК 330.322

І. П.Петренко,
асистент кафедри банківських інвестицій ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ШЛЯХОМ ЕМІСІЇ КОРПОРАТИВНИХ ОБЛІГАЦІЙ

Статья посвящена исследованию особенностей использования облигаций предприятий для финансирования инвестиционных проектов. Определены преимущества и недостатки привлечения инвестиционного капитала при помощи корпоративных облигаций, названы главные препятствия в ходе их эмиссии и обращения в Украине, а также очерчено направления решения этих проблем.

Ключевые слова: инвестиционный капитал, финансовый инструмент, корпоративная облигация, эмиссия, инвестор, эмитент

The article is dedicated to particularity of corporate bonds using for investment project financing. The advantages and disadvantages of applying corporate bonds to invested capital formation are determined, the main difficulties in the course of their issue and circulation in Ukraine are named and the directions of these problems solution are outlined.

Key words: invested capital, financial instrument, corporate bond, issue, investor, issuer

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання облігацій підприємств для фінансування інвестиційних проектів. Визначено переваги та недоліки залучення інвестиційного капіталу шляхом емісії корпоративних облігацій, названо головні перешкоди в ході їх емісії та обігу в Україні, а також окреслено напрями вирішення цих проблем.

Ключові слова: інвестиційний капітал, фінансовий інструмент, корпоративна облігація, емісія, інвестор, емітент

Світова практика розробила чимало інструментів залучення інвестиційного капіталу. Серед них великою популярністю користуються акції та кредит. Однак зараз, коли традиційні джерела фінансування є недосяжними або непривабливими

для учасників інвестиційного процесу, на перший план виходять нові механізми залучення коштів, серед яких особливе місце посідають корпоративні облігації.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що ініціатори інвестиційних проектів та інвестори усе частіше стикаються із недоліками тих чи інших механізмів фінансування. Пошук джерел залучення коштів ускладнюється фінансово-економічною нестабільністю в країні та світі, що уповільнює інвестиційний процес. Тому розкриття потенціалу корпоративних облігацій, визначення напрямів вдосконалення умов для їх застосування в Україні відкриє нові можливості для реалізації проектів.

Чимало аналітиків та науковців спрямовують свій інтерес на дослідження стану, проблем та перспектив вітчизняного ринку корпоративних облігацій (А. Мороз, О. Мозговий, М. Савлук, В. Савчук, Е. Найман, Я. Хмарська, О. Шевченко, О. Охріменко, Т. Андірків, Д. Ткаченко, В. Шафран, Ю. Прозоров, О. Вальчишен та ін.). Однак поряд із аналізом та розкриттям особливостей функціонування ринку корпоративних облігацій, останні потребують вивчення саме як інструменту залучення саме інвестиційного капіталу.

Головною метою в ході написання статті є дослідження специфіки використання корпоративних облігацій як дієвого інструменту залучення інвестиційного капіталу. Завданнями в ході дослідження є ідентифікації переваг та недоліків фінансування проектів за рахунок корпоративних облігацій, вивчення проблем їх активного використання в Україні та визначення шляхів подолання цих перешкод.

Корпоративні облігації (або облігації підприємств) – це борговий цінний папір, що засвідчує відносини позики та зобов’язання підприємства перед кредиторами щодо виплати в зазначені строки суми боргу з урахуванням відсотків за отриманими позичками.

В Україні процес емісії та обігу загалом регулюється наступними нормативно-правовими актами:

- Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р.;

- Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» №3480-IV від 23.02.2006 р.;
- Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» №283/97-ВР від 28.12.1994 р.;
- Положення про порядок випуску корпоративних облігацій, затверджене рішенням ДКЦПФР №322 від 17.07.2003 р.;
- Положення про надання регулярної інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами - емітентами облігацій, ухвалене рішенням ДКЦПФР №72 від 9.06.1988 р.;
- Положення про надання особливої інформації відкритими акціонерними товариствами і підприємствами - емітентами облігацій, ухвалене рішенням ДКЦПФР №5 від 10.02.2000 р.;
- Положення про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств і облігацій підприємств, затверджене наказом ДКЦПФР №210 від 20.09.1996 р.
- Рішення ДКЦПФР «Про запровадження системи обов'язкового рейтингування суб'єктів та інструментів фондового ринку» №542 від 8.12.2004 р.

Вивчення законодавчих вимог до функціонування ринку облігацій підприємств, а також специфіки останніх як інструменту залучення інвестиційного капіталу, дозволило виділити ряд їх переваг:

1. Переваги для інвестора:

- інвестор може очікувати на отримання прогнозованого доходу;
- інвестор має можливість виконання операцій РЕПО;
- існує можливість дострокового погашення облігації;
- інвестування в облігації є менш ризиковим порівняно з акціями;
- придбання облігацій дає можливість диверсифікувати інвестиції;
- в разі емісії забезпечених облігацій інвестор може очікувати на покриття заборгованості майном підприємства;

- власник облігацій матиме пріоритет у задоволенні претензій в разі банкрутства емітента (на відміну від акцій);
- виплата доходів за облігаціями забезпечена надходженнями від реалізації проекту, для фінансування якого вони були емітовані.

2. Переваги для емітента:

- емісія облігацій не впливає на структуру власного капіталу і не призводять до втрати контролю над підприємством (на відміну від акцій)
- дозволяє залучити більш дешеві ресурси, оскільки ставка за облігаціями є середньою між банківськими депозитом і кредитом, а з розвитком ринку наближується до ставки за депозитами;
- заборгованість підприємства диверсифікується за рахунок залучення більш широкого кола інвесторів (на відміну від кредиту);
- дозволяють отримати ресурси на достатньо довгий строк, прив'язавши його до терміну реалізації інвестиційного проекту;
- відсутня обов'язкова вимога про надання застави (забезпечення);
- підприємство самостійно визначає умови емісії облігацій і адаптує їх до вимог інвестиційного проекту;
- цільове використання коштів менш регламентоване порівняно з банківським кредитом;
- можливість хеджування фінансових ризиків, а також зниження вартості обслуговування боргу через можливість дострокового викупу;
- розмір обсягу емісії облігацій значно перевищує розмір кредиту, який може видати комерційний банк одному позичальнику;
- створення кредитної історії та рейтингу на публічному ринку капіталів та зростання іміджу компанії через вдалі розміщення та погашення облігацій.

Попри численні переваги, залучення інвестиційного капіталу шляхом емісії корпоративних облігацій не позбавлене недоліків:

- необхідна максимальна відкритість і прозорість діяльності емітента;
- дорога і довготривала процедура реєстрації випуску облігацій;

- існує ризик неповного розміщення на первинному ринку, як наслідок - неможливість реалізувати інвестиційний проект;
- в разі виникнення проблем із виконанням зобов‘язань за облігаціями домовитись з великим колом кредиторів важче;
- фіксовані накладні витрати на підготовку до емісії та рекламу роблять непривабливими невеликі випуски облігацій;
- потреба у використанні послуг андеррайтер для публічного розміщення облігацій.

Вплив цих недоліків посилюється несприятливими умовами на фінансовому ринку України, що значно знижує потенціал корпоративних облігацій. Підтвердженням того, що вітчизняний ринок корпоративних облігацій зазнає негативного впливу є динаміка обсягів випусків даного виду цінних паперів останніх років (див. табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг зареєстрованих випусків облігацій підприємств у 2005-2009 рр., млн. грн. ([1]-[2])

Вид емітента	2005	2006	2007	2008	2009	січень-вересень 2010
Усього	12748,28	22070,80	44480,51	31346,28	10107,35	3802,06
Банки	2564,73	4994,00	18869,37	7115,94	0,00	100,00
Страхові компанії	41,90	85,00	50,64	97,50	0,00	0,00
Інші підприємства	10141,65	16991,80	25560,50	24132,84	10107,35	3702,06

Як бачимо, протягом 2008-2009 років спостерігається різке скорочення обсягу випусків корпоративних облігацій, причому така тенденція зберігається і зараз. Обсяг зареєстрованих облігацій підприємств зменшився на 6,05 млрд. грн. порівняно з даними за аналогічний період 2009 року [2].

Перешкоди на шляху до повноцінного функціонування ринку корпоративних облігацій зумовлені рядом факторів:

1) загальне падіння коньюнктури фондовому ринку, скорочення активності інвесторів внаслідок нестабільного фінансово-економічного становища в країні та відсутності твердої національної грошової одиниці;

2) низький рівень інформативності та прозорості ринку облігацій підприємств, що пов‘язано із обмеженістю та недостовірністю звітних даних, а також відмовою від послуг рейтингових агентств;

3) наявність на ринку облігацій «спекулятивного» рівня, які важко відрізнити від облігацій «інвестиційного» рівня;

4) відставання існуючої нормативно-правової бази функціонування ринку облігацій підприємств від розвитку реальних процесів на ньому;

5) помилки емітентів в ході емісії та обігу корпоративних облігацій, зокрема відсутність зв‘язку між параметрами їх випуску та проекту.

6) слабкість і недостатність державного регулювання національного ринку корпоративних облігацій;

7) нерозвиненість первинного ринку та операцій з деривативами;

8) висока вартість фінансового інжинірингу, недостатній розвиток інфраструктури ринку, нестача досвідчених андерайтерів;

9) відсутність гарантій по операціях з облігаціями підприємств, а також практика встановлення плаваючої купонної ставки;

10) недовіра населення та його психологічна непідготовленість до операцій на фондовому ринку;

Отже, результати дослідження показали, що корпоративні облігації є потенційно привабливим інструментом залучення інвестиційного капіталу завдяки своїм перевагам як для інвестора, так і для емітента. Однак і він не позбавлений недоліків, які зумовлюють відмову від використання даного виду цінних паперів, що особливо часто зустрічається зараз, в умовах погіршення якості фінансових інструментів, недовіри до емітентів та загального падіння фінансової активності.

Ряд заходів, спрямованих на вдосконалення законодавчого та державного регулювання ринку корпоративних облігацій, розвиток його інфраструктури, насамперед, збільшення кількості авторитетних та досвідчених андерайтерів і рейтингових агентств, а також підвищення прозорості та інформативності фондового ринку розширить можливості використання облігацій підприємств.

Також слід звернути увагу на уніфікацію форми випуску облігацій за категоріями, податкове стимулювання, встановлення жорстких вимог до виконання зобов‘язань за облігаціями, зменшення витрат на їх реєстрацію та випуск. Вже зараз можемо бачити певні зрушення у цьому напрямі, про що свідчать останні зміни до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». Мова йде про регулювання подовження строків обігу та погашення облігацій підприємств. Тепер така можливість є обмеженою і жорстко регулюється ДКЦПФР, що, як очікується, сприятиме платіжній дисципліни компаній-емітентів, а також підвищенню рівня довіри інвесторів.

Здійснення цих та інших кроків на шляху до ефективного використання корпоративних облігацій дозволить не лише отримати додаткове джерело фінансування інвестицій, а й створить умови для довгострокового зростання фінансового сектору України, підвищення доходів інвесторів, створення фондового ринку з високим рівнем довіри.

Дана тема дослідження не є вичерпною, і в подальшому необхідно приділити увагу поліпшенню нормативно-правового забезпечення процесу емісії та обігу облігацій підприємств, а також особливим умовам випуску таких облігацій для фінансування інвестиційних проектів.

Література

1. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssmsc.gov.ua/ ShowPage.aspx? PageID=12

2. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня – вересня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssmsc.gov.ua/Monthly.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1

УДК: 334.7

Поліщук Є.А.
к.е.н., старший викладач кафедри банківських інвестицій ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ УЧАСНИКІВ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Рассмотрены сущность и виды функциональных участников инвестиционного процесса, преимущества их привлечения в инвестиционную деятельность, отличительные характеристики от других участников инвестиционного процесса.

Ключевые слова: инвестиционный процесс, функциональные участники инвестиционного процесса.

Essence and types of functional participants of investment process, advantage of their bringing in, are considered in investment activity, distinctive descriptions from other participants of investment process.

Key words: investment process, functional participants of investment process

Розглянуто сутність і види функціональних учасників інвестиційного процесу, переваги їхнього залучення в інвестиційну діяльність, відмінні характеристики від інших учасників інвестиційного процесу.

Ключові слова: інвестиційний процес, функціональні учасники інвестиційного процесу.

Світова фінансово-економічна криза не оминула інвестиційний ринок України: обсяги інвестування значно зменшились, погіршився інвестиційний клімат, уповільнились відтворювальні процеси у фінансово-кредитній сфері. Оздоровлення економіки неможливе сьогодні без активізації учасників та правильної організації інвестиційного процесу. Мова йде про функціональних учасників, які відіграють важливу роль у налагодженні бізнес-процесів інституційних інвесторів.

Наразі без них важко уявити реалізацію того чи іншого інвестиційного проекту. Та, попри активну поведінку функціональних учасників, аналіз наукової літератури показав недостатність дослідження їх діяльності. Це зумовлено підвищеною увагою саме до інституційних інвесторів, тому група функціональних учасників, на жаль,

лишилася осторонь. Через це, метою нашого дослідження є поглиблення теоретичних засад діяльності цих суб'єктів.

Діяльність функціональних учасників згадана певною у мірою у працях зарубіжних (А.О. Бакуліна, П.І. Вахрін, П.Л. Віленський, В.А. Горемикін, А.Л., Л.Л. Ігоніна, Кексінов, І.І. Мазур, С.М. Максимов, В.С. Нєшитой,Н.Г. Ольдерогге, Р. Пейзер, В.І. Ресін, В.А. Сидоров, Є.І. Тарасевич, В.І. Шапіро, А. Фрей та Дж. Фрідман) та вітчизняних (А.М. Асаул, І.А. Брижань, О.Р. Дєгтяр, Б.Л. Луців, Ю.М. Коваленко, О.О. Ляхова, Т.В. Майорова, А.А. Пересада, С.В. Онікієнко, В.Я. Чевганов, С.Г. Чигасов). Проте у більшості випадків науковці лише згадують таких суб'єктів інвестиційного процесу, не заглиблюючись у специфіку їх діяльності крізь призму теоретико-методологічного простору.

У ході опрацювання джерел даного тематичного спрямування, ми виділили монографію автора А.А. Пересади «Управління інвестиційним процесом», де сказано: «Розвиток можливих організаційних форм взаємодії партнерів по інвестиційному процесу сприяє залученню до спільної інвестиційної діяльності різних фірм, функціями яких є надання спеціальних послуг та виконання різного роду робіт» [1]. Ми погоджуємось з тим, що ця група суб'єктів інвестиційного процесу «сприяє спільній інвестиційній діяльності». У цьому міркуванні вчений виокремив функціональних учасників, проте він не дав конкретного визначення їм. Також потребують конкретики і уточнення «спеціальні послуги та різного роду роботи».

У роботі іншого вченого-економіста - Горемикіна В.А. - функціональні учасники виділені як посередники. На нашу думку, називати їх просто посередниками не варто, оскільки, наприклад, банки, страхові компанії, інвестиційні фонди - це також посередники, але, згідно нашої позиції, вони виступають інституційними інвесторами [2].

У наукових працях Мазура І.І., Ольдерогге Н.Г., Шапіро В.Д. виокремлено неінституціональних учасників інвестиційного ринку, яких вони ототожнюють з функціональними. Але окрім функціональних учасників, згадано ще й про державні органи влади, без яких неможлива реалізація інвестиційних проектів. Ми вважаємо,

що така позиція є не досить коректною, оскільки мета діяльності функціональних учасників – отримання комерційного ефекту (прибутку). А роль державної організації в інвестиційному процесі полягає у регулюванні та нагляді за дотриманням законодавчих норм. Тому варто відокремлювати цих суб'єктів [3].

Майорова Т.В. визначає такий склад функціональних учасників: девелопери, консалтингові компанії, аудиторські компанії, будівельні компанії, ріелтерські компанії [4]. У Пересади А.А. цей перелік доповнено інжиніринговими та еккаутинговими фірмами. Вважаємо, що перелік учасників цих вчених можна доповнити, що ми зробимо пізніше.

Мазур І.І. та колектив авторів вважають, що до цих учасників належать комерційні банки, страхові компанії, оцінювачі, юридичні компанії, фінансові аналітики, маркетингові бюро, проектувальники та будівельні організації, девелоперські компанії, редевелоперські компанії, спеціалізовані засоби масової інформації [3]. Хоч цей склад суб'єктів є ширшим, проте, ми продовжуємо відстоювати свою точку зору проти позиції Мазура І.І., Ольдерогге Н.Г., Шапіро В.Д. стосовно включення комерційних банків та страхових компаній до переліку функціональних учасників ринку, оскільки вони представляють групу інституційних інвесторів.

Дослідивши низку інших літературних джерел [1-7], ми вважаємо, що варто все ж таки, визначити, якими суб'єктами інвестиційного процесами прийнято називати функціональними, а потім дати перелік цих учасників. Для цього, нам здається, потрібно визначити їх особливі риси, які вказують на приналежність до цієї групи суб'єктів.

Відмінними від інших учасників інвестиційного процесу робить їх декілька рис, які ми пропонуємо розглянути:

- для функціональних учасників характерний нижчий рівень регулювання з боку державних органів влади порівняно з інституційними інвесторами;
- участь функціональних суб'єктів інвестиційного процесу не призводить до зміни грошової маси в обороті;

- незалежно від результату інвестування функціональні учасники завжди отримують винагороду за свої послуги;
- висновки щодо доцільності інвестування можуть не вплинути на прийняття кінцевого рішення інвестора;
- у більшості випадків функціональні учасники не беруть на себе ризики, які можуть статися під час інвестиційного процесу;
- у разі банкрутства функціонального учасника інвестиційного процесу це не матиме глибокої соціально-економічної шкоди, на відміну від інституційних інвесторів;
- реалізація інвестиційного процесу можлива і без участі функціональних учасників.

Варто зазначити, що основне призначення функціональних учасників інвестиційного процесу є активізація діяльності інституційних інвесторів. Що мається на увазі? У більшості випадків інституційні інвестори взмозі здійснювати самостійно свою діяльність, проте функціональні учасники допомагають зробити цей процес, по-перше, швидшим, по-друге, мобільним, по-третє, спрямованим у рентабельніші галузі, і по-четверте, менш витратними для інвестора. Розглянемо ці судження більш детально:

- Швидкість. При наявності вільних коштів функціональні учасники швидше запропонують інституційним інвесторам шляхи вкладання коштів. Наприклад, якщо мова йде про ріелторів, то вони мають, зазвичай, великі бази даних об'єктів нерухомості, де простіше найти потрібний об’єкт інвестування коштів.
- Мобільність. Інституційний інвестор, домовившись з функціональним учасником про виконання тієї чи іншої роботи, може одночасно здійснювати діяльність в іншій сфері. Інвестор задає бажані параметри об’єкту інвестування і не шукає самостійно його, а робить це ріелтор, або ж девелопер тощо. Інвестор не здійснює самостійно аудит, цим займається аудитор. Також інвестор не займається будівництвом (якщо не йдеться про інвестування будівельних компаній).

- Ефективне спрямування інвестиційних ресурсів. Девелоперські компанії швидше запропонують у який інвестиційний проект ефективніше вкладати кошти, окрім того, вони ще й візьмуть частину ризиків на себе. Нададуть послуги з цього питання і консалтингові компанії.
- Зниження витрат інституційних інвесторів. Попри чисельні переконання стосовно того, що можна впоратись і без функціональних учасників інвестиційного процесу, оскільки це збільшує статті витрат, ми глибоко переконані у протилежному. Якщо, наприклад, інституційний інвестор вирішив примножити своє багатство, вклавши кошти в проект будівництва, і виявив бажання збудувати цей об'єкт самотужки, то йому варто буде отримати ліцензію на будівництво, утримувати на постійній основі додаткову кількість працівників (проектантів, будівельників, менеджерів з продажу, маркетологів тощо). Тому значно дешевше співпрацювати по мірі потреби з різними організаціями – функціональними учасниками інвестиційного процесу, це дозволить значно скоротити статті постійних витрат.

Виходячи з вищесказаного, на наш погляд, функціональні учасники інвестиційного процесу – це суб'єкти господарювання, діяльність яких носить комерційний характер і пов'язана з організацією інвестиційного процесу та підвищенням ефективності інвестування.

Ми вважаємо, що функціональними учасниками є ті суб'єкти інвестиційного процесу, яким притаманні вище перелічені риси, та пропонуємо такий перелік фірм, які, на нашу думку є функціональними учасниками:

- девелопери,
- консалтингові компанії,
- аудиторські фірми,
- будівельні організації,
- ріелторські компанії,
- інжинірингові фірми (проектанти),
- еккаунтингові компанії,
- біржі та аукціони,

- спеціалізовані ЗМІ.

Розглянемо найбільш розповсюджених учасників інвестиційного процесу.

Девелопери. Серед думок різних вчених економістів існує думка щодо ототожнення девелоперських компаній з іншими суб'єктами інвестиційного процесу. На наш погляд, це не зовсім так. Потрібно вказати, що найближчим за змістом аналогом західній девелоперській компанії в плановій радянській економіці виступав замовник, особа, що виконувала функції замовника (ініціатора) при будівництві об'єкту.

У зв'язку з чим, на теренах пострадянських країн, зокрема в Україні, склалося паралельне використання термінів «девелоперська компанія» та «забудовник», що викликає певне протиріччя.

Іншу точку зору мають автори під керівництвом Мазура І.І. Вони стверджують, що забудовник – це власник земельної ділянки, що приймає рішення про забудову земельної ділянки. Він може не здійснювати самостійно забудову ділянки, а винаймати для цього будівельну компанію. На нашу думку, це не вичерпний перелік відмінних рис забудовника і девелоперської компанії. Основна відмінність полягає у фінансуванні проекту розвитку об'єкту нерухомості [3].

Девелоперська компанія може і не брати участь власними активами у проекті, тоді як забудовник не тільки розпоряджається щодо забудови його власної земельної ділянки, але й фінансує будівництво, до того ж, забудовник стає власником або співвласником побудованого об'єкту нерухомості. У такій ситуації, девелопер бере на себе лише відповідальність за максимізацію прибутку від операцій з об'єктом нерухомості і не є його власником. Отже, девелопер може виконувати функції забудовника, а забудовник функції девелопера - ні, оскільки сфера діяльності девелопера ширша.

У фінансово-економічному словнику Завгороднього А.Г. та Вознюка Г.Л., окремо виділено девелоперські компанії: «фірма-девелопер – юридична особа, котра бере на себе функції щодо повної реалізації інвестованого капіталу. Як правило, самостійно здійснює пошук найвигіднішого місця вкладання коштів інвестора, розробляє проект, забезпечує його фінансування та реалізацію. Може бути

компаньйоном інвестора» [5]. Недоліком такого визначення є те, що науковці абстрагуються від об'єкту інвестування коштів – нерухомості. Оскільки сфера діяльності девелоперських компаній - це ринок нерухомості, то це поняття не може включати в себе інші сектори інвестиційного ринку. Окрім того, варто зазначити, що девелоперська компанія є й автором ідеї проекту розвитку об'єкту нерухомості.

Крутик А.Б. теж відзначає відмінність між будівельними організаціями і девелоперськими компаніями. На його думку, «девелоперська компанія – це не той суб'єкт підприємницької діяльності, хто будує, а той, хто організовує створення об'єкту нерухомості в найкращому місті і таким чином, що дозволяє повернути інвестовані ресурси і отримати прибуток від реалізації проекту» [6, с. 68]. На наш погляд, у цьому визначенні некоректним є прив'язування успішної реалізації проекту до місця розташування об'єкту нерухомості. Можемо погодитись із тим, що місцезнаходження об'єкту нерухомості є важливою складовою під час його реалізації, однак, це не гарантія максимальної ефективності проекту. Оскільки під час створення об'єкту нерухомості потрібно враховувати не тільки зазначений фактор, але й створення ідеї проекту, маркетингові дослідження, умови фінансування об'єкту нерухомості, тощо.

Пересада А.А. та Майорова Т.В. вважають, що «фірма-девелопер – юридична особа, яка бере на себе функції з повної реалізації капіталу, що інвестується, також приймає на себе відповідальність реалізувати інвестиційний проект» [7, с. 194, 4, с. 63]. Вчені доречно згадують про відповідальність девелоперської компанії за реалізацію інвестиційного капіталу. Крім того, вони наголошують не тільки на кінцевому результаті діяльності девелоперської компанії, але й на такому завданню, як повна реалізація інвестованого капіталу. На наш погляд, це дуже важливо, тому, що будь-який інвестор прагне підвищити ефективність вкладеного капіталу. Це є підтвердженням того, що девелоперські компанії на ринку покликані задовольняти потреби інвесторів.

Так, як немає єдиного бачення щодо визначення «девелопер», а існуючі є неточними, пропонуємо уточнити це поняття. Так, на наш погляд, девелопер – це фінансовий посередник на ринку нерухомості, що акумулює кошти інвесторів або

виступає сам інвестором з метою фінансування проекту розвитку об'єкту нерухомості, є автором ідеї, бере на себе відповідальність з організації та управління цього проекту та отримує за це комісійну винагороду. Девелопером може бути, як фізична, так і юридична особа. Тому, якщо девелопер - юридична особа, то варто вживати термін «девелоперська компанія».

Консалтингові компанії - спеціалізовані компанії, діяльність яких полягає у наданні інтелектуальних послуг виробникам, продавцям, покупцям (поради, рекомендації, консультування) стосовно різних питань виробничої діяльності, фінансів, зовнішньоекономічної діяльності, створення й реєстрації фірм, дослідження й прогнозування ринків товарів і послуг, розробки бізнес- проектів, маркетингових програм, інноваційної діяльності, пошуку шляхів виходу із кризових ситуацій, підготовці статутних документів у випадку створення нових підприємств і організацій тощо. Таке визначення дає І.Кацал. Ми погоджуємось з таким твердженням, проте, вважаємо, потрібно додати, що консалтингові компанії пропонують рішення, які повинні поліпшити ту чи іншу проблемну ситуацію.

Сьогодні можна чітко виділити основних постачальників консалтингового продукту в Україні:

- філії великих іноземних багатофункціональних фірм, що мають консультаційні проекти з українськими державними структурами з питань оподатковування, бюджетного регулювання, удосконалювання нормативно-правової бази, а також обслуговуючі спільні й іноземні компанії в Україні банківські структури;

- представництва іноземних консультаційних фірм, що здійснюють стратегію завоювання нових ринків і досліджують привабливість українського ринку;

- іноземні консультаційні фірми, що працюють по програмах донорських організацій і надають технічну допомогу з питань управлінського консультування в пріоритетних галузях народного господарства (енергетика, транспорт, зв'язок, сільське господарство тощо);

- вітчизняні консультаційні фірми, які спеціалізуються на наданні послуг з питань приватизації підприємств, включаючи оцінку майна, підготовку

документального супроводу процесу приватизації й т.д. (наприклад, АТ "Супремум"; ТОВ "ОЛ.ГА");

- спеціалізовані консалтингові фірми, які роблять консультаційні послуги по окремих напрямках управлінського консультування (бізнес-планування, фінансова оцінка, маркетинг, податкове планування, митне регулювання тощо) (наприклад, ТОВ "ФОРТЕКС").

Аудиторські фірми. Перш ніж вести переговори щодо укладання договірних відносин з будь-яким учасником інвестиційного проекту, інвестор зобов'язаний скористатися послугами аудиторської фірми. Аудиторські фірми виконують в інвестиційному процесі функції перевірки фінансово-господарської діяльності як самого інвестора, так і інших його партнерів. Аудитори дають оцінку активів і пасивів балансів фірми, розраховують показники ліквідності балансу, здійснюють оцінку інвестиційних якостей цінних паперів, оцінку капіталу самого інвестора та його акціонерів.

Аудитори мають ліцензії на право здійснення перевірок фінансово-господарської діяльності (аудита) та займаються виключно аудиторським обслуговуванням на території тієї держави, яка сертифікувала дану юридичну або фізичну особу. В Україні створено Асоціацію аудиторів, діяльність якої, як і функціонування самих аудиторів, регулюється Законом України "Про аудиторську діяльність". Однак аудиторських фірм та аудиторів сертифіковано ще недостатньо. У процесі розвитку ринкових відносин і підвищення інвестиційної активності зростатиме і ринок аудиторських послуг.

Концентрація ринку аудиторських послуг досить більша - біля шістдесятьох відсотків його обсягу доводиться на провідні аудиторські фірми, оборот яких становить більше одного мільйона гривень у рік. Таких компаній в Україні біля п'ятдесятьох, але це невелика частка від загального суб'єктів аудиторської діяльності, яких в Україні зареєстровано дві тисячі триста сімдесят один за станом на серпень 2008 року. Із зазначених шістдесятьох відсотків досить великий шматок пирога відрізали собі міжнародні аудиторські компанії "Великої четвірки" - тільки згідно з офіційними даними, вони обслуговують біля тридцяти відсотків ринку в

грошовому вираженні. Найбільше комфортно "Велика четвірка" почуває себе в секторі аудита міжнародних компаній, оскільки нерідко є для них глобальним аудитором, як за рубежем, так і в Україні.

Слід також зазначити, що в Україні, крім чотирьох найбільш іменитих аудиторів, представлені також біля п'ятнадцяти інших аудиторських мереж. Зараз під їхньою торговельною маркою за схемою франчайзинга працюють фірми, засновниками яких, відповідно до вимог, що діяли раніше, законодавства, не менш чим на сімдесят відсотків є українські аудитори. Але, дотримуючись світових тенденцій, у недалекому майбутньому ці фірми будуть переходити від співробітництва до бізнесу, під повний контроль материнських структур. Цьому сприяє той факт, що тепер в Україні дозволена діяльність іноземних аудиторських фірм, за умови одержання їхнім засновником українського сертифіката аудитора. У результаті цих трансформацій під контроль закордонних аудиторів, на мій погляд, перейде значна частина українського ринку.

Ще один популярний вид послуг - проведення передінвестиційного аналізу (due diligence). Незалежна думка аудитора високо цінується при покупці/продажу бізнесу має, і у зв'язку з активним розвитком ринку в останні роки, цей вид послуг став навіть більше популярним, чим періодичної аудиторської перевірки податкового обліку.

Деякі аудитори стають внутрішніми аудиторами великих холдингів. Це не повною мірою відповідає стандартам, оскільки аудитор повинен бути незалежним, і виторг від одного клієнта не повинна становити більшу частку в загальному доході аудитора. Разом з тим, такий вид послуг зараз дуже затребуваний.

Замовники між аудиторськими фірмами розподіляються пропорційно їхній величині: великих замовників, як правило, обслуговують великі аудиторські фірми, а невеликих - фірми меншого розміру. Для малих аудиторських фірм, штат яких, як правило, складається не більш ніж з п'яти чоловік, що домінує послугою є ведення обліку. Це не особливо рентабельний бізнес, однак він дозволяє покривати поточні витрати й одержувати невеликий дохід. Не всі компанії цієї категорії мають регулярні замовлення. Біля ста компаній формально існують, але взагалі не веде

діяльності. Динаміка ринку така, що ростуть переважно великі компанії - їхні обороти, клієнтура й штат збільшується, а невеликі фірми не всі здатні витримувати виклики ринку. Для них характерними проблемами стали відтік персоналу й зниження доходів. Подальші перспективи ринку залежать від кроків законодавців. Якщо все залишити на своїх місцях, то концентрація ринку аудита буде підсилюватися, при тім, що кількість малих фірм буде скорочуватися.

Будівельні організації. У фінансово-економічному словнику Завгороднього А.Г. та Вознюка Г.Л., «будівельна організація – це компанія, що управляє процесом спорудження будівель і споруд»[5].

Виробництво будівельно-монтажних робіт ведуть широкоспеціалізовані будівельні фірм. Вони виконують весь комплекс робіт за інвестиційним проектом (проектно-дослідницькі, будівельні, монтажні, пуско-налагоджувальні) та здають інвестору готовий об’єкт “під ключ”. На ринку пропонують свої послуги також порівняно невеликі фірми, які спеціалізуються на окремих видах ремонтно-будівельних та монтажних робіт [1].

Серед будівельних організацій пропонуємо розглянути архітектурні бюро та підрядні організації. Роль архітектурних бюро особливо важлива у інвестиційному процесі під час співпраці з девелоперськими компаніями, коли мова торкається вирішення містобудівних, функціональних та стилистичних проблем, які виникають під час проектування у міському та заміському середовищах. Наразі девелоперська компанія «XXI століття» має договори про співпрацю з таким архітектурним бюро, як «Майкл Хоуп», а девелопер «Інком» з "Л.АРТ". Окрім вирішення вищезгаданих проблем девелопери звертаються до них для того, виділити серед інших об’єктів нерухомості шляхом поєднання сучасних інженерних технологій з мистецтвом доцільності, міцності та гармонії.

Девелоперські компанії в Україні зазвичай реалізовують свої проекти, укладаючи договори будівництва з підрядними організаціями. Так, в Україні компанія VOK Development активно співпрацює з підрядною компанією ТОВ «Сучасні технології будівництва». Вони складають кошторис проекту, а девелоперська компанія погоджує його. Також VOK Development слідкує за тим,

щоб підрядна організація не виходила за рамки затвердженого кошторису. ТОВ «Сучасні технології будівництва» звітує перед девелоперською компаніями щодо строків виконання будівництва. Основним завданням підрядної організації - визначити усі технічні характеристики споруджуваної будівлі. Також серед будівельних та архітектурних бюро компаній можна виділити наступні: БК «Цитадель», БК «Інфінінті», ТОВ «Євробуд», ЗАТ "Аеробуд", ТОВ Будівельна компанія "Кроун", ТОВ "Контур", ЗАТ "Познякижилбуд", ТОВ “Будівельна інжинірингова компанія “НовоБуд”, ЗАТ "ПВК"Будівельник", ПП "Архітектурне бюро Н.Демін".

Ріелторські компанії. Фірма-ріелтер — це фірма-посередник з торгівлі нерухомістю. Ріелтери працюють за угодами з продавцями нерухомості. Звичайно плата за послуги фірми коливається від 3 до 10 % суми угоди залежно від складності об’єкта та кон’юнктури ринку нерухомості. Законодавством багатьох країн не передбачається обмеження розміру комісійних, тому максимальний процент у ряді випадків може бути значно вищим. Як правило, у договорах з власниками нерухомості передбачаються строки реалізації об’єкта. Ріелтери намагаються укласти з клієнтами ексклюзивні угоди на продаж нерухомості, оскільки у противному разі вся їх робота на ринку нерухомості може бути виконана даремно, а комісійні отримає конкуруюча фірма. Для посиленої роботи на ринку інвестиційних товарів ріелтеру необхідно мати якомога ширше коло стабільних клієнтів (продавців і покупців). За успішну операцію ріелтер отримує комісійні від тих та інших.

В Україні створено Асоціацію ріелтерів, функції якої поки що зводяться до методичної організації сертифікаційних курсів для своїх членів. У майбутньому розвиток цього важливого елемента інфраструктури ринку інвестиційних товарів потребує створення комп’ютеризованої інформаційної мережі, участі ріелтерів у процесі приватизації, реалізації не тільки житла, але й промислових, культурно-громадських і комунальних об’єктів.

Інжинірингові фірми (проектанти). Це фірми, які займаються розробкою на договірних засадах різного роду документації — інформаційної, науково-технічної, проектно-кошторисної та іншої. Такі фірми накопичують банки даних про умови

розміщення тих чи інших об’єктів, галузеві, територіальні і міжрегіональні рівні конкуренції, нормативи, технічні умови виробництва будівельно-монтажних робіт, про регіональні рівні цін на інвестиційні товари. Згодом вони публікують цю інформацію у спеціалізованих періодичних довідниках. Такі фірми залежно від своєї спеціалізації можуть мати у своєму розпорядженні широкий портфель типових проектів, які відповідають рівням світових стандартів.

Еккаутингові фірми. Для отримання додаткової інформації про об'єкт інвестування за кордоном використовують послуги еккаутингових компаній. Ці фірми займаються збиранням, обробкою, аналізом та формуванням різних видів бізнес-інформації: відомостей про ринки, платоспроможність підприємства, кредитоспроможність клієнта, фінансовий стан партнерів по бізнесу, перспективи розвитку конкурентів тощо. Звичайно ці відомості надаються у вигляді бізнес-довідок. Великі еккаутингові фірми розробляють типові довідки бізнес-інформації та за бажанням замовника дають більш детальну інформацію, отриману шляхом поглибленого аналізу. Еккаутинг часто поєднується з аудитом та являє собою важливий захід зниження міри інвестиційного ризику.

Біржі та аукціони. Аукціони нерухомості організовуються державними органами влади. Так, у Києві та області організацію проведення земельного аукціону проводить Київська міська рада, а в інших областях обласні державні адміністрації (первинний ринок). Девелоперські компанії для того, щоб придбати земельну ділянку подають заявки на участь у аукціоні. За три дні до початку аукціону подання заявок припиняється. До проведення аукціону будь-яка девелоперська компанія, що подала заявку на участь, може ознайомитись з характеристиками земельної ділянки (розмір, місце розташування, цільове призначення, мінімальна ціна продажу, стартова ціна). За участь у аукціоні кожен учасник має сплатити до 15 % від мінімальної ціни продажу земельної ділянки) [8].

Щодо земельних бірж, то вони функціонують в Україні у режимі товарних бірж. Серед них можна виділити такі: Універсальна земельна біржа, Перша Українська Земельна Біржа, Перша Миколаївська земельна товарна біржа, Українська промислово-земельна біржа. Так, як і аукціон земельні біржі дають

організований доступ до операцій із земельними ресурсами, а основними напрямками їх діяльності є: впровадження ефективних маркетингових стратегії для об'єднання операторів на ринку землі, сприяння максимальній капіталізації землі відповідно до її найефективнішого використання, забезпечення інформаційно-рекламних та консалтингових послуг на ринку землі і ефективної спільної роботи для всіх своїх регіональних партнерів, відслідкування та впровадження новації на ринку землі і робота на базі новітніх технологій і ексклюзивних договорів з клієнтами ринку землі на місцях [8].

Спеціалізовані ЗМІ. Суб'єкти інвестиційного процесу доводять інформацію про новостворений об'єкт інвестування через засоби масової інформації. Саме за їхньою допомогою формується уявлення про існуючі об'єкти на інвестиційному ринку. Через ЗМІ можна не тільки зводити суб'єктів інвестування, а також звертатись по необхідні фінансові ресурси для реалізації інвестиційного проекту. В основному, суб'єкти інвестиційного процесу працюють з фаховими друкованими виданнями, телебаченням, інтернетвиданнями. В Україні розміщують інформацію про інвестиційні проекти у таких журналах: «Нерухомість Києва», «Мир Квартир», «Нерухомість Ревю», «Заміська нерухомість», Газета «Property Times», «Комерційна нерухомість», «Бизнес», «Інвестгазета», «Ринок цінних паперів» тощо. Досить популярним також є інтернетвидання: www.neruhomist-ua.com, ww.kapstroy.kiev.ua, www.develop.com.ua, www.developerov.net, www.developer-in.ua.

Отже, у ході нашого дослідження ми уточнили поняття функціональних учасників інвестиційного процесу. Це дозволило виокремити їх місце у цьому процесі. Також ми охарактеризували низку відмінних рис від інших суб'єктів інвестиційного процесу, що дало нам можливість визначити склад функціональних учасників ринку. Аналіз діяльності суб'єктів показав, що залучення функціональних учасників у інвестиційний процес прискорює та підвищує ефективність вкладених коштів.

Надалі наукові дослідження стосовно цієї теми мають торкатися удосконалення законодавчого поля, в межах якого працюють функціональні учасники ринку, а

також визначення підвищення ефективності інвестицій завдяки функціональним учасникам.

Література

1. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
2. Горемыкин В.А. Экономика недвижимости: Учебник/ В.А. Горемыкин - М.: издательский книго-торговый центр «Маркетинг», 2002. – 804 с.
3. Девелопмент: [Учеб. пособие]/[И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге; под ред. проф. И.И. Мазура]. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 521 с.
4. Майорова Т.В., Інвестиційна діяльність:підруч. [для студ. вищ. навч. зал.] / [Т.В. Майорова]; - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 472 с.
5. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник/ А.Г.Завгородній, Г.Л.Вознюк. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005.- 714 с.
6. А.Б. Крутик. Экономика недвижимости/ А.Б. Крутик, М.А. Горенбургов, Ю.М. Горенбургов. – СПб.: Издательство «Лань», 2000. – 480 с.
7. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні/ Пересада А.А. - К.: «Видавництво Лібра» ТОВ, 1998. - с. 392.
8. Електронний ресурс Земельної української біржі. Режим доступу: www.zub.com.ua

УДК 336.717.4

Ю.М. Правик
к.т.н., доцент кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОПТИМІЗАЦІЯ ДОХОДІВ КАРТКОВОГО БІЗНЕСУ БАНКУ

Статья посвящена управлению доходами карточного бизнеса банка. Проанализированы понятия брэндинга для правильного управления эмиссионными доходами банка и качественные стороны эмиссионного рынка. Проведен анализ политики платежных систем к процессу эмиссии банковских карт

Ключевые слова: банковская платежная карта, эмиссия, брэндинг, доходность, платежные системы, карточный сет.

The article it is devoted to management of incomes of card business of bank. Concepts of brending for proper management of issue incomes of bank and qualitative sides of the issue market are analysed. The analysis of policy of payment systems to process of issue of bank cards is lead

Keywords: bank payment card, issue, брэндинг, profitableness, payment systems, the card account.

Стаття присвячена управлінню доходами карткового бізнесу банку. Досліджено поняття брендингу для правильного управління емісійними доходами банку та якісні сторони емісійного ринку. Проведено аналіз політики платіжних систем до процесу емісії банківських карток

Ключові слова: банківська платіжна картка, емісія, брендинг, дохідність, платіжні системи, картковий рахунок.

Успішне ведення банківського бізнесу банку неможливе уявити без конкурентоздатного карткового підрозділу банку, який, згідно своєї безпосередньої функціональності, повинен надавати усі можливі на ринку продукти та послуги по платіжним карткам. Для виконання поставлених задач, підрозділ карткового бізнесу банку, який, як правило, називається Департамент платіжних карт та технологій повинен вибудувати власну стратегію profit-центру. На жаль, на сьогоднішній день, українські банки мало уваги приділяють стратегії розвитку бізнес-напрямку платіжні картки в напрямку оптимізації доходів та витрат, підтвердженням чого є недосконала ресурсна база для розвитку карткового бізнесу як такого у більшості банків та відсутність бачення інноваційних перспектив розвитку напрямку «платіжні картки», без якої неможливо конструювання короткострокової стратегії розвитку цього напрямку та побудови невід'ємного підтримуючого базису – стратегії управління доходів та витрат карткового бізнесу.

Аналіз праць українських та російських вчених-практиків карткового бізнесу, таких як Л.В.Бистров, О.С.Воронін, А.Ю.Гамольський, Є.В.Єрмолаєв, О.І.Івашутін,

Є.Л.Іменітов, В.А.Кузнєцов, В.І. Попов, А.Г.Морозов, А.В.Пєчніков, Д.В.Сахаров показав, що розкрито багато різних аспектів, що пов'язані з появою та розвитком платіжних карток на українському ринку. Однак стрімкий розвиток ринку платіжних карток, як одного із головних сегментів банківського бізнесу вимагає постійного внесення коректівів у діяльність карткового підрозділу банку, оскільки саме за вмілої та гнучкої політики управління картковим бізнесом, правильної побудови короткострокової та довгострокової стратегії розвитку, банк може набувати позиції лідера на картковому ринку та своєчасно оптимізувати свої витрати на ведення цього виду бізнесу.

У картковому profit-центрі, як і в таких напрямках банківського бізнесу як корпоративний та роздрібний, одним з основних є питання про управління доходністю.

Доходність карткового бізнесу банку розраховуються за формулою [1]:

$$Доходність = \frac{(доход - витрати) \times 100\%}{витрати} \qquad (1)$$

Як видно з математичного уявлення, управляти необхідно як доходами, так і витратами, що утворюються в зв'язку з діяльністю карткового підрозділу банку. Під управлінням карткового підрозділу розуміється, по-перше, постійний та безперервний контроль над грошовим потоком, що складає доходи та витрати, по-друге, обов'язкова оцінка бізнес-рішень, що приймаються з точки зору їх впливу на величину потоку доходів та витрат. При цьому під бізнес-рішеннями слід розуміти більш широке коло питань, ніж домовленості із спеціальними клієнтами. В це коло входять й кадрові, й організаційні заходи, заходи по перерозподілу ресурсів між напрямками діяльності, зміни домовленостей з партнерами, й нарешті, тарифна політика. Дамо більш точно визначення поняттю управління доходами. Управління доходами означає: комплекс будь-яких заходів, що впливають на оборот та/або тариф за операціями в доходній частині, а також на величину операційних витрат, що приходяться на одиницю реалізованої послуги, й на долю адміністративних витрат, що приходяться на той або інший вид послуг.

Існують два підходи по обліку доходів та витрат: касовий метод та метод нарахувань. Касовий метод означає, що доходи та витрати враховуються по факту оплати послуги, що була надана банком. Метод нарахувань – означає, що доходи та витрати враховуються по факту надання банком послуги або за мірою списання на витрати тих або інших ресурсів [5,6]. На сьогоднішній день більшість (якщо не всі) картбізнесів українських банків використовують саме перший касовий метод. Другий метод вважається більш вірним в системах IAS (International Accounting Standarts) та GAAP (Generally Accepted Accounting Principles). При використанні міжнародних стандартів може трапитись, що фактично надана, але не сплачена послуга буде віднесена на фінансовий результат. Щоб запобігти подібних казусів, далі будемо дотримуватися касового метода оцінки результативності.

Спочатку перед тим як розпочати детальний аналіз доходів за видами діяльності та окремим статтям, вважаємо за доцільне позначити декілька загальних важливих міркувань.

Як відомо, доходи в картковому бізнесі діляться на дві різні категорії: операційні доходи та доходи, пов'язані з залученням та використанням грошових ресурсів, що розміщені клієнтами на різних рахунках. На більш розвинутих ринках обсяг вкладених у картковий бізнес ресурсів більше обсягу залучення, оскільки карткові програми банків складаються в основному з кредитних карток. Більш того, ресурсні доходи складають дуже часто більш половини всіх доходів карткових програм банків [1,2]. На українському ринку дебетових карток ситуація є прямо протилежною – обсяг залучення домінує. Необхідно підкреслити, що цінність операційних доходів є більш високою, ніж процентних. Операційний дохід – це безпосередньо продаж послуг без процентних ризиків. Процентний дохід – характеризується постійним кредитним ризиком, а якщо говорити про ситуацію на українському ринку платіжних карток, то залучення ресурсів для банка ще зовсім не означає заробіток. Робота з ресурсами може при звичайних умовах обернутися й втратами. У сучасній закордонній практиці ідеальним співвідношенням вважається $50/50$ - розподіл між процентним та операційним (неторговим) доходом. У

вітчизняній та закордонній практиці доля операційного доходу завжди нижче та складає в кращому випадку 30%. Інші 70% приходяться на так званий доход від використання залучених ресурсів. Більшість українських банків, нажаль, за різними міркуваннями включаються в до гонку за ресурсами і в цих цілях, підчас, опускають тарифи за операціями до рівня нижче собівартості. Такий підхід можна охарактеризувати невиправданим та шкідливим навіть не дивлячись на закордонний досвід. Наші міркування з цього приводу викладемо нижче.

Взаємозв'язок між рівним цін (ставок) на основні тарифні позиції та формування конкурентної переваги емітента (еквайера) досить слабка. Вітчизняна практика (вже багаторічна) показує, що зниження цін в цілях «охоплення ринку», а тим більше демпінг, не призводять, не призводять до бажаних результатів. Тобто вказаними методами не можливо вибудувати доходну карткову програму банкую міркуванням відносно можливості підвищення після того, як клієнти «втягнуться» в послугу, абсолютно неспроможні. Такі методи конкуренції в дійсності призводять до загального зниження доходності ринку й, відповідно, до зниження рентабельності картпідрозділів банку. Конкурентних переваг за рахунок низьких цін не створюється, інакше кажучи, конкуренція на вітчизняному картковому ринку не має цінової основи. Зазначимо, що якщо говорити про реальні конкурентні переваги, то такими є: в роздрібному сегменті – ступінь «розкрученості» банківського бренду, а в корпоративному сегменті – ступінь довіри клієнта до менеджменту банка. За нашою думкою, гідна ціна за якісну послугу – це принцип, який реально потрібно застосовувати до карт бізнесу банку. Зупинися ще на одному міркуванні. Карткові послуги в різних своїх видах можна умовна розділити на дві категорії: масові та штучні, індивідуальні.

До перших можна віднести емісійні послуги (крім зарплатних проектів) та послуги по видачі готівки. До послуг штучних відносяться зарплатні проекти банку та еквайрінг. У відношенні послуг масових доцільно мати єдині тарифи (можливо із внесенням поправок регіональної направленості), затверджені по банку в цілому, й бізнес слід будувати на їх застосуванні. Штучні послуги у порівнянні з масовими, будуть характеризуватися іншим підходом з боку керівництва карт підрозділу

банку. Корпоративні послуги завжди пов'язані із переговорами та індивідуальним підбором цінових параметрів, причому чим складнішою є послуга, тим більше зусиль та часу потрібно на обговорення ціни [2,6]. Для великого зарплатного проекту цей період може розтягнутися на рік та більше. При цьому слід мати на увазі, що де-юре банк зобов'язаний мати затверджені тарифи на всі надавані ним послуги, а цінові відхилення повинні бути обґрунтовані специфікою того або іншого проекту.

Окремо вважаємо зо доцільно підкреслити, що при веденні банком будь-якої карт програми необхідно контролювати ступінь диверсифікації доходів. Існують як мінімум дві найважливіші вісі диверсифікації. Перша – диверсифікація за видами доходів. Тобто в загальному обсязі доходів частки, що приходиться, наприклад, на еквайрінг та емісію, в ідеальному варіанті повинні бути рівними (у разі, якщо банк проводе комбіновану стратегію). Якщо стратегія банку пов'язана тільки з емісійними операціями, то об'єктивно необхідним є дотримання пропорції між, наприклад, вирахуваннями за валовими доходами, що отримуються від зарплатних карток, або карток, випущених банком для фізичних осіб. Підтримання пропорції залежить від постановки пріоритетів та перерозподілу ресурсів всередині підрозділу. Другою віссю виступає регіональна диверсифікація. Багатофіліальний банк не повинен миритися із концентрацією карткової програми в головному офісі (на практиці складається саме така ситуація) [5,6]. Перетин в цьому питанні означає слабку роботу менеджменту карткового підрозділу на місцях, у відділеннях та регіональних філіалах. За своєю сутністю ступінь диверсифікації – це критерій стійкості та виживаємості бізнесу в несприятливих умовах у самому широкому розумінні.

Слід зазначити, що принцип диверсифікації можна застосовувати і в інших питаннях - наприклад, диверсифікація відносно платіжних систем, постачальників обладнання та ін. Доцільним також є підтримання рівномірного розподілу доходу за картковими рахунками (меч антам), але це процес, що є складно контрольований. Аналізуючи потік доходів за видами операцій, дамо їх загальну характеристику. Найбільш поширеною бізнес-стратегією банків як в Україні, в країнах СНГ, так в

цілому і в світі є емісія карток. Основна економічна причина, що лежить в основі такого розподілу, - більш низький інвестиційний поріг входження на емісійний ринок у порівнянні, наприклад, з еквайрінгом. До того ж політика платіжних систем завжди підтримує емісійну діяльність банків та обмежує еквайрингову. У відношенні доходності емісійних операцій думка за останні роки не однократно змінювалась, однак на сьогоднішній день, банкіри в більшості дотримуються протилежних точок зору: одні вважають, що емісійні операції є менш вигідними у порівнянні з еквайринговими, інші – навпаки. Зазначимо, що ці спірні питання не мають об'єктивного підґрунтя – все залежить від конкретних умов господарювання, при цьому перспектива, за нашою думаю, все ж таки за емісійними операціями. На рис.1,2 продемонстровано статистичні дані щодо видів платіжних карток, що емітовані українськими банками за платіжною схемою та за типами держателів [3].

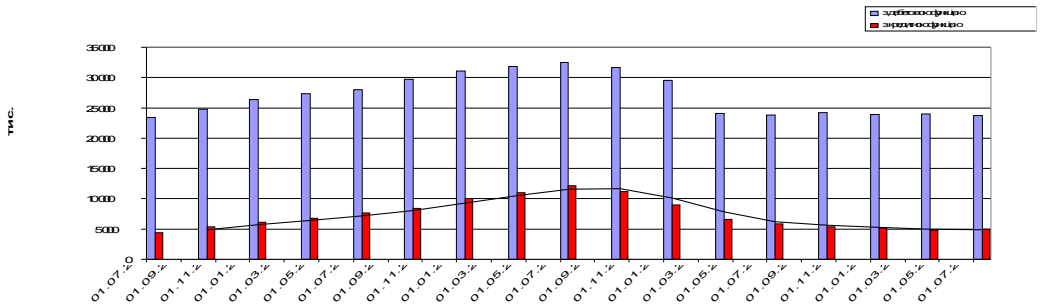

Рис.1. Види платіжних карток, що емітовані банками за платіжною схемою

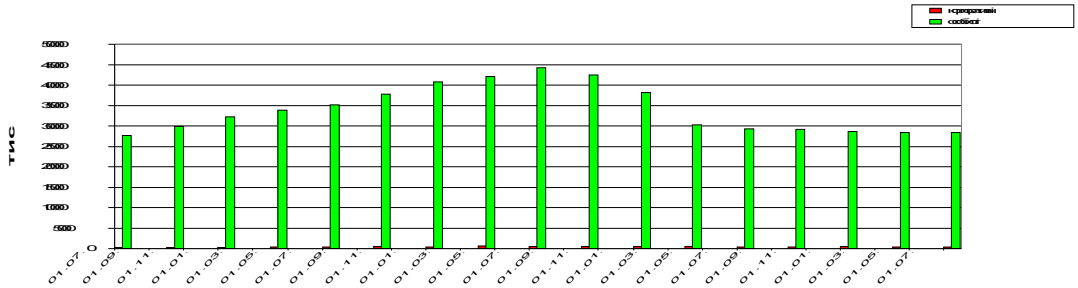

Рис.2. Види платіжних карток, що емітовані українськими банками за типами держателів

Важливою якісною стороною емісійного ринку є питання брендингу. Емісійні програми, що засновані на різних брендах, суттєво відрізняються за економічним

принципом. Отже, відокремимо три економічно відособлені класи брендів: локальні, масові міжнародні (Visa, MasterCard), ексклюзивні міжнародні (AmEX, Diners Club) [1.2]. Бренди перераховані в порядку зростання доходності на кожну емітовану картку. Однак не слід вважати, що, займаючись, наприклад, картками AmEX, банк зможе досягнути доволі високого валового рівня доходів. Ринок ексклюзивних карток є досить вузьким. Локальні картки практично не мають розрахункової цінності за межами сфери впливу банків, що їх емітують, або, у кращому випадку, національні системи й застосовуються в основному для зарплатних проектів.

Найбільш економічно цікавим, за нашою думкою, є емісійний ринок масових міжнародних карток, тим паче, що на основі масових брендів можна реалізувати й зарплатні проекти.

Література

1. Пластиковые карты. 5-е изд., перераб. и доп. Авторы: Л.В.Быстров, А.С. Воронин, Гамольский А.Ю., Грачев А.Н., Дельберг Л., Е.В.Ермолаев, О.И.Ивашутин и др. – М.: Издательская группа "БДЦ-ПРЕСС", 2005

2. Пластиковые карты. 4-е издание переработанное и дополненное. Авторы:.Андреев А.А, Белов М.Ю., Иванов Н.В., Ермолаев Е.В., Кузнецов В.А., Стромский П.В.и др. - М.Издательская группа "БДЦ-ПРЕСС", 2002

3. Види платіжних карток, що емітовані українськими банками. Статистика// Національний банк України. – www.bank.gov.ua/Pl_syst/Charge_card.htm

4. Иванов Н.В. Управление карточным бизнесом в коммерческом банке. - М.: Издательская группа "БДЦ-ПРЕСС", 2003

5. Бабинова Н.В., Гризов А.И., Сальников Д.М., Сидоренко М.С., Смородинов О.В. Под общей редакцией А.И.Гризова. Новые платежные технологии. термины международной практики безналичных расчетов на основе пластиковых карточек. Англо-русский толковый словарь. - М.:АОЗТ "РЕКОН", 2001.

6. Спиранов И.А. Правовое регулирование операций с банковскими картами. - М.:Издательско-полиграфический комплекс "Интеркрим-пресс", 2000

УДК 336.717.061

Л.О.Примостка,
д.е.н., професор, зав.кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
В.І. Козлов,
магістрант кредитно-економічного факультету ДВНЗ «КНЕУ імені В. Гетьмана»

МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКУ ТА ПРИБУТКОВОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

В статье рассматривается процесс построения оптимизационной модели кредитного портфеля для конкретного банка, исследуются взаимосвязи между его различными характеристиками. Предложено систему показателей, удобных для управления кредитным портфелем банка.

Ключевые слова: кредитный портфель, оптимизация, концентрация, модель.

The process of creating an optimization model for a particular commercial bank is highlighted in the article and interrelations of the credit portfolio characteristics are studied.

Key words:credit portfolio, optimization, model, concentration.

В статті розглянуто процес побудови оптимізаційної моделі кредитного портфеля окремого банку, вивчено взаємозв’язки між різними його характеристиками. Запропоновано систему показників управління кредитним портфелем банку.

Ключові слова: кредитний портфель, оптимізація, модель, концентрація

Ризик та прибутковість кредитного портфеля є індикаторами фінансового стану діяльності кредитної установи, адже саме кредити складають найбільшу частину активів. Кредитний портфель є одночасно й найбільш дохідною, й найбільш

ризиковою частиною активів. Таким чином, пошук оптимального співвідношення між ризиком та прибутковістю дозволяє банку отримувати максимальний прибуток від кредитних операцій за прийнятного рівня ризику, підвищуючи в такий спосіб загальну прибутковість активів та регулюючи рівень їх ризику.

В цій статті здійснено спробу побудувати модель, яка дозволить ефективно керувати такими взаємозалежними характеристиками кредитного портфеля, як його прибутковість та ризик.

Питання оптимізації кредитного портфеля банку розкрито, переважно, в працях іноземних авторів і мало досліджується вітчизняними науковцями. Достатньо докладно цю проблему викладено в статті Б.Ю Кишакевича «Багатокритеріальна оптимізація кредитного портфеля банку», де розглянуто можливість формування оптимального кредитного портфеля за критеріями оптимізації співвідношення ризику та прибутковості. [13, с. 301]. Проте, в цій статті методи оптимізації портфеля наведено формалізовано. В пропонованому дослідженні теж використано статистичний інструментарій, однак з погляду застосовуваних методів підходи відрізняються між собою. В статті «Багатокритеріальна оптимізація кредитного портфеля банку» автор використовує для побудови моделі такі статистичні показники, як дисперсія та коваріація. В нашому дослідженні використано інтегральні показники концентрації. Вважаємо, що такий підхід зробить розроблену модель зручною для практичного застосування в банках.

Перш, ніж перейти до побудови моделі, окреслимо коло теоретичних припущень, на яких вона ґрунтується. Перше з них стосується концепції ризику. На сьогодні немає єдиного розуміння сутності ризику і автори трактують його по-різному. Існують три основні погляди на сутність ризику, які трактують його природу, відповідно, як суб’єктивну, об’єктивну та суб’єктивно-об’єктивну. Найбільш обґрунтованою, на наш погляд, є остання концепція, прихильники якої вважають, що оскільки ризик пов'язаний з необхідністю робити вибір, то він містить суб’єктивний аспект; в той же час, оскільки ризик є відображенням реально існуючої невизначеності, він містить об’єктивний аспект [9, с.7].

Характер співвідношення ризику та прибутковості банку, як і будь-якої підприємницької структури, можна наочно проілюструвати графіком (рис. 1), з якого видно, що хоча теоретично й існує можливість отримати прибуток, майже повністю уникаючи ризику, його величина буде відносно незначною, а отримання вищого прибутку пов'язане із збільшенням ризику.

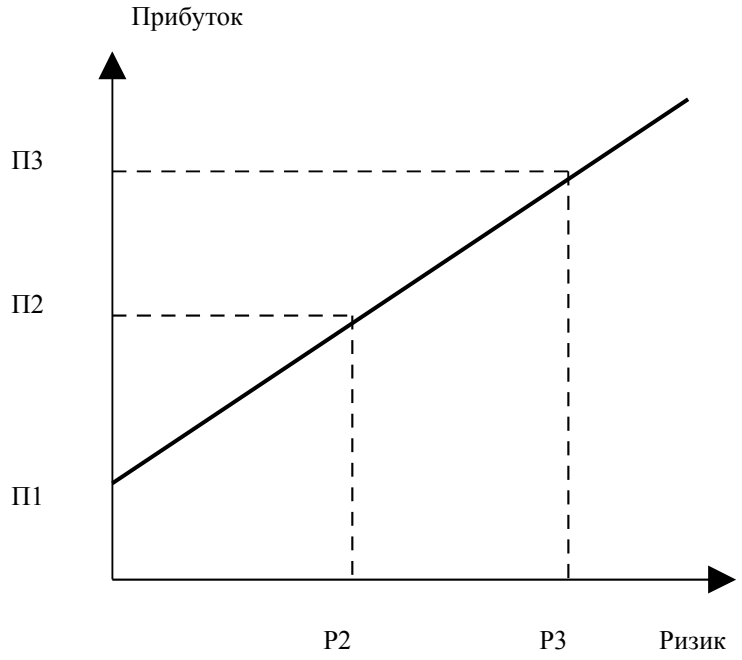

Рис 1. Взаємозв'язок ризику та прибутковості портфеля активів [10]

Втім, вважаємо, що такий графік не зовсім точно віддзеркалює зв'язок ризику та прибутковості і, більш правильним було б таке зображення взаємозв'язку (рис.2).

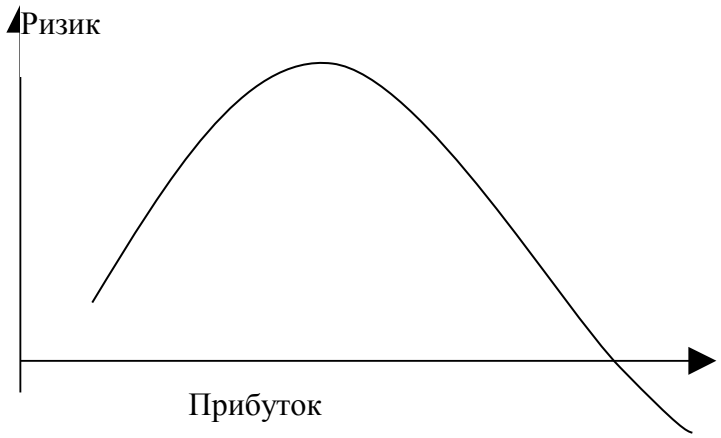

Рис. 2 Вплив ризику на прибутковість активів

Тобто ризик прямо пов‘язаний із прибутковістю лише до певної міри, після досягнення певного рівня ризику, активи стають збитковими через великий обсяг втрат. Отже, надмірна концентрація ризику може призвести до зменшення прибутковості портфеля чи до його збитковості.

Таким чином, виділимо два взаємозалежні критерії: ризик портфеля та його прибутковість.

Розглянемо процес побудови оптимізаційної моделі, використовуючи дані про кредитний портфель англійського банку SCB.

Ми поділили кредитний портфель банку на частини за такими критеріями:

1. тривалість періоду кредитування (< 1 року, 1-5 років, та > 5 років);
2. позичальники (фізичні особи, підприємства реального сектору економіки, фінансові, депозитні та торгівельні підприємства);
3. місце надання.

Ці критерії є основою для створення групи показників концентрації. Також, до моделі включено показники, які характеризують дохідність портфеля та його ризикованість.

За результатами проведеного нами регресійного аналізу для побудови моделі обрано такі показники:

1. середньозважена концентрація кредитів, бізнесова та часова (далі відповідно СБК та СЧК)
2. середня процентна маржа банку (далі М)
3. Відношення чистого процентного прибутку від кредитної діяльності та валових непрацюючих позик до загального обсягу кредитного портфеля банку (далі Кпп та Кнп відповідно)

Першим етапом побудови моделі стало визначення рівняння, яке описує ризик виникнення непрацюючих позик в портфелі банку (Кнп). Як пояснюючі фактори для цього рівняння було відібрано середньозважену бізнесову концентрацію кредитів та процентну маржу. Процентна маржа в даному випадку характеризує ризик, який притаманний ринку, на якому діє банк, адже нам відомо, що величина процентної маржі зростає із зростанням рівня ризику.

За допомогою функції ЛИНЕЙН було побудовано модель, яка пояснює зміни прогнозованого показника на 78% (коефіцієнт детермінації склав 0,779) [5, с. 414]

Отримана статистична модель має такий вигляд:

$$Кнп=0,119*СБК+0,006*М-0,051 \quad (1)$$

На наведеному нижче графіку (рис.3) зображено лінію, яка відображає зміну фактичних показника кредитного портфеля Кнп в динаміці, та лінію, яка відображає зміну змодельованих значень цього ж показника. З графіка видно, що точність побудованої моделі достатньо висока, проте це рівняння лише частково розв'язує поставлену перед нами задачу оптимізації параметрів кредитного портфеля.

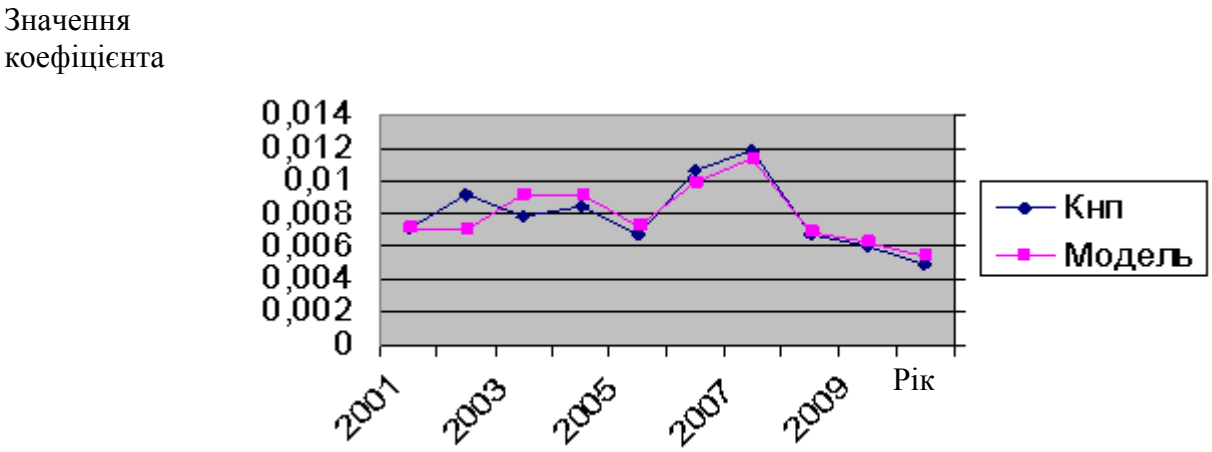

Рис. 3 Графік зміни реальних та змодельованих значень Кнп за 2000-2009 роки

Другою частиною оптимізаційної моделі є функція, яка описує зміну показника, що характеризує прибутковість кредитного портфеля. В цьому разі як пояснюючі змінні оберемо середньозважену часову концентрацію кредитів та Кнп.

Отримана модель пояснює зміни показника на 88% і має вигляд:

$$Кпп=1,33*СЧК+3,53*Кнп-0,48 \quad (2)$$

Рівняння (2) доводить правильність нашого припущення щодо характеру взаємозв'язку прибутковості та ризику портфеля. На графіку (рис.4) бачимо, що отримана модель достатньо точно пояснює зміни показника Кпп.

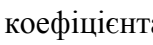

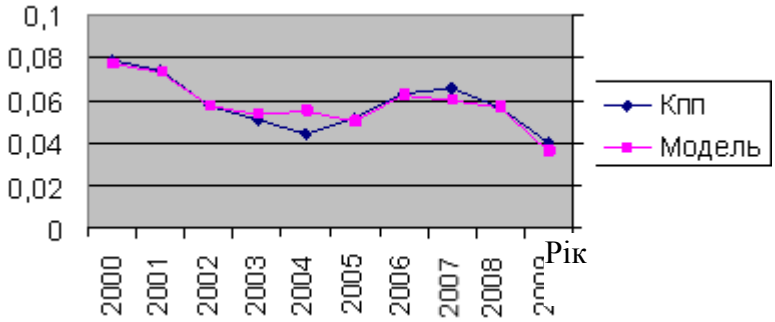

Рис. 4. Графік зміни реальних та змодельованих значень Кпп за 2000-2009 роки

Оскільки показникам Кпп характеризує прибутковість портфеля, а другий показник Кнп – його ризик, то це означає, що між та існує нелінійна залежність. Вважаємо, що залежність між цими показниками має вигляд квадратичної функції, а її графік – парабола, яка має точку максимуму. Однак, завданням цього дослідження було описати лише одну з гілок параболи, де відбувається зростання прибутковості портфеля, а її наближено можна представити у вигляді лінійної функції. Далі, в процесі побудови оптимізаційної моделі, використаємо ряд обмежень, які дозволять регулювати співвідношення ризику та прибутковості.

Перша група обмежень ґрунтується на вивченні законів розподілу часового ряду показників Кпп та Кнп. Знання закону розподілу дасть нам можливість стверджувати з певною імовірністю, що значення показника не перевищить визначеного діапазону коливань [1, с. 103]. Перевищення ж даних меж можна розцінювати як надзвичайне явище.

Для визначення характеру розподілу показників прибутковості та ризику кредитного портфеля скористаємося програмою EasyFit. За результатами кількісних обчислень побудовано графік закону розподілу для відношення непрацюючих позик до кредитного портфеля банку (рис.5).

Значення показника

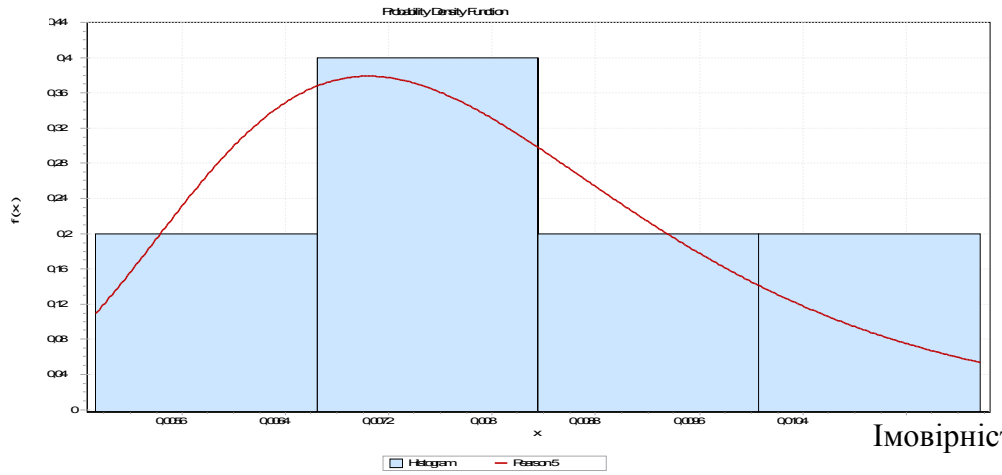

Імовірність

:

Рис. 5. Графік щільності закону розподілу імовірності для частки непрацюючих позик у загальному кредитному портфелі SCB

Така ж процедура використана й для побудови графічного зображення закону розподілу для відношення чистого процентного прибутку до обсягу кредитного портфеля банку (рис. 6).

Значення показника

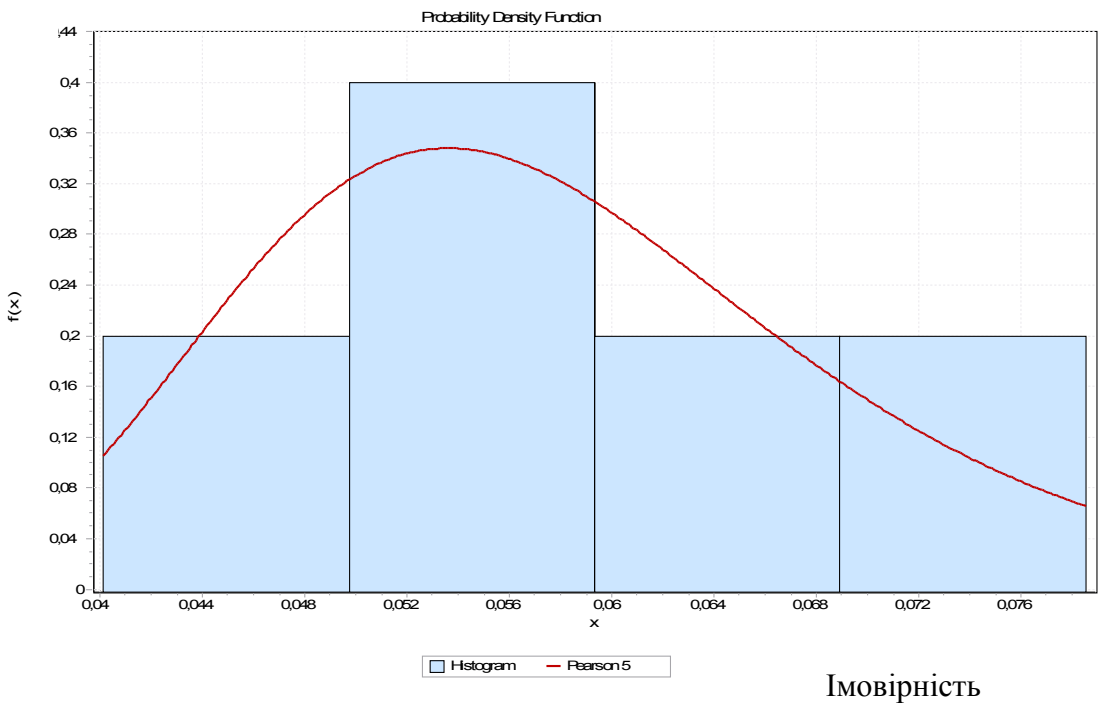

Імовірність

Рис. 6. Графік щільності закону розподілу імовірності для відношення чистого процентного прибутку до загального обсягу кредитного портфеля SCB

Таким чином, знаючи функції розподілу, можемо з імовірністю 0,9 стверджувати, що прибутковість кредитного портфеля не буде нижчою за 0,044 (4,4% для англійського банку, який аналізується), а кількість неробочих позик не перевищить 0,0112 (1,12%) від загального обсягу кредитного портфеля.

У цьому зв'язку необхідно зазначити, що в процесі практичного використання треба зважати на невеликий обсяг вибірки і про те, що з її збільшенням закон розподілу може змінитися [1, с. 105].

Отже, перше обмеження має вигляд:

Кнп<=0,0112 (3)

Друге обмеження, яке ми обрали, у свою чергу, також має вигляд функції і безпосередньо регулює співвідношення ризику та прибутковості. Воно має такий вигляд:

Кпп*П*(1-Кнп)/(Кнп*П)=Н, (4)

де П – загальний обясг кредитного портфеля, а Н – бажане значення, яке визначає, у скільки разів процентний дохід кредитного портфеля повинен перевищувати обсяг неповернених позик.

Показник Н може бути визначений як на основі математичних, так і на основі експертних методів. В нашому дослідженні прийнято значення Н, яке дорівнює 6.

Наступні два обмеження показують максимальний ступінь концентрації активів і мають вигляд:

СБК=К1 (5)

СЧК=К2 (6)

де К1 та К2 – граничні значення відповідних показників.

Граничні значення показників К1 та К2 можуть змінюватися залежно від стратегії та кредитної політики банку. В цьому дослідженні обрано показників значення 0,375 та 0,35 відповідно, що незначною мірою збільшує допустимий рівень концентрації кредитів.

Наступні обмеження дозволяють регулювати темпи приросту показників М, Кнп, СБК та СЧК. Вони мають вигляд:

(М(t+1)-Mt)^2<=К3 (7)

(Кнп(t+1)-Кнпt)^2<=К4 (8)

(СБК(t+1)-СБКпt)^2<=К5 (9)

(СЧК(t+1)-СЧКпt)^2<=К6, (10)

де К1-К6 - відповідні значення, які визначаються індивідуально, залежно від завдань банку. В нашій моделі це середні квадрати різниць між наступним і попереднім показниками ряду.

Розглянуті обмеження роблять процес управління кредитним портфелем достатньо гнучким і дозволяють попередньо ідентифікувати причини можливих негативних змін характеристик кредитного портфеля.

Отже, маємо систему функцій, яка дозволяє збалансувати ризик та прибутковість кредитного портфеля і має вигляд:

$$\begin{cases} Кнп=0,119*СБК+0,006*М-0,051 \\ Кпп=1,33*СЧК+3,53*Кнп-0,48 \\ Кнп<=0,0112 \\ Кпп*П*(1-Кнп)/(Кнп*П)=Н \\ СБК=К1 \\ СЧК=К2 \\ (М(t+1)-Мt)^2<=К3 \\ (Кнп(t+1)-Кнпt)^2<=К4 \\ (СБК(t+1)-СБКпt)^2<=К5 \\ (СЧК(t+1)-СЧКпt)^2<=К6 \end{cases}$$

За допомогою програмного інструмента MS Excel «Поиск решения» знаходимо оптимальне значення Кпп за даних обмежень. У процесі апробації моделі його значення склало 4,56%.

Характерною особливістю запропонованої моделі є те, що її результати прямо не залежать від обсягу портфеля, адже використані відносні показники. Інша важлива особливість полягає в тому, що модель враховує велику кількість факторів і обмежень, що дозволяє отримати відносно високий ступінь точності розрахунків.

Отже, на основі проведеного дослідження можна стверджувати, що модель оптимізації кредитного портфеля має не тільки прикладне значення. Той факт, що модель достатньо точно описує співвідношення показників кредитного портфеля банку, підтверджує, що припущення про нелінійний характер зв'язку ризику та прибутковості портфеля є вірним. Припущення, що залежність між прибутком і ризиком кредитного портфеля може бути описана параболою, яка має точку максимуму, підтвердилося. Це пояснюється тим, що за певного обсягу ризику ніякий номінальний рівень нагороди банку не компенсує низьку імовірність повернення позики.

Також, в процесі побудови моделі було визначено основні фактори, які впливають на показники ризику та прибутковості портфеля. Так, на обсяг непрацюючих позик найбільше впливають такі фактори, як тип позичальника, галузь в якій він функціонує (якщо це юридична особа) та загальний для ринку рівень ризику, виражений показником середньої маржі. На обсяги процентних прибутків, в свою чергу, найбільший вплив мають строкова структура кредитного портфеля та кількість позик, за якими прострочено платежі.

Отже, за допомогою побудованої моделі та сформованої в процесі дослідження системи аналітичних показників можна достатньо ефективно керувати кредитним портфелем банку. Разом з тим, доцільно розробити для подібної моделі систему економіко-математичних показників, які могли би бути орієнтиром під час експертного визначення значень обмежень моделі. Також важливим перспективним напрямом досліджень цієї проблеми є математичне обґрунтування видів банківського бізнесу та часових інтервалів, де розміщення ресурсів банку матиме найкращі характеристики з погляду їх ризику та прибутковості, адже модель включає інтегральні показники концентрації, які не виключають різних варіантів розміщення коштів. Використання моделі оптимізації кредитного портфеля в практичній діяльності банків дозволить суттєво підвищити рівень ефективності управління кредитною діяльністю та керувати рівнем ризикованості портфеля.

Література

1. Marcelo G. Cruz Modeling, Measuring and Hedging Operational Risk - “John Wiley & Sons, Ltd” 2003, 346 p.
2. Standart Chartered Annual Reports 2001-2008 - http://investors.standardchartered.com/annuals.cfm
3. Економіко-математичне моделювання: Навч. посіб. (у співавторстві). — К.: КНЕУ, 2008. — 536 с.
4. Аналіз банківської діяльності. Підручник/ кол. авторів під ред. проф. Герасимовича А.М., К.: КНЕУ, 2004, - 599с.
5. Математика, статистика, экономика на компьютере Каплан А. В., Каплан В. Е., Мащенко М. В., Овечкина Е. В., Изд.: ДМК ПРЕСС, ИЗДАТЕЛЬСТВО., 2006 г, - 567 с.
6. Банківські операції: підручник. − 3-тє видання, перероб. і доп. / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.
7. Прогнозування соціально-економічних процесів: Навч. посібник./ Присенко Г. В., Равікович Є. І.— К.:КНЕУ, 2005. — 378 с.
8. Гроші та кредит: підручник. − 4-те вид., перероб., і доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.; за заг. ред. проф. М. І. Савлука. − К.: КНЕУ, 2006. − 744 с.
9. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: Монография./ Шапкин А.С. - ИТК "Дашков и Ко", 2003.-544 с.
10. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку - http://finance-banks.ru/menedzhment-cennyh-bumag27.html
11. Портал видання «Інвест-газета» - http://www.investgazeta.net/finansy/ujdut-li-inostrannye-iz-ukrainy-158702/.
12. Сайт про банки та фінансову діяльність «Finance-bank.ru» - www.ufin.com.ua
13. Кишакевич Б.Ю. Багатокритеріальна оптимізація кредитного портфеля банку// Науковий вісник НЛТУ України.-2009.-Вип.19.12.

УДК 336.71

О.В. Шварц
аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ „КНЕУ імені В.Гетьмана”

ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ І ПАСИВАМИ ЯК ФІЛОСОФІЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ БАНКОМ

В статье рассматриваются актуальные вопросы интегрированного управления активами и пассивами банка. Основное внимание уделено заданиям и принципам процесса ИУАП, а также указаны источники получения необходимой информации для эффективного управления активами и пассивами.

Ключевые слова: интегрированное управление активами и пассивами, активы, пассивы, банковский баланс, риски.

The actual questions of the integrated management of assets and liabilities in bank are reviewed in the article. The basic attention is given to the tasks and principles of process IALM, and also the sources of reception of the necessary information for effective management of assets and liabilities are specified.

Keywords: integrated management of assets and liabilities, assets, liabilities, balance sheet of bank, risks.

У статті розглядаються актуальні питання інтегрованого управління активами і пасивами банку. Основна увага приділяється завданням та принципам процесу ІУАП, а також вказані джерела отримання необхідної інформації для ефективного управління активами і пасивами.

Ключові слова: інтегроване управління активами і пасивами, активи, пасиви, банківський баланс, ризики.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України одним із пріоритетних завдань є забезпечення стабільного функціонування і розвитку банків та банківської системи в цілому. У зв'язку з цим проблема ефективного

інтегрованого управління активами й пасивами як одного з чинників фінансової стійкості банків набуває особливого значення.

На наш погляд, під інтегрованим управлінням активами та пасивами слід розуміти цілеспрямований динамічний процес постійного регулювання структури активів і пасивів банківського балансу як єдиної системи, направлений на оптимізацію показника ризик/прибутковість у відповідності до визначених цілей.

Найважливішою особливістю цього підходу є внутрішня єдність всіх аспектів фінансової діяльності, коли жодна мета, наприклад, зниження ризику чи підвищення прибутків, жодна фінансова операція банку не може реалізуватися ізольовано, оскільки є елементом інтегрованої системи управління. За інтегрованого підходу активи і пасиви розглядаються як єдине ціле. Методи ІУАП дають змогу управляти процентним ризиком, ризиком ліквідності та валютним ризиком.

Зараз в банківській практиці процес управління активами і пасивами ототожнюється із інтегрованим управлінням активами і пасивами, оскільки в сучасних умовах жодне рішення стосовно активів або пасивів не може прийматися ізольовано та відокремлено від інших елементів системи. Банк є складною системою де рішення прийняте відносно структури активів впливає на дохідність банку, а тому повинно узгоджуватися із рішенням стосовно пасивів, які є генератором витрат банку.

Необхідність ефективного інтегрованого управління активами і пасивами для комерційних банків у сучасних умовах визначається:

- зростаючою конкуренцією на місцевих і світових ринках;
- виникненням нових складних продуктів;
- значними змінами в структурі залучених ресурсів;
- зростаючим дерегулюванням діяльності банків з боку центральних банків;
- економічною нестабільністю;
- необхідністю координувати діяльність банку по всіх її напрямках;
- високим рівнем вимог до банків з боку користувачів банківськими послугами;
- необхідністю координувати підхід до надання банківських послуг у загальних рамках управління ризиками.

Треба зазначити, що головною ланкою інтегрованого управління активами і пасивами на практиці є конструювання структури балансу банку через послідовні процентні цикли при одночасній підтримці адекватної ліквідності і профілю ризику, а також забезпечення відповідного рівня прибутковості. Оскільки для зміни структури портфеля активів, мобілізації альтернативних джерел коштів та проведення необхідних операцій необхідно певний час, процес репозиціювання, як правило, починається ще до початку наступного процентного циклу, а процес ІУАП є безперервним.

Таким чином, основна мета інтегрованого управління активами і пасивами банку - це скоординоване управління всією структурою балансу банку, а не окремими його елементами, що можна схематично представити в такий спосіб (рис.1).

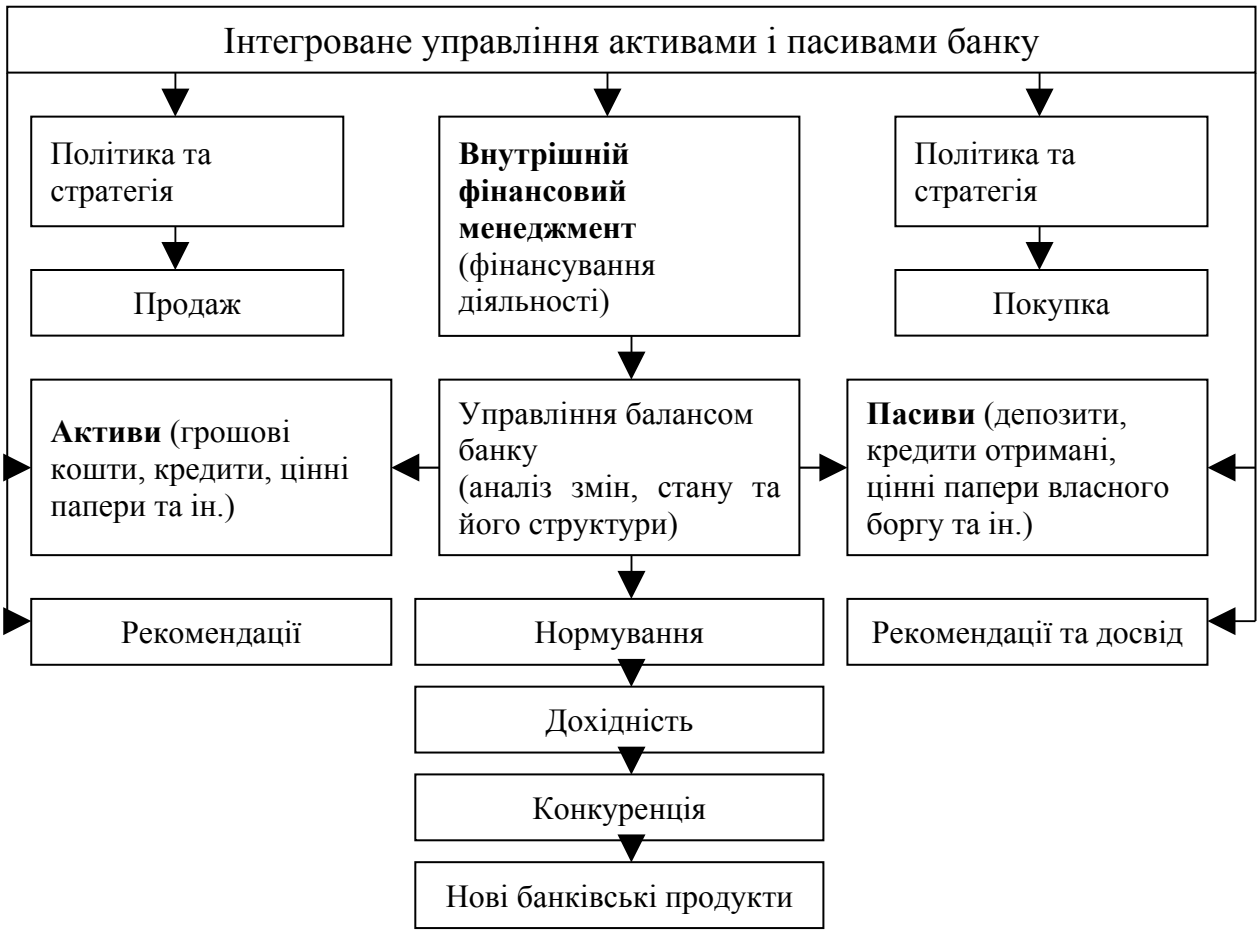

Рис. 1. Схема управління банківським балансом як основної ланки ІУАП

Діяльність з управління активами і пасивами належить до стратегічних планів комерційного банку. При цьому визначаються довгострокові завдання, шляхи розвитку банку, а також комплекс заходів щодо їх реалізації.

Завдання визначають вихідні підходи до розвитку банку. Як комерційне підприємство банк має орієнтуватись на таку діяльність, яка приносить йому прибуток. Величина прибутку залежить від обсягу і структури активів і пасивів, обсягу прибутків і витрат, ефективності діяльності банку.

Але окрім головної мети діяльності банку в процесі інтегрованого управління активами і пасивами перед менеджментом ставляться певні конкретні завдання, на вирішення яких і спрямований цей динамічний процес. Завдання банку щодо управління активами і пасивами доцільно розподілити на наступні групи (рис. 2).

Рис. 2. Завдання процесу інтегрованого управління активами і пасивами в банку

Всі наведені групи завдань є однаково значимими для забезпечення управління активами і пасивами банку. Так ефективне управління ризиками в процесі інтегрованого управління активами і пасивами є невідкладним та безпосередньо формує базу для виконання інших поставлених завдань. Інтегроване управління активами і пасивами включає управління тільки тими видами ризиків, які безпосередньо пов’язані із активами та пасивами банку та маніпуляціями із їх структурою, тобто процентним, валютним ризиками та ризиком ліквідності. Отже, ефективне управління ризиками є невід’ємним завданням інтегрованого управління активами і пасивами без виконання якого неможливе нормальне функціонування банку.

Довгострокове завдання інтегрованого управління активами і пасивами банку включає орієнтацію на забезпечення його надійності та стабільності функціонування.

Надійність банку є глибинною якісною характеристикою його діяльності, що формується протягом усього періоду функціонування. Критеріями надійності є достатній обсяг власного капіталу, якість активів, ліквідність, прибутковість і якість управління банком, тобто ефективність управління активами і пасивами банку. Завдання щодо досягнення надійності комерційного банку передбачають урахування всіх факторів, що забезпечують дотримання названих критеріїв.

Забезпечення стабільною базою доходів, як завдання, тісно пов’язане із розвитком та розширенням активних операцій, що і є джерелом доходів. Тобто передбачається акцент на розвитку традиційних послуг банку, на довгостроковому і комплексному обслуговуванні клієнтів, формуванні постійного та стабільного джерела доходів.

Забезпечення довіри клієнтів до банку є стратегічним завданням інтегрованого управління активами і пасивами банківської установи, оскільки на його виконання менеджменту банку потрібні роки. Без ефективного управління активами і пасивами неможливо досягти довіри клієнтів до банку. Але в подальшому позитивний імідж та високий рівень довіри дасть змогу отримати стабільну базу доходів та нормальний розвиток банку.

Співвідношення зазначених завдань специфічне для кожного банку. Але важливо, щоб усі вони органічно поєднувались одне з одним.

Але при цьому слід зазначити, що інтегроване управління активами й пасивами та його результати мають відповідати певним вимогам. Ці вимоги накладають відбиток на саме управління і мають обов'язково виконуватись на кожному етапі. Найважливіші принципи управління активами й пасивами банку представлені на рисунку 3.

Рис. 3. Принципи інтегрованого управління активами і пасивами банку

До принципів ІУАП банку слід віднести наступні:

1. Державний підхід – це відповідність управління активами і пасивами банку державній економічній, соціальній, екологічній, міжнародній політиці та законодавству.

2. Науковість - врахування в процесі ІУАП вимог економічних законів розвитку, використання досягнень НТП і передового досвіду, новітніх методів аналізу та економічних досліджень.

3. Комплексність - охоплення всіх ланок і сторін діяльності банківської установи, всебічного вивчення причинних залежностей між активами і пасивами, а також їхнього впливу на результат діяльності банку.

4. Системність - необхідність розгляду досліджуваного об'єкту ІУАП як складної динамічної системи, яка включає низку елементів, певним чином пов'язаних між собою і зовнішнім оточенням. Кожний об'єкт має вивчатися з урахуванням усіх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємозалежності та взаємопідпорядкованості його окремих елементів.

5. Об’єктивність – передбачає використання в процесі управління активами і пасивами достовірної, перевіреної інформації, що реально відображає об'єктивну дійсність, а висновки мають бути обґрунтовані точними аналітичними розрахунками. З цього принципу випливає необхідність постійного вдосконалення процесу збирання та обробки інформації з метою підвищення точності й достовірності розрахунків.

6. Плановість - інтегрованого управління активами і пасивами має проводитися за планом, систематично, а не час від часу. З цього принципу випливає необхідність планування управлінської роботи банку, розподіл обов'язків з її виконання між виконавцями і контроль за її виконанням.

7.----------Єдність планування - означає відповідність тактичних планів стратегічним цілям, з метою забезпечення безперервності

відповідного процесу, тобто це означає єдність стратегічного і тактичного планування.

8. Оперативність - означає вміння швидко і чітко оцінювати ситуацію, приймати управлінські рішення стосовно процесу ІУАП і втілювати їх в життя.

9. Демократизм – передбачає участь у процесі інтегрованого управління активами і пасивами широкого кола співробітників банку, що забезпечує більш повне виявлення передового досвіду і використання ресурсного потенціалу банку.

10. Ефективність – в процесі інтегрованого управління активами і пасивами банку необхідно забезпечувати виконання поставлених завдань, а також досягнення визначеної мети.

Отже, використання у сукупності всіх зазначених принципів ІУАП дасть змогу підвищити ефективність цього процесу та досягти стабільної та прибуткової діяльності банківської установи.

Зазначимо, що для підвищення ефективності діяльності банку, інтегроване управління активами і пасивами банківської установи повинне базуватись на наступних засадах:

1. Спочатку треба встановити мету банку, потім досягти її з використанням стратегій управління активами і пасивами як інструменту.

2. Управляти активами і пасивами та приймати інші рішення (із приводу відкриття нових ліній обслуговування чи зміни цін) на основі того, що ці міри сприяють збільшенню або зниженню прибутків банку, а також досягненню інших його цілей. Управління структурою балансу не самоціль, а скоріше засіб для досягнення цілей банку.

3. Управління активами і пасивами може внести максимальний вклад у збільшення і збереження маржі банку чи спреда.

4. В управлінні банківським портфелем активів і зобов'язань пріоритет повинен віддаватися видачі прибуткових кредитів, що відповідають визначеним стандартам якості, а залучення коштів, необхідних для обслуговування цих кредитів, - друга по важливості задача. Якщо обсяг депозитів недостатній, необхідні кошти повинні залучатися з найбільш дешевого джерела.

Оскільки вартість банківського капіталу залежить не тільки від його прибутковості, але і від ризикованості, управління ризиками являє собою надзвичайно важливу для керівництва банку задачу (особливо ризиком ліквідності, процентним і валютним ризиками), яке є складовою ІУАП.

При додержанні даних засад при управлінні фінансовими потоками банку інтегроване управління активами і пасивами забезпечить досягнення:

- оптимальної структури активів, що забезпечують максимальний рівень прибутковості при заданому рівні ризику;
- оптимальної структури пасивів, що забезпечують мінімізацію витрат по залученню джерел фінансування;
- структури активів і пасивів, що забезпечують максимальну величину маржі.

Для забезпечення ефективного інтегрованого управління активами і пасивами банку необхідна точна інформація як із внутрішніх так і зовнішніх джерел. При цьому зовнішня інформація необхідна для прогнозування економічного розвитку і формулювання стратегії, внутрішня - для відстеження виконання політики по управлінню активами і пасивами й оцінки необхідності змін у ній. Уся використана банком інформація повинна бути значимою, надійною і своєчасною. Значимість інформації, що надходить, припускає її істотність для прийняття рішень з погляду додаткових можливостей або загроз. Своєчасність означає швидкість її одержання, а точність обумовлена технологіями її оцінки й аналізу. Запізніла і неточна оцінка інформації, що надходить, може завдати шкоди, оскільки вартість активів і зобов'язань, як правило, змінюється дуже швидко і вимагає своєчасного аналізу й обґрунтованої оцінки.

Необхідну банкам управлінську інформацію відповідно до джерел отримання можна представити в такий спосіб (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела необхідної інформації для процесу управління активами і пасивами банку

№ п/п	Внутрішні джерела інформації	Зовнішні джерела інформації
1	Аналіз змін в активах і пасивами:	Економічні звіти:

	обсяг та ціни (абсолютний рівень та рівень на основі спреду) активів та пасивів за період	загальні прогнози
	порівняння із планом та попередніми періодами	ділова активність в сфері послуг
	тенденції змін	державна політика
		міжнародні аспекти
2	Відповідність встановленим нормам:	Фінансові ринки:
	капітал	процентні ставки, валютний курс
	ліквідність	ситуація на вторинному ринку інструментів, емітованих банком та основними конкурентами
	ліміти по невідповідності строків	відсутністьінституційних змні, інновацій
	ліміти валютної позиції	можливі загрози
	відповідність внутрішнім цілям	
3	Позиція по процентному ризику:	Регулювання, оподаткування та облік:
	поточна позиція	прогнозований вплив змін в регулюванні на систему ІУАП
	аналіз чутливості поточної позиції до змін процентних ставок	витрати на зміни в регулюванні, оподаткуванні та обліку
	прогнозована зміна позиції при збільшенні діяльності	захист від негативних змін
	чисте корегування, яке необхідне для підтримки нейтральної позиції по ставці	

Отже, перерахована вище інформація необхідна для того, щоб відповідні підрозділи банку, що займаються управлінням активами і пасивами, мали змогу:

- встановити поточні й майбутні ризики;
- кількісно визначити величину ризиків на основі аналізу чутливості активів і пасивів до змін процентних ставок, валютного курсу, інфляції і темпів росту;
- проаналізувати результати і визначити дії, необхідні для підтримки необхідної сукупної позиції по балансу (позитивної, негативної, нейтральної до руху процентних ставок);
- розробити подальші сценарії для визначення вартості проведених заходів, необхідних для підтримки заданої позиції, тобто оцінити можливі витрати та прийняти відповідні рішення, включаючи зміни в розроблених стратегіях.

Використання джерел внутрішньої інформації дозволяє проводити докладний аналіз поточних позиції, ступеня впливу очікуваних змін, а також оцінку

передбачуваних заходів для приведення фактичних даних у відповідність із внутрішніми і зовнішніми нормами.

Перевагою інтегрованого підходу є можливість отримання максимального прибутку за прийнятного рівня ризику, а також реалізація зваженого підходу до управління ліквідністю завдяки більш точному визначенню потреби в ліквідних коштах. Проте такий підхід до управління потребує застосування багатьох складних методів і прийомів та високого рівня кваліфікації менеджерів. За сучасних умов підвищеної волатильності фінансових ринків та зростання загального рівня ризикованості інтегрований підхід до управління активами і пасивами банку є найефективнішим.

Спираючись на теоретичні засади системного підходу, вважаємо найбільш обґрунтованим розглядати інтегроване управління активами і пасивами як загальну методологічну концепцію, згідно з якою формується філософія управління сучасним банком. Концепція інтегрованого управління активами і пасивами надає реальні можливості вирішення проблеми оптимізації співвідношення між прибутковістю і ризиком.

УДК 336.71

С.М. Яременко
доцент кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «КНЕУ імені В.Гетьмана»

КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

В статье обосновывается необходимость создания комплексной системы экономической безопасности банка, элементами которой предлагается рассматривать безопасность материальных и финансовых ресурсов информационную и кадровую безопасность.

Ключевые слова: экономическая безопасность банка, комплексная система экономической безопасности банка, безопасность материальных ресурсов банка,

финансовая безопасность банка, информационная безопасность банка, кадровая безопасность банка.

In the article the necessity of creation of the complex system of economic security is grounded jar the elements of which it is suggested to examine safety of financial and financial resources informative and skilled safety.

Key words: economic security of bank, complex system of economic security of bank, safety of material resources of bank, financial safety of bank, informative safety of bank, skilled safety of bank.

Ключові слова: економічна безпека банку, комплексна система економічної безпеки банку, безпека матеріальних ресурсів банку, фінансова безпека банку, інформаційна безпека банку, кадрова безпека банку.

Соціально-економічні трансформації в економіці України характеризуються низкою взаємопов'язаних факторів, серед яких є як позитивні, так й негативні, які призводять до зростання ризиків та загроз. Серед останніх — нестабільність політичної і соціально-економічної ситуації в країні, недосконаліть законодавства, яке не сприяє захисту інтересів банків у процесі їхньої діяльності, незначні внутрішні можливості щодо формування фінансових ресурсів банків, низький рівень довіри населення до банків, зростаючі показники злочинності у суспільстві, у тому числі і в банківській діяльності, недобросовісна поведінка та непрофесійна діяльність працівників банків. Усе це свідчить про те, що банки здійснюють свою діяльність під впливом постійно існуючих ризиків різного спрямування, які створюють для них досить небезпечні ситуації. За таких умов банки повинні приділяти підвищену увагу забезпеченню своєї безпеки, орієнтуючись насамперед на власні можливості. Однак заходи, яких вживають банки щодо забезпечення своєї безпеки, ще не мають системного характеру, а спрямовуються лише на захист від окремих загроз, що в підсумку не забезпечує необхідного рівня банківської безпеки. Основними причинами є недостатньо об'єктивно обрані пріоритети в процесі організації безпеки банків, ототожнення безпеки лише з діяльністю спеціально

створених підрозділів, а не поширення її заходів на функції всіх підрозділів банків, відсутність комплексного підходу до забезпечення банківської безпеки.

Крім того, банки, організовуючи свою безпеку, спрямовують зусилля окремо по кожному з видів безпеки — інформаційної, економічної, кадрової і т. д. — і не пов'язують їх з інтересами економічної безпеки, від чого вжиті заходи не мають суттєвого впливу на економічний стан банку. Разом з тим, дослідження ролі, місця, видів безпеки у захисті інтересів банків показує, що банківська безпека має концентрувати свої зусилля насамперед навколо забезпечення саме економічної безпеки банків, створюючи умови для формування високого рівня стійкості банків до впливу загроз, підтримання ними своєї ліквідності та платоспроможності, у тому числі і під дією різного роду дестабілізуючих факторів.

Теоретичним і практичним питанням безпеки банківської діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили українські вчені О. Барановський [1], В. Геєць [4], М. Зубок [2], а також зарубіжні — А. Колосов [3], В. Сенчагов [8], В. Ярочкін [9] та інші.

Віддаючи належне доробку учених у цій сфері, слід зауважити, що у вітчизняній економічній літературі бракує комплексних досліджень, які стосуються проблеми забезпечення економічної безпеки банків. Саме тому метою статті є дослідження комплексного підходу до формування системи економічної безпеки банку та виділення складових такої системи.

Існуючі умови банківської діяльності в Україні, перспективи їх розвитку та стан забезпечення безпеки банківської діяльності вимагають нових підходів до її організації. Формування системи безпеки банків має здійснюватися на основі захисту їх економічних інтересів, що, у свою чергу, вимагає системного підходу. Разом з тим діяльність банків повинна мати режимний характер, тобто бути спеціально врегульованою стосовно формування та використання всіх видів ресурсів банку, поведінки персоналу, проведення банківських операцій та поведінки банку в цілому в умовах дії несприятливих для нього факторів. Реалізація вказаних пропозицій буде ефективною лише за умов створення у банках комплексної системи

економічної безпеки як одного із головних чинників формування безпечного їх стану на ринку та реалізації економічних інтересів.

Оптимальним підходом до визначення структури комплексної системи економічної безпеки є ресурсний підхід. Основними ресурсами, які забезпечують діяльність банку є фінансові, матеріальні, інформаційні та кадрові. Тобто щодо ресурсів, то тут діяльність банків має інтегрований характер. Виходячи з цього основні зусилля комплексної системи економічної безпеки мають спрямовуватися саме на захист зазначеної сукупності ресурсів у процесі як їх формування, так і використання. За таких умов структуру вказаної системи будуть складати безпека матеріальних ресурсів, безпека фінансових ресурсів, інформаційна безпека, кадрова безпека. У свою чергу безпека матеріальних ресурсів банку повинна передбачати формування відповідної системи захисту його матеріальних цінностей у такій структурі: забезпечення строгого і безумовного обліку матеріальних цінностей; формування у банку відповідальності персоналу за правильне зберігання, технічний стан, грамотну експлуатацію та шкоду, завдану банку втратою, пошкодженням чи виведенням з ладу його обладнання, технічних засобів та інших цінностей; розроблення відповідної нормативної бази, яка б регулювала дії адміністрації, персоналу банку та третіх осіб щодо захисту матеріальних цінностей, порядок їх отримання, правила експлуатації і обслуговування, зберігання в наявності, передавання і т. п.; організація надійної охорони матеріальних цінностей, яка б виключала можливість їх псування, знищення і крадіжки, створення умов їх надійної схоронності; проведення періодичних перевірок наявності і стану матеріальних цінностей, умов їх зберігання і експлуатації, контроль дотримання працівниками банку встановлених правил роботи з матеріальними цінностями.

Фінансова безпека банку є головною складовою у структурі комплексної системи економічної безпеки банку. Саме фінансова безпека визначає рівень стійкості та живучості банку на ринку. Різні автори безліч разів з різних точок зору розглядали фінансову безпеку держави, суб’єкта господарювання, у тому числі і банку, обґрунтовуючи шляхи та способи її ефективного забезпечення. Разом з тим слід зазначити, що, незважаючи на те, що банк є суто фінансовою установою, його

фінансова безпека не може розглядатися відокремлено і тільки така, від якої залежить платоспроможність та ліквідність банку. Знову ж таки посилаючись на комплексний характер умов, в яких здійснюють свою діяльність банки, та різноманітність загроз, що супроводжують банківську діяльність, ототожнювати фінансову безпеку банку з економічною неможливо. Фінансова безпека банку може розглядатися тільки в комплексі всіх видів безпеки банку і бути одним із елементів його економічної безпеки.

Основні зусилля фінансової безпеки мають бути спрямовані на забезпечення фінансової стійкості та фінансової незалежності банків, формування їх здатності зберігати свої фінансові можливості на необхідному рівні під впливом різного роду небезпек і загроз.

Ураховуючи ж сучасну ситуацію та особливості вітчизняного ринку банківських послуг можна зазначити, що забезпечення фінансової безпеки банків має здійснюватися в умовах обмежених можливостей формування фінансових ресурсів. Іноземні інвестиції для банків майже недоступні, а внутрішні ресурси під великим питанням, з одного боку, через глобальну недовіру населення до банків, а з другого — через значне зниження активності діяльності суб'єктів господарювання. Залишається один єдиний механізм — надійне збереження та безпечне використання банками наявних ресурсів. Основним завданням фінансової безпеки за таких умов буде забезпечення фінансового виживання банків та утримання хоча б на мінімальному рівні процесу відтворення фінансових ресурсів (рис. 1).

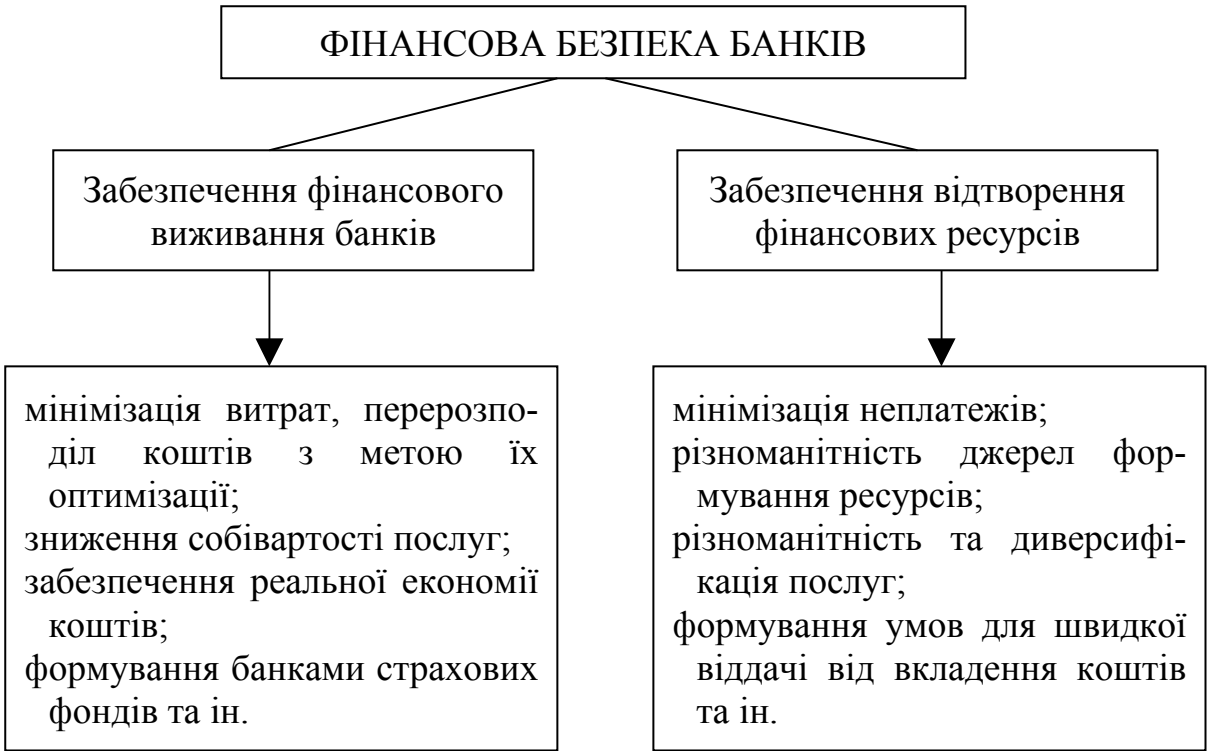

Рис. 1. Завдання фінансової безпеки банків в умовах дії негативних факторів світової фінансової кризи

Розглядаючи питання ролі інформаційної безпеки у комплексній системі економічної безпеки банку, слід звернути увагу на таке. У підприємницькій діяльності вже давно існує аксіома про взаємозалежність капіталу і знань, яка стверджує, що основою гарантованого прибутку є не капітал, а знання про сферу, регіон, об'єкт вкладання зазначеного капіталу. Тобто знання є провідною умовою прибуткової діяльності банків. За таких обставин і знання, і капітал є головними складовими у формуванні економічної безпеки, а ризик недостатніх, помилкових знань є адекватним ризику недостатності капіталу чи неякісних технологій його вкладання. Ураховуючи, що основним носієм знань є інформація, формування інформаційного ресурсу має бути одним із важливих завдань не тільки інформаційної безпеки, а й комплексної системи економічної безпеки банку.

Як показує практика, більшість банків здійснюють формування своїх інформаційних ресурсів переважно за рахунок маркетингової діяльності, що не дає їм можливості мати різнобічні знання про ситуацію, в якій вони проводять банківські операції.

Аналізуючи іноземний досвід, який у плані інформаційного забезпечення банківської діяльності є досить показовим, можна рекомендувати таке: формування банками інформаційного ресурсу має бути виділене в банках в окремий вид їх діяльності; основними формами тут за даних умов можуть бути маркетингові дослідження та інформаційно-аналітична робота (збір інформації з відкритих джерел); способами збору інформації доцільно обрати проведення інформаційного аудиту (інформаційно-аналітичне обстеження об'єкта: клієнта, конкурента,

партнера) та інформаційного моніторингу (контроль інформації, що надходить в інформаційне середовище банку).

Уся інформація, що отримана від маркетингової діяльності, інформаційного моніторингу та аудиту, а також комерційної розвідки (у разі її проведення) узагальнюється, аналізується, у разі необхідності перевіряється і формується у відповідні бази даних, які є головним джерелом інформації для формування знань посадових осіб для прийняття відповідних управлінських рішень. Разом з тим така база повинна постійно оновлюватися та доповнюватися, з тим щоб не допустити її старіння і формування загроз від її використання.

Стосовно ж інформаційного забезпечення кожної конкретної банківської операції, особливо тих, які пов'язані з вкладанням коштів банку, банківськими гарантіями та зобов'язаннями банків, то воно має здійснюватись за етапами проведення вказаних операцій: підготовка до проведення операції, супроводження операції (моніторинг) та завершення операції. Якщо розглядати на прикладі кредитних операцій банку, то слід зазначити, що основними формами інформаційного забезпечення вказаної операції є: на першому її етапі — інформаційно-аналітичне дослідження позичальника, на другому — інформаційне супроводження операції, на третьому — інформаційно-аналітичне забезпечення повернення кредитних коштів. Інформаційно-аналітичні дослідження клієнтів мають здійснюватись незалежно від того, чи є відповідна інформація про них в базах даних банків, чи ні. Інформаційно-аналітичне дослідження проводиться стосовно правового статусу, фінансових можливостей, історії взаємовідносин з банками, судами, правоохоронними та податковими органами, комерційної діяльності відповідних клієнтів.

Разом з тим важливе значення у забезпеченні безпеки банківської діяльності займає ще одна складова інформаційної безпеки — гарантований захист інформаційних ресурсів банків та їх інформаційної діяльності (вироблення, поширення та використання інформації). Але тут слід зазначити, що не можна ототожнювати інформаційний ресурс банку з його інформацією взагалі. До інформаційного ресурсу відноситься лише та частина банківської інформації, яка

використовується (впливає) на формування прибутку, тобто та, яка не може мати відкритого доступу. Відповідно до Закону України «Про інформацію» така інформація має назву інформації з обмеженим доступом і поділяється на таємну і конфіденційну [6]. Тобто банки мають у складі свого інформаційного ресурсу визначити частку інформації, яка матиме конфіденційний характер, та частку таємної інформації. Разом з тим Закон України «Про банки і банківську діяльність» встановлює чіткий перелік відомостей, що становлять банківську таємницю, а ст. 505 Цивільного кодексу України визначає ознаки інформації, що може мати характер комерційної таємниці [5, 7]. Ураховуючи зазначене, банки в межах своїх повноважень, наданих їм законодавством як суб'єктам підприємництва, з метою захисту своїх інформаційних ресурсів повинні:

- визначити перелік відомостей, що будуть віднесені до конфіденційної інформації та до комерційної таємниці;
- установити порядок доступу до таких відомостей різних категорій осіб, а також інші заходи їх захисту;
- юридично закріпити статус таких відомостей у своїх нормативних документах;
- установити правила використання зазначених відомостей для забезпечення банківської діяльності.

Визначаючи роль кадрової безпеки банку в комплексній системі його економічної безпеки, необхідно зазначити, що ефективна кадрова безпека банку має цілеспрямований вплив на формування здатності банку реалізувати свої можливості щодо досягнення економічного розвитку і стабільності. Це може бути досягнуто насамперед за рахунок високого рівня інтелекту банківських працівників, дієвої мотивації їхньої праці, формування у них банківського патріотизму, профілактики та попередження загроз, які можуть формуватися в банківських колективах, та поведінки окремих працівників. Іншими словами, кадрова безпека повинна бути направлена на те, щоб, з одного боку, сприяти мінімізації загроз від персоналу банку, а з іншого — стимулювати прагнення кожного з працівників до ефективної роботи. Умови для стабільної діяльності банку створюють високопрофесійні і

віддані йому співробітники, боротьба за залучення та виховання яких повинна бути в центрі уваги кадрової політики банку.

Забезпечення кадрової безпеки з метою попередження загроз банку від його персоналу повинно здійснюватись по етапах кадрової роботи: комплектування банку персоналом, розстановка кадрів та становлення їх у посаді, контроль роботи персоналу та мотивація його лояльної поведінки, звільнення працівників з роботи в банку.

Мотивацію якісної роботи персоналу слід розуміти як внутрішню причину, що спонукає працівника на продуктивну роботу. Тому основну увагу в мотивації якісної роботи необхідно приділяти умовам роботи (комфортність, безпечність, результативність і т. п.), пам'ятаючи про те, що працівники за рахунок роботи мають забезпечити передусім свої власні потреби й інтереси. Негаразди якраз виникають у тих банків, де працівники не можуть повною мірою забезпечити свої потреби й інтереси, що є досить актуальними для працівників. Тут можна навести заходи щодо забезпечення умов роботи на підприємствах в іноземних країнах, які, порівняно з нами, менше потерпають від кадрових загроз. Зокрема, рекомендується, що робота має відповідати таким вимогам:

- мати суттєве значення в процесі виробництва;
- забезпечувати виконання обов'язків персоналом;
- сприяти удосконаленню кваліфікації працівників;
- бути засобом досягнення результату;
- приносити задоволення працівникам;
- давати працівникам можливість бути незалежними і самостійними.

До мотивації ефективної роботи може бути віднесено і стимулювання ініціативи працівників. Стимулами тут можуть бути заходи заохочення, визнання, просування у посаді, а в окремих випадках і умови роботи.

Тобто, кадрова безпека як стан певних умов роботи працівників є досить різнобічною і динамічною. Водночас її заходи повинні мати системний характер і передбачати формування умов попередження, своєчасного виявлення та локалізації насамперед фактів скоєння працівниками правопорушень та злочинів. В

узагальненому вигляді такий підхід може бути реалізовано за напрямами, вказаними на рис. 2.

Рис. 2. Напрями, за якими кадрова безпека банку має вживати заходів щодо попередження, виявлення та локалізації правопорушень і злочинів, скоєних працівниками банку

Виходячи з вищевикладеного можна зазначити, що формування системи економічної безпеки банку насамперед з погляду її комплексного характеру має найбільш ефективно забезпечити захист основних його ресурсів і створити сприятливі умови для стабільного і перспективного розвитку банку.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / Барановський О. І. — К.:КНТЕУ, 2004. — 759 с.

2. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навч. посіб. / Зубок М. І. — К.: КНЕУ, 2002. —190 с.

3. Колосов А. В. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Колосов А. В. — М.: Издательство РАГС, 2001. — 446 с.

4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. та ін.] : за ред. В. М. Гейця. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. — 240 с.

5. Про банки і банківську діяльність // Закон України від 07.12.2000 р. — № 2121–III із змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.kiev.ua.

6. Про інформацію // Закон України від 02.10.1992 р. — № 2657–XII із змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.kiev.ua.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. — № 435-IV / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.kiev.ua.

8. Экономическая безопасность России : общ. курс / [Сенчагов В. К., Губин Б. В., Павлов В. И. и др.] ; под ред. В.К.Сенчагова; РАН. Ин-т экономики и др. — М.: Дело: Акад. народ. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2005. — 895 с.

9. Ярочкин В. И. Безопасность банковских систем / Ярочкин В. И. — М.: Ось-89, 2004. — 416 с.